

YALE UNIVERSITY LIBRARY

3 9002 10068 0231

MBHOMBHELA

Swihungwahungwana swa Xitsonga

Muhleri: M.M Marhanele

YALE UNIVERSITY
LIBRARY

Tsonga Langi

Mbhombhela

Muhleri
M.M. Marhanele

Published in 2011 by Timbila Publishing

PO Box 470

Elim Hospital

0960

Email: timbila@telkomsa.net

© Contributors

ISBN: 978-0-9869991-1-6

The publisher acknowledges financial assistance for the publication of this work from the National Lottery Distribution Trust Fund and the National Arts Council of South Africa.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted in any way or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without prior permission in writing from Timbila.

Editor: M.M Marhanele

Production Editor: Vonani Bila

Layout and design: Tswasi Creations

Cover design: Reboile Motswasele

Printed and bound in South Africa by Creda Communications,
Cape Town.

Vundzeni

Rito ro rhang	1
Nkongomelo wa tsalwa leri	3
Swikhenso	4

Swihungwahungwana

Mbyana va nyika leyi pulutaka ncila	5
<i>M.M. Marhanele</i>	

Ximanga xi humile esakeni	24
<i>Max Malungana</i>	

Mufundhisi Xindhichana	31
<i>Bruce Mikhomazi Ngobeni</i>	

Vasela Ndlopfana!	40
<i>L. M. Marhanele</i>	

Mbitsini Xitlhangoma	50
<i>Vonani wa ka Bila</i>	

Ku dya ku hike rhumbu	59
<i>Shihlamarisi George Mongwe</i>	

Nhlampfi i ya Manghena 70
M.M. Marhanele

Ndzi tiborisile 81
Butana Eric Ngobeni

Ndyelo ya vafi i ndyelo yin'we 93
M.M Marhanele

Mhisi ya mikoka mimbirhi 103
Shihlamarisi George Mongwe

Vutlhari bya Vuphukuphuku 112
Edwin Nukeri

Ku vuvumela malangavi ya tihanyi 120
Bruce Mikhomazi Ngobeni

Xinyikatinhlamuselo 131

Rito ro Rhanga

Rito lera *Mbhombhela* ri na tinhlamuselo to tala kambe leti ti nga tala emilon'weni ya Vatsonga/Machangana hi leti landzelaka:

1. *Mbhombhela* i xitalo/ntalo kumbe quvavhanga wa swilo leswi; hakanyingi swi nga fuwa tinxangu. Loko rito leri hi ri kongomisa eka vumunhu, ri hi hlavutela hi ta vudoledole bya ntalo wa vanhu eka xivandla yi ri xin'we. Ntalo lowu hi wona wu tswalaka mphensaphensa na tinxaka tin'wana ta mimbvurumbvuru.
2. Nhlamuselo ya vumbirhi ya rito leri yi nga hlamuseriwa hi ku vula leswakú *Mbhombhela* i vito leri thyiweke xitimela lexi rhwalaka vanhu nakona xi va xi kongomanile na mpfhuka wo leha ngopfú, swikombiso, xitimela xo suka eJoni xi kongoma eMusina i *Mbhombhela*. Hambi xi ri lexo suka eBanana xi kongoma eBushbuckridge na xona i *Mbhombhela*. Lava va xi tivaka hi vuhetiseki xitimela lexi, va pfanga no xi khuza hi vito ra Xinghezi ri nga ra *Main Line*, kasiloko ku ri magayisa lama khagiwaka hi vito lera *Main Line*, wona yo vheta ya vhathulela hi ku xi vula *Meyila* kambe yi nga ri yona *meyila* leya mbebo ya tinyikiri. Loko va ri lava humaka eMozambiki, vona va xi vula Ntentewana hikuva lexa ka vona a xi suka eJoni hi nkarhi wa *Ten to One*. Xitimela lexi i makuvekuve wa tinxangu ni vulangi bya vutomi bya laha mbaleni wa misava.

Tanihi xitimela lexi, tsalwa leri ri thyiwile vito ra *Mbhombhela* hikuva ri lo ntanguu,

hi swihungwahungwana leswi paluxaka ku leha ka mpfhuka ni ku bohana ka manyala lama vumunhu byi kongomaneke na wona eka rendzo ra vutomi bya siku leri ngo va siku.

Lava misisi ya mpun'wa xikan'we ni lava etleleke le switsungeni va tiyisile loko va te: "Rihlelo i nhlengelo." Na rona tsalwa leri, tanihi rihlelo, ri hlengeletile swihungwahungwana kumbe switori swo koma; leswi vatsari va swona va nga ringeta ku paluxela vahlayi ta vutomi leti nga furhekiwa eswimanwamanweni swa munhu hikuva munhu u nga n'wi voni loko a te nkaa, exikandzeni, ta yena timhaka ti nga ku cerisa sirha hi meno.

Hakanyingi vahlahlubi va matsalwa yo fana ni ya swihungwahungwana va tala ku tshaha marito ya George Orwell loko a te: *A writer sometimes falls prey to bad language due to the use of words which cloud the meaning of sentences.* Leswi vuriweke hi Nkulukumba George Orwell swi nga andlatiwa hi ririmi ra Xitsonga hindlela leyi landzelaka: *Mikarhi yin'wana mutsari wa swihungwahungwana u onha leswi a swi tsalaka hikwalaho ko tata ririmi ra xin'anga. Hi marito man'wana, mutsari loyi u tata marito lama tlhelaka ma huhurisa na yena mutshuri wa wona ma nga si fika ni le ka vahlayi va tsalwa ra yena.*

Eka tsalwa leri ra Mbhombhela, mavonelo ya Nkulukumba George Orwell ya hundzukile mukon'wana hikuva hambi xi ri xitshwati xa mavonelo ya yena a xi kumeki eka tsalwa leri. Hikwalahokasweswo, n'wina vahlayi va tsalwa leri mi ta tiphina hi ku can'wasela swihlenge swa miehleketo ya vatsari va rona xikan'we ni ku ba mawetanisi ya leswi mi nga *divanaka* na swona eka rona.

Mayelana ni ku leha ka swihungwahungwana leswi kumekaka eka tsalwa, muhleri u swi hlengeletile a ri karhi a landzelela xitayele lexi tirhisiweke eka tsalwa leri vuriwaka: "Great Short Stories of the English Speaking World, Volume Two, by the Editors of the Reader's Digest."

Nkongomelo wa Tsalwa Leri

Tanihi mutswari un'wana na un'wana a navelelaka n'wana wa yena tinjombo, na yena mutsari u navelela vahlayi va tsalwa ra yena vuhlayi lebyinene hikuva tsalwa rihi na rihi, ri fanerile ku tamela vuhungasi, ntlhontlho wa miehleketso, misavu, n.sw. Hambiswiritano, nkongomelo lowukulu eka hinkwayo mikongomelo ya tsalwa leri hi lowo lava ku tsundzuxa xikan'we no tsavula munhu eka hanyelo ra manyala leswaku a va na vutomi byo kota ku tirhisana na van'wana vanhu lava a hanyaka na vona.

XITIVISO XA NKOKA: Tsalwa leri ri tsariwile hi ku landzelela swilaveko swa **MILAWU NA MATSALELO YA XITSONGA 2008**; xi nga xibukwana lexi kandziyisiweke hi **PanSALB**. **IBSN** ya xibukwana lexi hi leyi: **978-0-621-382556**. Loko byi ri vuxokoxoko bya makumelo ya xibukwana lexi byi kumeka eka Adirese leyi landzelaka:

Mulawurinkulu

PanSALB

Private Bag X08

ARCADIA

007

Swikhenso

Munhu un'wana na un'wana u fanela hi ku tsala xihungwana xa vutomi bya yena a nga si lova, hikuva ku ni swihungwahungwana swo tala leswi vanhu va nga hundza na swona. **Charles Rambau wa le Nkowankowa: B Section.**

Handle ko ba gogogo, ndzi rhandza ku ba mbila hi ku sungula ndzi khensa jaha ra ka Bila—yena Vonani hikuva hi yena a nga tshula miehleketo yo hlanganisa mabyongo ya vatsari vo hambanahambana ku kondza va hetelela hi ku vumba nhlengeloto wa swihungwahungwana leswi kumekaka eka tsalwa leri. Eka wena Bila, ndzi rhandza ku boxa ndzi nga tipfinyingi leswaku vo fana na wena va kala tanihi n'wehla wa nyoka. Loko a nga ri wena, switshongo swa miehleketo leyo hluteka leswi kumekaka eka tsalwa leri, kumbexana a swi ta helela kwalomo; enkangalakutshweni wa misavu na mihupani leyo ka yi nga aki rixaka ra hina lavo chava ku tsongola xa munhu. Eka wena jaha ra le Shirley, ndzi ri kula u ringana na nkuzi ya ndlopfu.

Xikhenso xa vumbirhi xona ndzi xi kongomisa eka n'wina vamaka'vuciva-n'wina mi nga khoma matomu ya *National Arts Council of South Africa na National Lottery Distribution Trust Fund* hikuva hi n'wina mi nga phalala vatsari va tsalwa leri hi ku va pfuxa ematandzeni; mi va hakelela hinkwaswo leswi nga koxiwa hi vukandziyisi bya tsalwa leri. Ku dlayiseta xikhenso xa mina eka vulangi bya n'wina, ndzi rhandza ku tshaha marito ya Charles Dickens loko a te: "*I would rather have the affectionate regards of my fellow-men than I would have heaps and mines of gold.*"

Xo hetelela xikhenso xi ba tinhloko ta hinkwavo lava hoxeke xandla eka vutumbuluxi bya tsalwa leri. Vona ndzi rhandza ku va khutaza leswaku va ya emahlweni na ntirho lowu wo xonga swonghasi. Makhutazelo ya mina eka vona ndzi rhandza ku ma veka hindlela leyi nge: "*I candidly convey the urgency of my thanks to you by way of saying that you are the trustees of posterity and people of your calibre are very thin on the ground.*"

Inkomu

M.M. Marhanele

Muhleri

Mbyana Va Nyika Leyi Pulutaka Ncila

M.M. Marhanele

*E*misaveni swilo swa humelela. Exibakabakeni na kona swo bee! Ni le henhla ka mapapa a mi swi tshamelangi. Hinkwaswo swilo leswi swi lawuriwa hi nawu wa ntumbuluko lowu nga nhlavutelo ya vukona bya Mumbi wa hina.

Lama a ma ri marito ya ntolovelo ya thavathava ya xikolo xa le henhla lexi a xi vuriwa Tanani loko a nyika switsundzuxo eka vana ni vadyondzisi va xikolo lexi. Thavathava ya xikolo lexi a ri Nkulukumba Mafiyosi Ntsemi. Hi ku famba ka nkarhi, Nkul. Ntsemi u kale a duvuleriwa hi vito ra Xibakabaka hikuva rito leri a ri tirhisa ngopfu wonge a lo thusiwa hi rona. Loko vana va xikolo va ri lomu swimanwamanweni swa xikolo xa vona kumbe loko vo tshuka va vonile movha wa yena wu ku lavii, a va tala ku n'wi khuza va ku: "Hi xexo Xibakabaka!" Makhuzelo lama a va tala ku ma bela ehansi hikuva a va swi tiva leswaku loko Xibakabaka wa vanhu o kala a va twa, a va ta tshumbula va tshumburile loko nkxavi wa mpon'wana wu ngenile emisiheni ya vona.

Ku vulavula ntoveko, Nkulukumba Ntsemi a wu tirhisa nkxavi kambe a wu tirhisa laha swi faneleke ku wu tirhisa. Hi xichi, nkulukumba wa vanhu a tilavela ntiyiso xikan'we no rhandza leswaku vana va nhlonge leya ka Ntimeni na vona va famba egondzweni ra nhluvuko tanihi vana va Nhlonge ya Nguluve. Xivono lexi hi xona a xi n'wi kucetela leswaku a rhandza ku hlenga ni ku vumba vumunhu ni vumundzuku bya vadyondzi

va xikolo lexi. Loko ti ri tintswalo a ri na tona kambe a ti nga ri tona leto n'wi sivela ku hayeka gama loko nsimu ya dyondzo yi tshuka yi xungetiwile hi van'wankhwidyana-majenje-yo-ka-ya-nga-lumi hikuva a swi heta hi ku hetiseka leswaku tihomu leti nga byisiwiki hi nawu, hi tona ti thomojerisaka murisi va tona.

Loko lembe ra 2000 ri sungula, xikolo lexi a xi ri na vadyondzi va le xikarhi ka nhlayo ya gidi na magidi mambirhi kambe nhlayo ya vadyondzisi a yi ri ehansi swinene. Kuteloko lembeximali ri hela, Ndzawulo ya Dyondzo yi nyika xikolo lexi tiposo timbirhi. Hambileswi tiposo leti a ti nga pfalangi vangwa ra nkayivelo wa vadyondzisi, Nkul. Ntsemi u lo na kuma "mahungu lamanene yo huma eSwisa," ku vula ka yena siku a nga tivisa vadyondzisi va laha xikolweni lexi hi ta tiposo leti, hi loyi nkulu wa munhu a tlalambaka a ya hala na hala hi ntsako wonge i xifanyetana lexa ha ku xaveriwaka xikanyakanya. Kambirhikanharhu a khomile tinhlengeletano na mitlawatlawa yo hambanahambana ya laha xikolweni. Nkongomelonkulu wu ri ndlela yin'wana ya ku khensa leswi Ndzawulo ya Dyondzo yi nga va rhulanyana tingoma.

"Xikwembu a xi nyiki hi voko kambe xo hlamula kunene. Sweswi Ndzawulo ya hina yi hi tlakusile tiposo timbirhi ta vadyondzisi. Hambileswi vangwa ra nkayivelo wa vadyondzisi ri nga pfalekangiki ri ku nqhii, *in a way*, njiya a yi fani na majakiti," ku hlamusela Nkul. Ntsemi a yimile emahlweni ka ntshungu wa vadyondzi hi nkarhi wa xikhongelo xa nimixo. Eka nkarhi wolowo a vonaka a tsakile ku tlula mpimo a salela ro vonaka wonge u lo hundzuka mufana loyi a ha ku balekaka vilanga a tlhela a gangiwa hi xiphyembyana xa ntswukeleni. "N'wina vadyondzi va ntanghanhungu mi weriwile hi mpfula ya marhanga. Hikwalahokasweswo a hi beleni Ndzawulo ya Dyondzo mavoko," Nkul. Ntsemi a sikisela a cinamisile meno ya ntsako wa xiyimo xa le henhla.

"Phokophokophokoo!" Ku phokotela vadyondzi va vonaka va nga tiyimiselanghi ku wisisa swandla swa vona.

"Horhayt, hi swonooo!" Ku huwelela nhloko ya xikolo hi rito ro seketela ntsako lowu a wu chuluriwa hi vana va yena.

Mbhayimbhayi ku ku zwee, wonge xikolo hinkwaxo xi lo hojoo, exidziveni xa gome.

“Ndzi ni ntshembo wa leswaku tiposo leti ndzi mi tiviseke ha tona ti ta sungula ku tirha ku sukela eka n’hweti leyi hi nga ta yi khoma,” ku gimeta nhloko ya xikolo.

“Ixii! Kasi ka ha ri na thicara kwala Nchangana kwala! Mathicara hina hi tiva lama tolo. Vathicara Masingi na vathicara Mthebule hi vona a va ri mathicara ya mampela. Hayi mikwavutlo ya swithicarana leswi nga ta hi khomisa ntshwirintshwiri ya vungundza,” ku hlambanyisa Maria Masole; munyengi lonkulu wa laha xikolweni lexi. Loko a kala a boxa marito lama, a ngo tiendla hikuva a lo rheteriwa hi ririmi.

Humbi ya xikolo yi lo na qhavulela mavonelo ya Maria yo vtheta yi ku hiyaa, hi xihleko. Hambi va ri vadyondzisi na vona a va hlanganisiwile tinhloko hi fenyha leri nga va fikela hi xitshuketa.

“Hokaa!” Ku huwelela nhloko ya xikolo a tlhela a ya emahlweni. “Mi punyarile hi ku hleka swi ringanile kambe i mani a nga ta na mavonelo ya vutlhari byonghasi wonge u lo tshembisiwa dzovo ra yingwe?” Ku vutisa nhloko ya xikolo ingaku u lo hlundzuka a helela kasi hayii, a tsavurile vutlhari byo enta eka marito lama vuriweke hi Maria. Ntshungu wu tlhela wu ku hiyaa, hi xihleko hikuva mavulavulelo ya nhloko ya xikolo na wona a ma nga ri laa!

Ku hundzile nkarhi wo ka wu nga heti mbilu ka ha lo zwee, hikuva un’wana na un’wana a vonaka a nga tiyimiselangi ku nyika nhlamulo ya xivutiso lexi kumbe ku komba Maria hi ritiho hikuva mubvana wa vanhu a nga lo duma ntsena hi leto nyenga exikolweni kambe a dumile ni hi leto yimisana hi swibakele na swibvinyinga swa mihlovohlovo. Loko ku nga vuyi yena ehansi, xibvinyinga lexi nga n’wi ntlhontlha a xi ta kala xi ku ehansi gibidii, hi tshaku. Loko va ri vanghalamavivi vona, no n’wi tshinelela kumbe ku lorha ku n’wi tshinelela a va nga swi ringeti naswitsananaa, hikuva laha mubvana loyi a ba kona, a ba swi xaxa.

“Loyi a nga ndzi kombaka munhu loyi a nga ndzi kavanyeta hi mavulavulelo ya xipyatsu lexi mi xi tweke na n’wina, ndzi ta n’wi khensa hi nchumu wo vonaka,” ku vula nhloko ya xikolo hi rito ro verhama.

“I mhani va nga vula swona!” Ku hlamula xifanyetana xin’wana, xi vonaka xi nga nyumi no nyuma.

Haa, suka man’ fenyha ra kona! A ku ri hava na un’we wa mhamba loyi

a nga ri tshika ri hundza. Hambu a ri yena Maria a omile timbambu hi ku hleka. Vadyondzisi na vona a ha ha kali hi vula to tala hi vona hikuva se a va ngo ho hleka, a vo penga Kunene kasiloko a ri Nkulukumba Ntsemi na yena u karile a endla vujingirijingiri byo hlanula xindzin'wana xa xihleko.

"Hi wihi mhani wa wena?" Ku vutisa nhloko ya xikolo wonge yo va ematlangwanini.

"Hi lavaya va nga ambala xikipa xa makhaxa ya ntima," ku angula xifanyetana lexiya xi lo nchaa, exikandzeni.

"U swi tiva njhani leswaku hi vona u yimile ekule na vona?" Ku vutisa nhloko ya xikolo'

"Ndzi va khome hi rito ra vona," ku tiyisisa xifanyetana xa vanhu loko ntshungu wona wu lo rhututuu, wu yingiserile n'wangulano lowu a wu ri exikarhi ka thavathava ya xikolo na n'wana wa yona.

"*Small boy!* Xana u na wona ntiyiso wa leswi u swi vulaka?" Ku vutisa nhloko ya xikolo yi tikomba yi nga vileli hi ku heta nkarhi wa tidyondzo, hikuva dyondzo ya xiviri yi fanerile ku sungula laha ku khongeriwaka kona.

"Hi vona a ku na un'wana n'wina pirinsipala! Phela mina ndzi nge pfuki ndzi ri koherile rito ra mhani," ku boxeketa xifanyetana lexiya xi ri karhi xi tiswoswaswoswa mahlo wonge xo lava ku khanisa timhunti.

"M'fana! Famba khoma mhani wa wena loyi u n'wi vulaka u ta na yena laha ndzi nga kona," ku lerisa nhloko ya xikolo hi rito ro vohla.

Hiloko xifanyetana xa vanhu xi tsabyata xi ri karhi xi phendlaphendla ntshungu xi kala xi ya ku mana wa xona hi voko gii, xi n'wi byisela laha a laveka kona. Na yena, hi ku chava ku tivitanela mahlo ya vadyondzi-kulobye, a nga ha vangi ni to tala hambileswi laha ni lahaya a ku twala swipongwana swo n'wi yowetela. Hi ku copeta ka tihlo, Maria na n'wana wa yena a va phetile na vadyondzisi va vona kambe mbilu ya yena a yi gigisela yi nga yimi hikuva a nga ha ti tivi timhaka ta yena.

"*Messieurs* Musekonyani and Masiza," ku vula nhloko ya xikolo yi tlhela yi ya emahlweni. "Ndza mi kombela leswaku mi ta yima laha ndzi nga kona.

Vakulukumba va vanhu va yile laha a va laveka kona.

"Xana mi tiva yini hi xifanyetana lexi vonakaka wonge xi tlharhihile ku

tlula xikolo hinkwaxo?" ku vutisa nhloko ya xikolo.

"I ntiyiso xifanyetana lexi i xibamu Sir! Loko a ri mina ndzi xi phamela Dyondzo ya Xinghezi eka Gireyidi leyi xi nga eka yona. Switsalwana leswi xi swi tsalaka, hambi va ri vakhalabya na vakhegulu lava hi nga na vona lembe leri eka Gireyidi 12, va nge swi tsali hambi vo swi lava kanjhani," ku hlamusela thicara Musekonyani a ri karhi a hleka ni hi makatla.

"Hmm-mmm!" I xigava xin'wana xa vadyondzi va Gireyidi 12 lexi a xi gungulela ehansi hikuva a xi swi tiva leswaku thicara Musekonyani a nga na wona nkarhi wo tlanga ncuva wa ximee, na vana va xikolo.

"Lavo gungula hi va twile kambe va fanerile ku byeriwa leswaku hi ndhavuko wa vumunhu bya misava hinkwayo, vagunguri va fanisiwa ni masocha lamo lwa nyimpi ma lo dluu, ma nga ambalangi nchumu," ku fanisa nhloko ya xikolo yi nga hleki no hleka kasiloko ku ri vadyondzisi van'wana a va furiwile timbambu hi fenyha leri nga vangiwa hi masocha lamo lwa nyimpi ma lo mbyinyaa!

"Loko a ri mina ndzi dyondzisa Dyondzo ya *Maths* eka Gireyidi leyi mana wa xifanyetana lexi a nga eka yona kambe heyii, Maria a nga tshami exikolweni. Hambi xitulu lexi a tshamaka eka xona xi lo totiwa rilada u ta twa mani wena Mbatl-Ya-Ku-Fuma?" Ku hlamusela Masiza; loyi a ri xandla xa nhloko ya xikolo.

"Hiyaa-aah!" xikolo hinkwaxo xi hleka xi tlhela xi miyela xikan'we.

"Vakulukumba!" Ku vula nhloko ya xikolo. "Namuntlha mi ndzi tlhavile hi tlhari ra ntsako. *All in all I'm very much elated at the fact that you have disclosed something worthwhile in respect of Maria and her offspring. People of your class are hard to come by,*" ku hlamusela nhloko ya xikolo yi ri karhi yi bambatela vakulukumba lavaya hindlela yo va komba leswaku se va nga ha tlhelela laha a va tiyimerile kona. "Ntiyiso wa chuncha," ku qhuveka nhloko ya xikolo. "Wena Maria u nga mana wa xifanyetana lexi hi dyondziseke ku vulavula ntiyiso ni vuhlangi bya xona xi te tani, leswo nyenga laha xikolweni lexi u swi phela ehansi ku sukela namuntlha. Ndzi ku twela vusiwana hikuva u tswarile *genius*, leyi nga sungula khale ku ku vonela..."

"Haa...aah!" Ku hleka hinkwavo lava a va hlamarisiwile hi ku rheta ka ririmi ra nhloko ya xikolo.

Endzhaku ka hoyihoyi leyo hleka, nhloko ya xikolo yi yile emahlweni ni ku khovolela hinkwavo lava va nga yi kavanyeta hi xihleko yi tlhela yi ya emahlweni na ntirho wa yona. “Hambileswi vo tala va n’wina mi nga swi hetiki leswa ku vonela munhu ebodhleleni, a ndzi nga tiheteli nkarhi hi ku swi hlamusela.”

Hi xikadyana xo ka xi nga xi nga nyawuli, nhloko ya xikolo yi paluxile ntiyiso lowu paluxiweke hi xifanyetana lexiya yi tlhela yi hlamusela hi ku komisa ntikelo wa marito ya Maria hambileswi ntikelo lowu a wu nga amukeriwi hi vuheleri bya wona hi van’wana vadyondzisi. Kute ku nga si hangalakiwa ku yiwa etitlilasini, ku twala rito ri huma exivindzini xa ntshungu.

“Xikhomanomu Sir!” leri a ri ri rito ra Kuhlula-Puresidente ya Huvo ya Swichudeni ya xikolo lexi.

“Ma yi vona nyoka! Mhaka ya leswaku Puresidente ya n’wina yi fanerile ku va na rito a yi tshikelerile xifuva xa mina. Hambiswiritano nghena emhakeni hikuva wa swi vona leswaku leta ka hina a to dya ti ya emagoveni kambe se ti lo hojoo, emagoveni,” ku gimeta nhloko ya xikolo yi ri karhi yi n’wayitela.

Hakunene Puresidente wa Huvo ya Swichudeni u nyikiwile nkarhi wo hakuta ta le xifuveni xa yena a ri karhi kandziya nkoka lowu kandziyiweke hi nhloko ya xikolo mayelana ni mitiyiso ya vumunhu leyi faneleke ku landzeleriwa hi vadyondzi hinkwavo. U lo na heta ku vulavula a beriwa mavoko na makhwela ya vuswikoti bya yena hikuva himpfhuka xikolo xa Tanani xi simekiwa, a xi nga si tshama xi va na Puresidente, nakona ya xisati, yo tiva timhaka ta yona. Hambileswi ku nga va ni nhlwelelo wo ya sungula tidyondzo ta siku, swikambelwana leswi a swi fanerile ku tsariwa swi tsariwile hi lava a swi va kongomile. Hambi yi ri yin’wana mitirho ya laha xikolweni lexi yi tirhiwile hi ku hetiseka wonge a ku kalangi ku va na swikhomeleta swin’wana.

Yi lo na sungula n’hweti leyi a yi languteriwile, vadyondzisi lava a va laveriwa tiposo letiya timbirhi vo: “Se hi kona!” Vona a va ri Savula Hokwe na Dayina Dzudzamadzedze. Va lo na fika nhloko ya xikolo yi va amukela hi malwandla va tlhela va kombiwa hinkwaswo leswi a swi fanerile ku endliwa hi vona. Savula Hokwe u nyikiwile vadyondzisi bya Dyondzo ya Matimu ya Gireyidi ya Nhungu kasiloko a ri Dayina yena u

nyikiwile vulawuri na vudyondzisi hinkwabyo bya Dyondzo ya Ntivo-vukorhoki hikuva Dyondzo leyi a yi nga hanyeriwi laha xikolweni lexi. Hinkwavo vadyondzisi lava a va ha ri manyuwani hikuva himpfhuka va kumile tisetifiketi ta vudyondzisi hi lembe ra 1998, a va nga si tshama va nantswa nchumu lowu vuriwaka ntirho wa ximfumo.

Ri lo na fika exikarhi lembe ra vumbirhi, Savula se a ku ri khale a toloverile purasi ku tlula mpimo. A tlalamba hi ku rhandza a komba leswi vumunhu bya yena byi nga vumbisiwa xiswona. Loko a kala a ku wu nkatlaa, muholo wa n'hweti, loko wu nga si hela a nga ri yena wo ya exikolweni. Loko swi nga ri tano, a ya exikolweni a lo hlikii, hi masiha lero titlilasi leti a nghena eka tona a to salela ro nuha ti ku mbvee, hi xinghema xa yena. Vadyondzi va le ka titlilasi ta yena va te hi vona va tivisa Huvo ya Swichudeni hi matikhomelo ya mudyondzisi loyi. Na yona Huvo ya Swichudeni yi fiksile xivilelo lexi eka vufambisi bya xikolo; lebyi na byona byi nga n'wi tshinya swi nyawula lero loko a ri munhu wa nhloko ingi a vuyeriwile.

Loko lembe ri ya eku heleni, vadyondzisi hinkwavo xikan'we ni vadyondzisiwa se a va korwile hi ta yena. Kona loko swi n'wi kombile mphikwa, a phika Xiqhoza; a nga pfumeli leswaku yena i lolo. Mikarhi yo tala loko a vulavula kumbe a ringeta ku ba fenya, a ku ri hava na mudyondzisi na un'we loyi a ta tihetela nkarhi wa yena hi fenya ra kona hikuva ku endla tano a swo fana ni ku tintlhonthela tinyoxi. Phela Savula a ri munhu wa swipfukela. Loko kona a ri etlilasini a ku ri hava lexi a xi endlaka handle ka ku bula na vana va xikolo hi ta mavito ya swiambalo; ngopfungopfu leswa ka yena leswo durha ku tlula swa vadyondzisi hinkwavo va laha xikolweni lexi. Siku leri ngo va siku a rima ndzima yin'we ya ku tihayeka a salela ro rhwala makatla wonge i khutla loko ri femba mati ya le nhaleni. Loko mudyondzi o tshuka a vutisile swin'wana swa Dyondzo leyi a nga thoriwela yona, leyi a dya hi yona lomu mikhelweni, muvutisi wa kona a ta dya na xona enkakeni hi ku kuhiwa no kupiwa.

Siku rin'wana a ku ri ni nhlengeletano ya vadyondzisi nkarhi lowu xikolo xi nga huma ha wona. Va lo na heta ku khedza leti na letiya, un'wana wa vadyondzisi a ta na vonelo ra yena mayelana na matirhiselo ya xipakani lexi tirhisiwaka hindlela yo banga vulolo bya mudyondzisi kasi hambi wu ri nawu lowu wu vekiweke eswikolweni swa Mfumo wa Xidimokirasi a wu

na nundhawu bya xipakani lexi.

“He wena Masenyani!” ku huwelela Savula hi rito ra vudederi na vudeleri bya xiyimo xa le henhla. “Loko u lava mina u nga ndzi gegi naswitsananaa!” Ku nyowela Savula a tlakukile exitulwini wonge a tilulamiserile ku layicha thicara Masenyani hi swivuri swa magwagwa.

Mufambisi wa nhlengeletano u lo na swi vonisa sweswo, o vheta a fum-butela Savula hi marito yo komba leswaku matikhomelo ya vuharhi a nge pfuki a ma amukerile enhlengéletanini yihi kumbe yihi leyi fambisiwaka hi yena. Loko a ri karhi a n’wi fumbutela hi marito yo tika, vadyondzisi lavan’wana a va n’wi yimile emoyeni hi ku n’wi yowetela kambe yena a tsihalarisa no tilan’wisa a ri karhi a tiba xifuva a ku: *After all I’m the captain of my soul*. U te a nga si fika ni le xihukuveni xa xitafurhumu thicara Mthombeni na thicara Mavasa va n’wi vutlavutla hi swiwachenana swa xikuvukuvu lexi a xi ambarile va tlhela va n’wi lerisa hi nswirhi ya marahani leswaku a ya tindzava ehansi ku kondza nhlengéletano yi fika emakumu. Hindlela leyi se a chuhise xiyona, a ku nga ha ri ni xin’wana lexi a ta xi endla handle ko honyohonyoo, a beriwa muthetho.

Nhlengéletano yi sungurile nakambe hi vuntshwa. Xivulavuri xin’wana na xin’wana lexi a xi nyikiwa nkarhi wo vulavula, a xi tshikelela no tshimbitela thwasani lera mudyondzisi leri nga tela ku khoma ntirho lowo xonga swonghasi hi ncila. Yi te nhlengéletano yi ri ekusuhi ni ku pfariwa, mufambisi a kombela nhloko ya xikolo leswaku yi va na rito.

“Matikhomelo ya wena mudyondzisi ndzina ma hi cinisile cawa swi ringene. Loko wa ha hlota ntirho a wo cinacinaa, leswa makhuyu wonge i xipengo loko xi thumbile nsimu ya nyama...”

Hi nkarhi wolowo xitafurhumu hinkwaxo xi mbvungunya hi pongo leri nga kavanyeta nkulu wa munhu. Ku ku huu, wonge lwangu ra xitafurhumu ri ngo xikan’we hohloo, kasiloko a ri Savula yena a lo kubyanaa, wonge i n’watlulandlela loyi a nga rhikinyiwa xikunwana hi vhilwa ra xikhulelagondzo.

“A hi gadzeni fenya leri hi yingisela leswa ha taka na nhloko ya xikolo!” Ku huwelela mufambisi wa nhlengéletano na yena a ri karhi a ba vuhe-fuhefu byo hleka.

Yindlu hinkwayo yi ku whii, yi yingisela leta ha taka.

“Hambileswi Xinghezi xi nge: *A noble savage knows no wrong*, eka leri savheji loko a ri mina ndzi nge pfuki ndzi dyondzile xawanchumu. Futhi a ku na nchumu wa nchumu ndzi hlambanya hi manana loyi a nga etlela le ntsungeni wa Ritavi,” ku hlambanya nhloko ya xikolo yi khunguvanyekile swi tlhela swi nyawula yi ri karhi yi tlhavela emahlweni. “Hi ku vona ka mina, mhaka ya thwasani leri yi fanerile ku ya nyiketiwa *SGB* ya xikolo lexi hikuva loko swi nga ri tano, tinhlampfi ta xikolo lexi ti ta byaka eridakeni ra vulolo ni ra xindzuvu xa rona. Kumbe a hi swona?” Ku vutisa nhloko ya xikolo yi hlurhukile wonge i munhu wa rihuhu loko a hlanganile ni nguva ya ku hluka ni ku ninginika ka mikonono.

Nhloko ya xikolo yi lo na heta ku polomba, nhlengeletano yi pfariwa hi xikhongelo xo koma; lexi na xona a xi tshikelela vubihi bya hanyelo ra nala loyi a lavaka ku bvinya no bvonyota byongo bya rixaka ra mundzuku.

Munhu a nga munhu, yi lo na hela nhlengeletano, Savula o vheta a kongoma emporosini.

Leswi ana siku a ri ri ra ku hela ka vhiki, u byi cherile byi ko byi n’wi tiva. Loko se a ya kongoma laha a *bodile* xikamarana kona a nga ha lo hlakala kambe a lo bola kunene lero a nga ha swi tsundzuki nilswaku u tihlomiserile xin’wana xa swihulambhezani leswi a byi chela na swona. U lo na fika erhandzavuleni leyi a nga *bodisiwa* yona, xihulambhezani lexiya xi pfula rivanti leri a ri nga lotleriwangi kutani xi n’wi hudula hi voko a ya ku ganaa, exibedwanini xa vusiwana. Hi ku copeta ka tihlo vurhongo byi ku n’wi wuyuwuyuu, kasi na xona xihulambhezani xi lo vheta xi ku hi le rihlangutini ra yena ra voko ra ximatsi lakahlaa! Ri te ri ya eku xeni dyambu ro xela Musumbhunuku, xihulambhezani lexiya xo phaphama kutani xi sungula ku n’wi sechasecha kambe xi hetelela hi ku n’wi tshika hikuva a xi swi kumangi leswi a xi swi lavile hi mahlongati. Hiloko xi sungula ku n’wi hlakahla leswaku a ta huma ndzima ya leswi nga endla leswaku xi n’wi hlomela.

“Mmmm!” ku ahlamula Savula. “Ndzi tshiki ndzi byi hafulanyana,” a tivika a ri karhi a tiolola mavoko.

“Loko u ndzi yenga tolo u ndzi tshembisile mali yo ya gula tino. Phela ndza yi lava,” ku lerisa xihulambhezani hi rito ra mambvarambvara yo vangiwa hi xitlamatlama.

"Yimanyana ndzi byi khawurisa phela ndzi fanele ku ya entirhweni loko ri xa," ku angula Savula a ri karhi a kumetekumeta.

"Leswo u ndzi dyela nkarhi a wu swi voni xana?" Ku vutisa xihulambhezani xi n'wi honokerile.

"U ngo lava mali kasi n'hweti yi herile-naa?" Ku vutisa Savula a ri karhi a swuluvundzaswuluvundza exibedwanini xa yena.

"Sweswo a swi lavi mina. Kasi leyi a wu yi chimbulela Matlakala na Beti yona a yi huma kwihi?" Ku vutisa xihulambhezani xi kiringile ro kiringa.

"Hey' va ka hinoo, ma yi vona nyoka-naa?" Ku huwelela Savula hindlela ya xivutiso.

"Yi dlayi wena u yi vonaka nyoka ya kona," ku pitsula xihulambhezani xi lo nchaa, exikandzeni ku komba leswaku hanyelo ro konyolola a xi lo ri dyondzisiwa hi ntlunya lowa mudyondzisi.

"A ndzi na nchumu laha ndzi nga kona. Loko yi ri leyi ndzi nga yi tirhisa ndzi yi kumile ka machonisi," ku hlamula Savula hi rito ro terisa vusiwana.

"Kasi u ta kala u yi kama hikuva loko a ri mina ndzi nge swi koti ku ku tsakisa hi miri wa mina kambe eku heteleleni wu nga ndzi bindzurisi nchumu. Futhi hi miri wa mina *Sorry Malamulele*." Loko swi nga ri tano, ndzi ta ku komba mavele ya nyoka dyambu ri lo hosi!" Ku hlambanya xihulambhezani.

"Mali u ta yi kuma ani n'hweti ya hina vadyondzisi yi ta hela hi Ravuntlhanu wa vhiki reri," ku kombisa Savula hi rito ro ringeta ku timela ritshwa leri a ri sungurile ku vuvumela.

"Leya Ravuntlhanu i ya wena na swigangu swa wena leswi nga lo lemana lomu tithavheneni," xihulambhezani xi konyolola xi konyolorile.

"Loko u ala leya Ravuntlhanu se a wa lavi mali wo lava nhloko ya Johana enkambanini," ku rihisela Savula hi ku ba xikonyololo.

"U nga tlangi boy! Ya miri wa mina ndzi yi lava sweswi. Kasi a wu ndzi twi-naa?" Ku vutisa xihulambhezani no tipfinyinga xi nga tipfinyingi.

Endzhaku ka ku kwetlembetana hi marito lama a ma taleriwile hi nhlamba ya le vujelejeleni ni ya le ngomeni, xihulambhezani xi hetelerile hi ku gandlata rivanti xi ri karhi xi hlambanya hi ku vula leswaku wu ta byabya nkuku loko Savula o tsandzeka ku xi tlakusa mhula wa miri wa

xona nkarhi wa dina wu nga si fika. Kavaloko xi fambisile xisweswo. Ri te ri ya ku celecelee, lera Mabunu siku, Basisa-yena nhloko ya muti lowu Savula a bodile eka wona, a vitana Savula leswaku a ta n'wi hundzisa eka hoyihoyi leyi nga endla leswaku muti wa yena wu etlela wu ntluntlamile. Savula a nga Savula, ematshan'wini yo kombela ku khomeriwa, hi loyi a ngo hlamula swivutiso swa Basisa wonge o hlamula swivutiso swa le timbutini.

“Leswi u nga na malebv u ta vona leswaku u yi huma njhani kambeloko a ri mina ndzi ku byela leswaku ku hela ka vhiki leri u va u hambanile na muti wa mina. Ndzi hetile a ndza ha lavi ku anyuriwa tinhlaya mina wa ka Mugwena,” ku hlambanya Basisa a ri karhi a ba vuntlokontloko a kongomile ehayiseni ya yena.

Hambileswi lebya tolo vuputsu a bya ha tinyikile matimba enhlokweni ya yena, Savula wa vanhu u lo tiba xikandza hi swimatana swo ka swi nga tati na xandla. Ku heta sweswo hiloko a ku khatsaa, a kongoma entirhwenivito. Leswi ana nhloko ya xikolo a yi rhambiwele hi lava Ndzawulo ya Dyondzo eka nhlengeletano ya xihatla, Savula a boxile a nava hi ku ba swingoro exitafurhumu loko lavan'wana vadyondzisi va ri karhi va hlakulela gondzo ra vumundzuku bya rixaka.

“Mr. Hokwe, xana a mi swi tivi leswaku ku etlela hi nkarhi wa ntirho i ndzhukano wukulu?” Ku vutisa thicara Matamani; loyi ta yena tiphiri-yodo a ti sungula endzhaku ka bureki leyitsongo.

“Mmm...mmm! A ndzo tiendla, miri wa mina hinkwawo wa kingindza,” ku hlamusela Savula a ri karhi a tihlakahla nhloko.

“Loko wu kingindza hikwalaho ka yini mi nga yi en'angeni?” Ku vutisa thicara Matamani loyi se a lo kihlakhilaa, hi manghumbhu ya dleke.

“Haa, ndzi ta vona pulani,” ku hlamula Savula a ri karhi a tigwimba-gwimba makatla lama wonge u le ku titshunguleni.

Yi lo na hela bureki leyitsongo, Savula o kakatsukuu, a kongoma etlilasini leyi a fanerile ku ya eka yona. A ha ku nghena Kunene, tlilasi hinkwayo yi va yi hundzukile vuhlayiselo bya nswanyo wa swintlen'wana. Hambu tiri tinhongani leti a ti ri etidasibinini a ku ri khale ti n'wi veke tihlo hikuva u lo na ku etlilasini swee, na tona to vheta ti ku: “Xo veka xa bola.”

“Hmm...mmm!” ku gungula tlilasi hinkwayo yi ri karhi yi yimayimeka

hindlela yo komba leswaku vuleteri bya mudyondzisi loyi a byi tangi hi ndlela naswona a byi na risuna.

"Thicara lera nyuwani ri le ku khavangeleni ka rixaka. Phela madyondzelo ya hina ya Dyondzo ya Matimu laha xikolweni lexi a ma hambanangi ni madyondzelo ya vabvana lavo ngo tihlayela va ri emakaya ya vona. Ivile vona va antswa hikuva loko lembe ri hela va titsalela xikambelo lexiya xo khusa tidyondzo hi yin'weyin'we," ku hlamusela Khayizeni a honokisile mahlo hindlela yo komba leswaku loyi swi n'wi tovaka a yi nisi loko yi ri yo na mpfula ya kona.

Ematshan'wini yo sungula hi ku xiyaxiya laha moya wu hungelaka kona, hi loyi thicara Savula a sungulaka ku huhula.

"Mufana ndzina u ni moya wa swikhovha!" Ku huwelela Savula a ri karhi a kombetela Hanyani Ngoveni hi xikombavaloyi lexi na xona a xi tluletiwile ritukulu ro vangiwa hi vuputsu.

"Ka...ka...si...ndzi..." ku nghanghamela Hanyani.

"A wu nge pfuki u yi pasile Dyondzo ya mina loko u tiendla machayelaphezulu," Savula a boxa ta le xifuveni xa yena a ri karhi a phe-waphewa wonge a ngo xikan'we ehansi tyakaa!

"Hey' futhi swi sono vathu! Hanyani wa vanhu u endle yini? Kumbexana u fela leswi a vonakaka a ri *as cool as a cucumber*? Kumbe u fela ntlhohe wa yena lowo teka rinoko ra vanhwenyana va xikolo lexi?" Ku tivutisa Zanele Ngomani; un'wana wa vadyondzi lava a va ta hi le Soweto.

"Ka...si...ndz...ndzi...onh..." Kunghanghamela Hanyani a hatiyimiserile ku tiva xivangelo xa ku kombiwa hi xikombavaloyi kambe xivutiso xa yena xi kavanyetiwile hi xihahati xo vevuka ngopfu lexi a xi hoxiwile hi thicara Savula.

"Hayi, hayi, hayii!" Tlilasi hinkwayo yi vhumana nghoma yin'we ya ku vilela.

"Mi gungulela mina kumbe mi gungulela xiphukuphuku lexo kala xi rhumbuka swimbi xa ha dzabela ntangha yin'we?" Ku vutisa thicara Savula a ri karhi a dedelekelana laha Hanyani a tlhengukerile kona.

Ti te ta ha yimisanile majaji ta le tlilasini ya thicara Savula, ko twala rito ro tlukuka ri ri karhi ri mbvungunya hi le nyangweni ya rihlampfu ra xikolo.

“Kasi namuntlha u ta ndzi tiva kahle,” ku twala rito leri thicara Savula a nga hatla a ri fanisa ni ra xihulambhezani lexiya xi nga n’wi cinisa rhu-vurhuvu hi nkarhi wa matakuxa.

“Ri ri kwala, mina a hi mina wo yimela ku tengisiwa thyaka mina,” ku vulavula thicara Savula hi mbilu.

Hi ku ka xi nga ku tivi laha tihofisi ta vufambisi bya xikolo a ti ri kona, xi lo na nghena ejaratini ra xikolo, xo vheta xi kongoma ntlawa wun’wana wa vadyondzi lowu a wu dyondzela ehansi ka murhi lowu vuriwaka numanyama. Hiloko xikolo hinkwaxo xi sungula ku nghena ebvureni ra ndhasundhasu yo vangiwa hi nhlamba ya muyeni loyi a ha ku fikaka. Loko Nkulukumba Masiza; loyi a ri xandla xa nhloko ya xikolo, a ya fika, se a ko va vuweluwelu bya vadyondzi hikuva na un’we wa vona a nga kalangi a navela ku kayela bayisikopo leya mahala leyi.

“Swi lo yini ka mhani mi ngo hi hlasela hi nhlamba yonghasi?” Ku vutisa Nkulukumba Masiza a tilondlile.

“Ndzi ri laha ka mina u fikile exivindzini xa tihlanyi,” ku vhoya wansati wa vanhu a vonaka a nga tiyimiselangi ku hlamulana na Nkulukumba Masiza.

“Hi wihi munhu wa kona mhanee?” Ku vutisa Nkulukumba Masiza.

“U thwa a va “rhipa” kambe laha ka mina u hlanganile na timbila ti ri karhi ti rhurha,” ku fanisa wansati wa vanhu loko leya humbi ya xikolo yi ri eku n’wi yoweteleni no n’wi hlekula hi vito ra *Phuza-Face* hikuva xikandza xa yena a xi hlakatiwile hi xihoko xa mabyalwa ya swikokiyana na swinkompfana.

“Swo pfinyiwa ha swi twa kambe i mani a mi endleke nsele wo tano?” Ku vutisa Nkulukumba Masiza.

“Mi na yena kwala xikolweni naswona ma n’wi tiva. Sweswo swa boha,” ku tshikelela wansati wa vanhu.

“Ku n’wi tiva a hi n’wi tivi kambe a swi ta saseka ngopfu loko n’wina mhani a mo famba na hina le hofisini mi ta kota ku andlala xivilelo xa n’wina mi nga ha kavanyetiwi hi pongo ra mahoyihoyi ya vana va hina,” ku ringanyeta Nkulukumba Masiza a ri karhi a hayitela vana va Gireyidi ya nhungu lava a va tsakisiwile ngopfu hi vuyimayima byo sala endzhaku ka wansati loyi.

Hi nkarhi wolowo wansati wa vanhu a rhangisana na vafambisi va xikolo va ya ku swee, ehofisini ya Nkulukumba Masiza.

"Kambe mi mani mhani?" Ku vutisa Nkulukumba Masiza hi rito lero hontloo, hi xidyamelo xa ntirho wa yena.

"Mina a ndzi mhani wa munhu. Mhani va hla' loyi a nga bebula," ku pitsula wansati wa vanhu.

"Ndzi khomeleni tati loko ndzi mi khunguvanyisile," ku tisola Nkulukumba Masiza kambe xiviri xa yena xi pfimbile xi helela.

"Swo khomela vanhu a ndzi telangi swona laha xikolweni lexi," ku konyolola wansati wa vanhu.

"I ntiyiso a mi telangi swona kambe hi hlamuseleni lexi mi dyaka-kee!" ku kombela Nkulukumba Masiza a ri karhi a miyeta swirho leswin'wana swa vufambisi bya xikolo hikuva a ku ri khale swi sungurile ku nyangatsiwa hi xikonyololo xa wansati loyi.

Wansati wa vanhu u lo na swi vona leswaku se u le ku kandziyeni ka mihila ya timamba a lo ti nhwii, o whii, a ri karhi rhalarhalisa mahlo xikan'we ni ku hlalhuva tinghohe leti a ti ri ehofisini ya Nkulukumba Masiza.

"E-ee, Futhi a nga kona laha. A ndzi hembu mhe Mujemene!" Ku hlambanya wansati wa vanhu a hetelela hi ku tihlakahla nhloko.

"I mani a nga riki kona naswona Mujemene i mani?" Ku vutisa Nkulukumba Masiza wonge o va na tintwela kasi a tekiwile rinoko hi vito lera Mujemene.

"Loko va ku Mujemene va hla' mina a ku na un'wana. Kasi a mi n'wi tivi Mujemene vanhu ndzin'winaa!" Ku hlaluma wansati wa vanhu a cinamisile ni leswa meno ya magegerhele wonge a ngo dumela hofisi hinkwayo hi wona.

"Hiyaa!" Ku punyala hofisi hinkwayo hi ku hleka'

"Se mi ndzi hleka hi leri nge yini kumbe ndzi lo ti...?" Ku vutisa Mujemene kambe a hatla a kavanyetiwa hi Nkulukumba Masiza.

"Sesee! Hina a hi lwi na n'wina kambe ho lava leswaku mi hi byela vito ra mupfinyi wa n'wina," ku hlaluma thicara Musekonyani.

"Mudyondzisi lowa n'wehla hi yena a nga ndzi *rhipa* hi nkarhi wa matakuxa ya dyambu ra namuntlha," ku boxeketa Mujemene a ri karhi a mpfikulamfikula.

"Ohohoo! Se ximanga xi sungula ku phohla esakeni," ku nghenelela

thicara Matamani.

“Leswi se wonge mo ndzi phuntisa-kee!” Ku gungula Mujemene a nga ha ri eku mpfikuleni.

“Hayi tati Mujemene a hi le ku mi phuntiseni. Vadyondzisi lava nga ni min’wehla a hi ku tala ka vona laha xikolweni lexi,” ku xavelela Nkulukumba Masiza.

Hi nkarhi lowu landzeleke, leswi a swi endliwa hi Mujemene a swo fana na swa munhu wa rihuhu. U sungurile nakambe ku kulula nhlamba a ri karhi a vokotsa xikan’we no khuza vito ra thicara loyi a n’wi mbhanyeke.

“Savula a nga ndzi tivi mina. Ndzi ta n’wi kayakayisa na tindlu ta le Mataje loko a nga ndzi hetu kahle mina,” ku boxeketa Mujemene a ri karhi a hefemuteka.

“Timbilu ta hina se ti wile hikuva mi hi boxerile vito ra nyamphiji wa kona,” ku vula Nkulukumba Masiza a tlhela a ya emahlweni: “Mr. Matamani, mi nga ya hi vitanela thicara Savula. Loko swi endleka vuyani na yena, hikuva loko mo ka mi nga endli tano mhaka leyi yi nga hi bisa makanyi.”

“Savula a nga kwihi!” Ku hlamula thicara Matamani. “Savula u humile khale hi le mbhoveni ya rihlampfu ra xikolo lera le mahosi ya titlilasi ta Gireyidi ya Khume.”

“Xibamu xi berile etindleveni Sesi Mujemene,” ku tiyisisa Nkulukumba Masiza.

“Hambi xi lo balekela etindleveni hambi xi nga balekelangi kona, yaleyo a hi mhaka ya mina. Leyi nga ya mina mhaka hileswaku mundzuku leri xaka ku ta nuha xintlen’wana loko mo ka mi nga n’wi humesi laha mi nga n’wi tumbeta kona Savula lowa n’wina loyi. Xihambano futhi a ndzi mi vungunyi!” Ku hlambanya Mujemene.

“Yhaa, timhaka thyaa!” ku vilela Nkulukumba Masiza a hlundzukile wonge a ngo hahela Mujemene hi meno na min’wala. “Se u lava ku tlhavela xikolo lexi xintlen’wani xa wena hi leri nge yini? Kasi vungundza bya wena na Savula wa wena a hi ntirho wa lava va tikepisi xana? Hayi, hayi, hayi, se wansati ndzina u ngehenile eswikhwameni swa hina swi ringanile man’. Hambikona hi te hi hina hi ringeta ku sirhelela timfanelo ta rimbewu

ra wena kambe wena u hi endla swiyatsayatsa swa wena. *Fokof' man'*. Huma laha hofisini ya mina u ya tihlotela Savula wa wena kwalomo mi toloveleke ku hlangana kona man'!" Ku polomba Nkulukumba Masiza a ri karhi a fumbutela tafula ra yena hi swivuri.

"Sesi Mujemene, namuntlha mi tsandzekele kule ku hulela nchalu wa dovani ra n'wina. Kasi mi hi hlasela hindlela leyi yo tlangisa leswa *tirights* ta n'wina kumbe mi ehleketa leswaku hi lo rileriwa hina? Jese... es, siku rin'wana hi ta mi rivala loko mi nga ku tivi lomu swi helelaka kona swirhayitana leswa n'wina swa thyaka ra thyaka," ku kiringa thicara Matomani a ri karhi a ba vuhofuhofu.

Hi nkarhi wolowo vufambisi hinkwabyo bya xikolo a byi vuyile ehenhla ka Mujemene loyi, a nga lo na vona leswaku tilo se ri bitukanyile, a nga hudula rivanti ra hofisi a ku phyaa, a ri karhi a hokoloka hi rito ro tlukuka.

"Hambi mo n'wi sirhelela Savula lowa n'wina mi hembile hikuva mundzuku leri xaka u tava a ri eku mbunyeleni tintshutshu kwale *Mataje*," ku huwelela Mujemene se a ri ekusuhi na gede yo humela ehandle ka rihlampfu ra xikolo.

"A swi hi suki swi ya dya ritlangi le kulu lee!" Ku tseketsela thicara Matamani a humesile xikandza hi le fasitereni leri a ri langutanile na gede leyi Mujemene a nga huma hi le ka yona.

"Ku sukela namuntlha, loko a ri mina, ndzi seketela marito lama nga tshama ma vuriwa hi Maria loko a te: "Ixii, ka ha ri na thicara kwala Nchangana kwala...", ku gimeta Nkulukumba Masiza.

Hambileswi Mujemene a nga va tlhutlhisana nkarhi wo leha, vakulukumba va vanhu va sarile va ya emahlweni ni ku lulamisa rhipoto leyi faneleke ku nyikiwa *SGB* leyi nga kunguhata ku hlangana hi siku leri landzeleka. Yi te *SGB* ya ha ku hlangana, nkarhi lowu a yi fanerile ku twa ta rhipoto leyi a yi ri na Nkulukumba Masiza, riqingho ro nghena.

"Haloo, i nhloko ya xikolo xa Tanani loyi a vulavulaka. Xana ndzi mi pfuna ha yini?" Ku vutisa Nkulukumba Ntsemi.

"I Sejeni Xigombo loyi a nga emoyeni. Ndzi komberiwile hi Savula Hokwe leswaku ndzi n'wi lombela mali yo ringana gidi ra tiRhandi eka nkwama wa xikolo xa n'wina. Xana ma n'wi tiva Savula wa kona xana?"

Ku vutisa Sejeni Xigombo hi rito ra vutikukumuxi bya xiyimo xa le ntirhweni wa yena.

“Ndza n’wi tiva Savula Hokwe kambe u ri u yi lavela yini mali yo tala swonghasi?” Ku vutisa Nkulukumba Ntsemi.

“U yi lavela beyili hikuva u pumbiwile vumbhanyeri,” ku angula Sejeni Xigombo.

“Xikombelo xa wena Sejeni Xigombo ndza xi twa kambe a ndzi xi twi hikuva a xi na nhloko hambi wu ri ncila a xi na wona,” ku paluxa Nkulukumba Ntsemi.

“Kasi xi lo yini?” Ku vutisa Sejeni Xigombe hi rito ro kihlanyisiwa hi manyunyuni na xikulela.

“Xihoxo xo sungula, xana wa ndzi tiva kumbe u ndzi tiva xihomu?” Ku vutisa Nkulukumba Ntsemi hi rito ra nhlundzuko lowu a wu lo erivaleni tlangandlaa, wu hlaleriwa na hi swirho swa “SGB.”

“A ndzi mi tivi bava,” ku angula Sejeni Xigombo a vohlisile rito.

“Loko u nga ndzi tivi u ehleketa leswaku ndzi nga swi kotisa ku yini ku teka mali ya tiko ndzi ku yi fuu, eka munhu loyi a nga ndzi tiviki na mina ndzi nga n’wi tiviki? Kumbexana hi wona matirhelo ya xiphorisa xa nguva leyi hi nga yi khoma? Loko ya ri wona, ndzi rhandza ku ku tsundzuxa hi ta nkoka wa xivuriso lexi vulaka leswaku vukosi a byi peli nambu,” ku vutisa Nkulukumba Ntsemi xikan’we no tsundzuxa Sejeni Xigombo.

“Ndzi khomeleni bava!” Ku tisola Sejeni Xigombo hi rito ro nganyela.

“Se u ta hi ndlela,” ku boxeketa Nkulukumba Ntsemi.

“Mi vula yini loko mi ku se ndzi ta hi ndlela?” Ku vutisa Sejeni Xigombo wonge ririmi ra Xitsonga a nga ri hetu kahle.

“Loko wo ndzi nyika timinetse timbirhithinharhu ta xinkadyana xa wena kumbexana u nga hetelela hi ku vuya eforweni. Phela manghenelo ya wena a ma ndzi khomangi kahle,” ku vula Nkulukumba Ntsemi hi ku boxa tshumba leri a ri n’wi cangayisa.

“Se ndza swi vona swihoxo swa mina,” ku tisola Sejeni Xigombo.

“Loko u tisola eka mina swi herile hikuva a ndzi na xikhomela kambe u ndzi qinghela u ri kwihi?” Ku vutisa Nkulukumba Ntsemi.

“Ndzi le Susantshiva; xi nga xitichi xa Maphorisa exifundzenitsongo xa KaMalamulele,” ku hlamula Sejeni Xigombo.

“Wa swi vona Sejeni! Sweswo a wu nga ndzi byelangi. Xana a hi xin’wana xa swihoxo leswi u swi endleke xana?” ku vutisa Nkulukumba Ntsemi a ri karhi a nkhwinkwisela a langutile vakulukumba va *SGB*.

“Matlhari ehansi purinsipaloo!” ku tilondla Sejeni Xigombo.

“Ndza ku twa Sejeni Xigombo,” ku angula Nkulukumba Ntsemi.

“Se mi yime kwihi mayelana na xikombelo xa mina?” Ku vutisa Sejeni Xigombo.

“Laha ndzi nga yima kona ku ndzi tsundzuxa leswaku *SGB* ya xikolo lexi yi nge pfuki na siku na rin’we ra mhamba yi endlile kwama wa yona puwa ro chonisela vanhu timali,” ku hlamusela Nkulukumba Ntsemi.

“Swona swa twala,” ku hlamula Sejeni Xigombo a ri karhi a tlherisela nhloko ya riqingho enkotloteni wa yona kasiloko a ri Nkulukumba Ntsemi u lo vheta a kongoma xitulu lexi a tshamile eka xona loko nhlengeletano yi sungula, a hetelela hi ku hlamusela *SGB* ya yena leswi riqingho a ri n’wi lavela swona.

“Ohohoo, kasi thicara Savula u hangalakile ku fika laha a kotaka no pfinya vavasati!” Ku hlamala mutshamaxitulu wa *SGB*.

“Munhu wa tika a nga tlakuriwangi,” ku vula matsalani wa *SGB*. “Na yena Savula i munhu loyi a fanaka ni van’wana lava phijaka va phija na timbuti.”

“Khaa,khaa,khaa!” *SGB* hinkwayo yi bola timbambu hi mavulavulelo ya matsalani.

“Se ku ta humelela yini eka poso leyi ya Savula?” Ku vutisa xandla xa mutshamaxitulu wa *SGB*.

Ku ku whii, nkarhinyana hikuva swirho swa *SGB* hinkwaswo ka swona a swi lo yimela ntsena nhlamulo yo huma eka nhloko ya xikolo loyi; hi nkarhi wolowo a tlhele nakambe a tsutsumela eriqinghweni. U lo na heta ku vulavula hi riqingho, a tihoxa kunene exitulwini lexi a tshamile eka xona.

“Xexo xiphiqo xi ta ololoxiwa endzhaku, ngopfungopfu loko hi tava hi kumile mbuyelo wa vuahluri bya mhaka leyo tika swonghasi. Loko a ri hina hi nge pfuki hi bohile nchumu wo ndzi voneni. Hi ku angarhela, xiphiqo lexi xi fanerile ku sungula hi ku fikiwa eka Xiyenge xa Ndzawulo ya Dyondzo eXifundzenitsongo xa hina kambe hambi yi ri yona Ndzawulo

leyi, a ndzi tshembi leswaku yi nga ri tiyisela futa leri endliweke hi Savula,” ku hlamusela Nkulukumba Ntsemi.

“I ra mina na mina rito rero hikuva hambu ri ri ririmi ra hina ra Xitsonga ri hi tsundzuxa mikarhi hinkwayo leswaku mbyana va nyika leyi pulutaka ncila,” ku tshikelela mutshamaxitulu a ri karhi a ambala baji ra yena lera xipoteni ku komba leswaku a ku nga ha ri na xin’wana lexi faneleke ku endliwa handle ka ku pfala nhlengeletano hi xikhongelo.

Ximanga Xi Humile Esakeni

Max Malungana

Exikolweni xa Garingani lexi nga ekusuhi na doroba ra Pfuxarixaka, a ku ri na mudyondzisi un'wana a nga lo chotela kunene engomeni ya vudyondzisi. Vito ra yena i Bobodhla Xindzendzele. Mudyondzisi loyi a ri na mahanyelo yo phewa ku tlurisa hikuva a ri na ntolovelo wo hirivela byalwa ku hundza xikalo. A byi haxa a nga ri na ripfalo ro tumbetela hambi va ri vana va xikolo loko a ri etlilasini ya vona. Xin'wana lexi a xi tsema mihlana ya vana lava a va dyondzisa hi lexo pfa a va siya va ri voxe loko yena a nyengile, a ya byi havulela ehenhla ka marhumbu lama; mikarhi hinkwayo, a ma lo pyatsaa, hikuva a pfumala ni xo fa tihlo lexi a xi ta jinga xi n'wi bela xamagezi.

Musumbhunuku wa vhiki rin'wana na rin'wana a wu hundzukile tshamelomaxelo yo nyenyana ni ku ya entirhweni wa yena. Mhaka leyi a yi pfimbisa chelele ra nhloko ya xikolo hikuva a tsandzeka ku n'wi laya naswona a n'wi thorile hikwalaho ka vuxaka bya rigangugangu leri nhloko ya xikolo a ri na rona na hahani wa mudyondzisi loyi. Loko nhloko ya xikolo-yena Nkulukumba Tirhani Lunghani a ringeta ku komba vulawuri bya yena ehenhla ka vadyondzisi lavan'wana, a vo meno va pfanga ni ku boxa leswaku a sunguli hi ku timela ntolovelo wa Bobodhla lowo xwa

exikolweni, handle ka swona a phuli byi hola.

Mhaka leyi a yi hlamarisa hileswaku loko Bobodhla a ri exikolweni, a nga ri na rona bulo ro fambelana ni Dyondzo leyi a tholeriwile yona kambeloko a ri exipotsweni a tinyungubyisa hi yona Dyondzo leyi. Loko kona a byi tsitsingile, a ta mukisana ni ku hlaya *Retief's Manifesto* a ya ku yi bi, a yi cukumetela le kule lee! Ivi a ngenela vundzeni bya *The Freedom Charter* na byona a ku byi chapuu, a byi veka le kule lee, a ri karhi a beriwa mavoko hi swikhomamabaji leswi a swi dya hi yena.

Ku vulavula xiheri, Bobodhla a nga ri na vutomi hikuva a rhwarisa nhloko ya xikolo khwarha leyi a yi endla leswaku xikolo xi nga fambiseki. Hikwalahokasweswo moya wa Nkulukumba Lunghani a wu tshama wu pfindlukile. Mikarhi yo tala a vonaka a lo goo, a tikhomile xihlaya wonge i nguluve leyi ya ha ku feriwaka hi nghamu.

"Phela swa vava ku boriseriwa xikolo hi munhu loyi u nga ni vuxaka bya le xihundleni na yena," ku vulavula Lunghani hi mbilu. "Xiphiquo lexikulu hileswaku Bobodhla u byi tiva kahle vuxaka lebyi nga kona exikarhi ka mina na hahani wa yena. Leswi a swi nga ri nchumu kambe i nchumu hikuva loko ndzo n'wi vitana laha hofisini leswaku ndzi n'wi laya, siku rin'wana a nga vuya ehenhla ka mina hi ku hangalasa ta vuxaka bya mina na hahani wa yena. Hambiswiritano ndzo fanela ku xi vindza ndzi n'wi vitanela ehofisini leswaku hi hundzisana kahle eka hanyelo leri a ri hanyaka. Tlhandlakambirhi ku twala ngulumelo ya leswaku vatswari va vana va xikolo lexi se va sungurile no vindlavindleka hikuva madyondziselo ya Bobodhla a hi wona ya nhlanga leyo baleka ngati. Tlhandlakanharhu wonge vakamberi va tshwetiwile hi ta vufendze bya mudyondzisi loyi," ku gimeta Nkulukumba Lunghani hi ku twa mpfumawulo wa ku gongondza loku a ku ri erivantini ya hofisi ya yena.

"Nghenaa!" Ku lerisa Lunghani.

Hiloko rivanti ra hofisi ri ku nkwa, ri sariwile endzhaku hi un'wana wa vadyondzisi loyi a tiyimiserile ku ya vulavurisana na nhloko ya xikolo hi ta matikhomelo ya Bobodhla.

"Xitulu hi xexo *one of my best teachers* laha xikolweni lexi," ku themendhela Lunghani.

A nga si tshama ehansi, mudyondzisi wa vanhu u sungurile hi ku

gantlaza rivanti, ivi a vuya a ta ku tindzaa, exitulwini wonge u tile na mhaka ya hombe hikuva a nga vonaki a hlundzukile.

“Xewani mudyondzisi wanga lowo tshembeka,” ku boxeketa nhloko ya xikolo.

“Ahee!” Ku hlamula mudyondzisi loyi a tiviwa ngopfu hi vito ra My Goodness Me, hikuva mikarhi hinkwayo loko a vulavula a titolovetile ku vula tano ku kondza vana va xikolo va n’wi pharheka hi vito leri na yena n’wini a nga hetelela hi ku ri amukela.

Endzhaku ka loko va pfuxelanile nhloko ya xikolo u tekile leti na letiya a nga si lava ku tiva xikongomelo xa vuendzi bya My Goodness Me laha hofisini ya yena.

“Ndzi ku pfuna hi yini *my best teacher*?” ku vutisa nhloko ya xikolo hi ku ehleketa leswaku mudyondzisi loyi wa xisati u n’wi khomerile mahungu lamanene hikuva a ri muzalwana wo hetelela naswona a ku ri na maheveheve ya leswaku u famba a kombela timali to pfuneta ku aka kereke leyi a ha ku yi tumbuluxaka.

“Ndzi na xivilelo eka n’wina nhloko ya xikolo,” ku vula My Goodness Me.

Hiloko Nkulukumba Lunghani a ku thukwaa, a hlamarisiwile hi mavulavulelo lama, himpfhuka a tirha na wansati loyi, a nga si tshama a hlangana na wona.

“Xana ndzi ku endlerile yini xo biha u ngo ndzi tsema nhlana ka ha ri mpundzu?” ku vutisa nhloko ya xikolo.

“Ku ndzi dyohela mi ndzi dyoherile,” ku hlamula My Goodness Me, a vonaka a nga tilondli no tilondla.

“Kasi ndzi lo dya yini xa munhu?” Ku vutisa nhloko ya xikolo a chuhile a helela.

“Handle ko heta nkarhi wa mina na lowa ka n’wina, loko a ri mina ta xikolo lexi ti ndzi tsandzile...,” ku hlamusela My Goodness Me.

“Hayi, hayi hayi! Se hi tihi leti u taka na tona?” Ku vutisa nhloko ya xikolo a tshwukisile mahlo.

“Ndzi ta ti boxa njhani mi ri karhi mi ndzi kavanyeta ka Prinsipala?” ku vutisa My Goodness Me a honokisile mahlo ma helela.

“Ndzi khomele loko ndzi ku kavanyetile,” ku tilondla nhloko ya xikolo.

“Ndzi ta mi khomela Prinsipala ntsena loko mo ndzi nyika nkarhi wo mi

pfulela leswi nga exifuveni xa mina,” ku ringanyeta My Goodness Me.

“Tana na swona ndzi ta ku yingisela,” ku hlamula nhloko ya xikolo hi rito ro vevuka.

My Goodness Me a nga ha yimelangi wun’wana nkarhi handle ka lowu a wu nyikiweke hi nhloko ya xikolo leyi fambisaka xikolo hi ku rhangisa moya wa xin’wanamanana xa vuxaka bya le tsheveni.

“Xivilelo xa mina xo sungula hileswaku laha xikolweni lexi ahi khomiwi hi voko ro fana. Van’wana va hina hambi hi banga vusopfa na manyala lama endliwaka exikolweni lexi, a hi tekiwi hi ri nchumu. Mi ri yini hi mina Prinsipala? Mi swi tiva swinene leswaku himpfhuka ndzi pona ri ahlamile eka mhangu ya thekisi ya lembe leri nga hundza, ndzi munhu wo ya eka *checkup* siku rin’wana na rin’wana leri nga ra Wavumune. Leswi swa ndzi boha hikuva ku tlula swileriso swa madokodela i ngozi. Xivilelo xa mina hitlhelo leri hileswaku muholo wa mina wa n’hweti yin’wana na yin’wana wa tsemiwa hikuva ndzi va ndzi tatile tifomo ta *Sick Leave* leti mi ndzi nyikaka tona hi voko ra n’wina. Kambe lexi ndzi hlamarisaka hileswaku ku na un’wana mudyondzisi loyi hambi wa ta exikolweni hambi a nga ti, yena a nga nyikiwi tifomo leti hina vambuyangwana hi ti tataka. Leswi vulaka leswaku mudyondzisi lowa lovha loyi a nge pfuki a tsemeriwile muholo wa n’hweti yihi kumbe yihi hikuva wa hanyeriwa. Ndzi ta pfa ndzi gadzile kwala,” ku hlamusela My Goodness Me a languterile ku twa mavonelo ya nhloko ya xikolo mayelana na xivilelo lexi.

“I mani loyi a nga nyikiwiki tifomo naswona a ngo hola a horile?” Ku vutisa nhloko ya xikololo hi ku tihlamarisa.

“Ku n’wi tiva ma n’wi tiva *Sir*.” Hambi byi ri vuxwi na vudakwa bya yena mi byi heta kahle lero a ndzi ri tivi lwandle leri a nga hlamba eka rona lero kala a nga tshinyiwi hi ku nyikiwa tifomo leti hina van’wana hi dlidlrhewaka tona.

“Ohoo!” Ku tihlamarisa nhloko ya xikolo kambe a sungurile hi ku thukwaa, a nga si hlamula. “U vula Bobodhla?”

“A nga va mani un’wana handle ka yena?” Ku vutisa My Goodness Me hindlela yo tshikelela.

“Kahle hi maribye mudyondzisi wa mina. Ta bobodhla a ti kali ti lava hi hoxana hi marito hikuva tifomo ha n’wi nyika. Lexi hi hlamarisaka

hileswaku muyisa loyi u ni vanghana vo tala le *Head Office*. Vanghana lava...”

“Swa mhe swa vava,” ku kavanyeta My Goodness Me. “Swi ri na mina ndzi fanele ku tikumela vanghana kwale *Head Office* ya kona loko ndzi lava ku ka ndzi nga ha tati tifomo,” a ringanyeta a honokerile nhloko ya xikolo hi mahlo yo kalala vutshembeki bya vurhangeri bya laha xikolweni lexi.

“Ndzi ta ku yini hikuva tifomo ta yena ndza ti rhumela kwale ti faneleke ku ya kona,” ku hlamula nhloko ya xikolo hi moya wo nyabya ngopfu.

“Leti mi ti handzulaka hi tihi?” Ku vutisa My Goodness, xikandza xa yena xi komba ku monya nhlamulo leyi a ha ku yi kumaka.

Loko nhloko ya xikolo yi ri karhi yi konanisanana na mudyondzisi wa yona lowa xisati mayelana na xihlawuhlawu xa tifomo lexi nga kona laha xikolweni lexi, Bobodhla no va kona laha xikolweni a nga ri kona. Tanihi masiku u sungurile hi ku ya exipotweni a ya wisa mabodhlela mambirhi ya tibiya. Wu lo na fika nkarhi lowu a fanerile ku ya exikolweni ha wona, Mamiliyoni o gaa, a rhangisanile na majaha mambirhi. Mamiliyoni loyi a ri munghana lonkulu wa Bobodhla. Hambileswi yena a nga yangi kule ni ta tidyondzo, ntirho lowu a wu tirha a nga kalangi a tlanga hi wona hikuva u lo sefiwa Kunene hi Khamphani ya Murray & Roberts. Ku fika ka yena ku onhile timhaka hikuva Bobodhla a swi tiva leswaku loko munghana wa yena a ri kona, xamukon’wana a xi nge pfuki xi omile.

“Hehehee! A ndza ha fambi hikuva homu ya ntswamba se yi fikile,” ku vula Bobodhla a ri karhi a hlekelela, kasi ritukulu hi le tlhelo a ri lo vuya-vuyani, hikuva a nga ri munhu loyi a nga titoloveta swakudya.

“U lo ba kona munghana. Kasi loko mi kala mi ndzi thya vito ra Mamiliyoni a hileswi mi swi tivaka leswaku ndzi layichile ku tlula na n’anga,” ku hlamula Mamiliyoni a humesile xiphutsa xa mali ya maphepha ku komba leswaku khamphani leyi a tirha eka yona a yi lo n’wi rilisa kambe yi lo n’wi chefulela swi nyawula.

Hinkwavo lava va nga vona xiphutsa lexi va ku hiyaa, hi fenyaa ro komba leswaku vuxaka bya vona na Mamiliyoni byi nga tiyisisiwa ngopfu hi ntirho wa xiphutsa lexi a xi tameleke. Hakunene sweswo swi vuye swi endleka hikuva Mamiliyoni u hetelele hi ku pfala nkungu, ivi swikhomamabaji

swi ku: “Ahaa! Kasi a hi yimelangi swona leswi!” Loko byi ri karhi byi tsitsingiwa, un’wana na un’wana a lo khoo, ku themendhela Mamiliyoni hambiloko a nga vulavuli swo ta hi ndlela. Loko a ri Bobodhla no vulavula a nga ha vulavuli ngopfu hikuva a pfa a kumetakumeta va ri karhi va n’wi hlakahla lava a va tshamile kusuhi na yena. A ku ri kotara ya awara ya khume loko mhani wa byalwa a hlamusela hi ku titsongahata leswaku xitoko xa yena xi herile.

“Se mi tsandziwa hi ku xurha,” ku vula Mamiliyoni a fumbarherile nuvu wa mali ya maphepha.

“Hi khomeleni boti Mamiliyoni. Xihoxo a hi xa hina hikuva na kwale hi xavaka kona a ku na nchumu,” ku hlamula mhani wa byalwa a langutile hansi.

“Wa hembra loyi!” Ku vula Bobodhla a yise voko enon’weni a entshemula.

“Loyi u vula mani Bobodhla? Kasi ndzi lo khombisiwa hi leya ka n’wina mali u ngo to ndzi vula loyi? A swi ndzi suki swi ya dya rihlaza kwale xikolweni xa n’wina lexo feyirisa vana va hina hi ku va dyondzisa mi dakiwile,” ku hlamula mhani wa byalwa a hlundzuke lero loko Mamiliyoni a nga lo n’wi khongotela ingi a yimisanile na Bobodhla hi titiho.

Loko se va ya hangalaka awara ya khumen’we a ya ha ku ba. Ematshan’wini yo longoloka na Mamiliyoni na swioxanyama swakwe, hi loyi Bobodhla a kongomaka entirhweni a ri karhi a khayima timbuti. Nomo wa yena wu lo hontloo, hi rihlakahla wonge u lo minya gula ra rihe-mani. Laha a famba kona a tiphiringitaphiringita, a pfa a pfuka hansi no tiphumunha a nga tiphumunhi hikuva miehleketo ya yena a yi vutliwile hi vukari bya xihoko. Loko a fika entirhweni, a ha nghena hi le gedeni, ni leswaku mimovha leyi xaxametiweke ekusuhi na xitafurhumu yi vika vuyeni bya laha xikolweni, eka yena a yo na yi xa. Hi luyaa Bobodhla mbuyangwana a kongoma exitafurhumu laha Mukamberi wa swikolo a burisana na vadyondzisi mayelana na Ndzawulo ya Dyondzo ehansi ka nhlokomhaka leyi nge: “*Unfair Labour Practices*.”

Hi nkarhi lowu mukamberi a ha ringeta ku hlamula swivutiso leswi vutisiweke hi vadyondzisi van’wana, Bobodhla o nghena a ri karhi a ku thatharathatharaa, a fika a ticukumeta exitulwini lexi a xi ri ekusuhi na

mukamberi. Hambileswi va nge; “Mihlolo a yi dyiwi,” leya siku leri yi kale yi dyiwa hikuva un’wana na un’wana mudyondzisi a nyumile tanihi xihloni loko xi koveta nhloko hi ku twa swigingi. Nhloko ya xikolo yona a ha ha kali hi vula hi ta yona hikuva se a yo rhurhumela Kunene wonge yo va ekusuhi ni ku tiendlela swin’wana. Mukamberi yena a nga vilangi ro heta na chukela hikuva a nga ehleketi leswaku xiyatsayatsa lexi nga fika xi tirhurhela ekusuhi na yena i mudyondzisi.

“Mi pfuniwa hi yini tatana?” Ku vutisa mukamberi hi rito lala.

“Xivutiso xexo u ta xi hlamula wena nyakhandle! Kasi a wu swi tivi leswaku vukosi a byi peli nambu,” ku hokoloka Bobodhla loko lavan’wana vadyondzisi va titshamerile eswitulwini swa vona hikuva a va tiyimise-rile ku khawurisa nhloko ya xikolo leyi titoloveteke ku thothela ximanga hikwalaho ka vuxaka bya vungundza.

“Kasi i mani munhu loyi *Mr. Principal*?” Ku vutisa mukamberi hi ku hlamala.

“Ha,ha, haa!”ku gamagameka nhloko ya xikolo.

“Ndzi ri i mani munhu loyi xee?” Nakambe ku vutisa mukamberi a wachutawachuta mavoko.

“I mudyondzisikulorhi,” ku hlamula vadyondzisi hi rito rin’we.

“Xana mi vurisile leswaku i mudyondzisi xilo lexi?” Ku vutisa mukamberi a tshikelerile rito.

“Futhi a ngo va mudyondzisi swi helela kwalaho hikuva hi xona xirhandzwa xa nhloko ya xikolo,” ku twakala rito ri huma exigaveni xa vadyondzisi va xisati kasiloko a ri Bobodla vurhongo a byi lo n’wi wuyuwuyuu!

“Ku na mhaka laha xikolweni lexi. Hambiswiritano u ndzi khomela *Mr. Principal* loko ndzi boxa ngoma. Ngoma leyi ndzi yi boxa hi ku vula leswaku ximanga xa xin’wanamanana lexi nga laha xikolweni lexi, xi humile esakeni xi punyarile. Hikwalahokasweswo mundzuku loko ndzi huma *eHead Office*, wena na xirhandzwa xa wena mi ta ndzi tiva kahle,” ku hlambanya mukamberi a huma a ya laha a pakile kona movha wa yena.

Mufundhisi Xindhichana

Bruce Mikhomazi Ngobeni

Tiko ra N'wahoxabuwa ri tselekiwile etsheveni ra lokhixi ra Zekezeke. Tiko leri ri xongile ku fana na n'weti. Ri wela eka Mfumoxivongo wa Mandlati. Mufundhisi Xindhichana hi un'wana wa vaakatiko va laha. U phamela ntlhambi wa Yehovha ntswamba wa Rito naswona hi un'wana wo rhandza ku hleka na ku rhula. Loko a cinamisile meno ya yena lawa yo basa tanihi mapa ya xibasa swi tlhela swi n'wi fanela. Gaweni na kholoro na swona a swo n'wi bee!

Vafundhisi hi vona va nga tiphuphu ta tiko. Handle ka vukona bya vona tiko ra vabya. Hi vona va hlomaka nyimpi yo lwa na Sathana; va n'wi vutlela mimoya leyi lovaka. Hi vona va tshinelelaka mindyangu leyi nga kapekiwa hi nguvu ya ntima. Hi vona lava bandichaka timbanga leti pfempfaka. Hinkwaswo swihlawulekisi swa vufundhisi leswi hlamuseriweke, hi swona leswi Mufundhisi Xindhichana a dumile hi swona. Futhi a swi nga kakananisa leswaku laha a nga khoma kona, u khomile laha ku hisaka.

Ekerekeni ya yena a ku tala tanihi sava ra le ribuweni ra lwandle hambileswi mhaka ya mali a yi rhangisa ngopfu emahlweni wonge va lo n'wi thusa hi yona. A tala ku vula leswaku loko mali yi nga humi, ntirho wa Xikwembu wu ta kuma ndzhuti wu wisa, ivi Sathana a nghena ekerekeni a hlasela tinyimpfu ta Xikwembu hikuva loko ri ri khamba a ri ngheni ntsena handle ko lovisa ni ku dlaya. Kunene vana va Xikwembu

a va tikaqhata swinene; va tikhwalakhwaxa hilaha va kotaka hakona. Ku sukela eka vana va Xikolo xa Sonto, vantshwa, vamanana, vatatana na vakokwana a va swi navela leswaku kereke ya Hosi yi ndlandlamuka ku tlula mpimo.

“Nkatanga Makokisi, loko u teka rihlelo kutani u peperha mahanyelo ya Mufundhisi Xindhichana u huma na yini?” Ku vutisa Biriviri a bodhlomerile emasofeni ya le kamareni ya vuwiselo bya yena na nsati.

“Heyi! Phela tiko hinkwaro ra ka N’wahoxabuwa ri honokerile Mufundhisi Xindhichana hi tihlo ra le tin’hwembeni. Ku phuphurhuka ka yena siku rin’wana ku ta n’wi peta ematini yo vila. Mina Makokisi loko ndzi ku ndzi khinsama ndzi ba xikhongelo, timbilu ta mina to dzwii, ivi ku qhuvekela emahlweni swi ndzi tsandza,” ku angula Makokisi, rito ra yena ri tsanile wonge u lo pharhekiwa hi hungu ro biha.

“Wa tiva nkatanga, lexi xi hluphaka ngopfu mufundhisi i ku lava ku tlotlotloo, bya guwela hikuva a nga na munghana naswona hambu a ri mutsundzuxi. Loko Komiti ya Kereke yi ringeta ku gobela laha ku biweke mabangi, yena o bava a khalakhasa wonge kereke ya kona yo va ya yena a ri yexe,” ku hlamusela Biriviri a tlhela a ntlokola.

“Loko a tisthemba ku tlula mpimo yi ta n’wi tsandza ku yi fambisa kereke leyi,” ku vula Makokisi.

“Phela xigava xin’wana xa kereke xi tikomba xi sungurile khale ku n’wi vengela. Leswi mali a yi rhandzisaka swona se swi pfanga no hi hlambisa timbilu,” ku hlamusela Biriviri a tlhela a ntlokola ku komba leswaku hakunene u khunguvanyekile emoyeni.

“Nkatanga!” Ku huwelela Makokisi hi rito ro vevuka. “Mufundhisi u fanela ku swi tiva leswaku tiko ra ka N’wahoxabuwa ri fuwe timhisi na tinyimpfu naswona namuntlha hi hanya emikarhini yo biha. Un’wana na un’wana loyi a nga na byongo, wa swi tiva leswaku mali hi yona yi rhangi-siweke emahlweni, hi yona yi nga khoma tiko kambe leswa ka mufundhisi se swi nyanyile.”

“U tiyisile murhandziwa. Mufundhisi loyi wa hina loyi, a nga swi koti ku koxa minyikelo hindlela leyinene,” ku engetela Biriviri.

“Vonani Rhandi yi tshamela ro tsana bya xiluva xa mananga. Puresidente Thabo Mbeki u karile a thola *Khomixini ya Myburgh* leswaku yi lavisisa ku

wa ka Rhandi leyi kambe eka mufundhisi wa hina yo na yi xa, hikuva a nga na nkarhi wo xiyaxiya macincelo ya tinguva ta mali," ku vula Makokisi a lo nchaa, exikandzeni ku komba leswaku i munhu loyi a nga tluriwiki hi mahungu wahi kumbe wahi lama runguriwaka hi xiyanimoya.

"Aredzi, loko a ri ni matlotlo wonge i ncila wa homu loko wu swukuta mabawa Nkhariwakwee!" Ku hlambanya Biriviri a ri karhi a hleka wonge i munhu loyi a nga tlunyiwa hi fole lero yirisiwa.

"Nkatanga, wo hleka-vu! Hambi a ri Mufundhisi Boesak a hi yaloyi a nga kala a rhoseriwa hi khakhan'wa ri lo hosii, dyambu! Aredzi hi to yini? Hambiswiritano vatolo va vurile leswaku makatindleve u ta vona hi ngati," ku hlambanyisa Makokisi a ri karhi a nyakukela exitangeni leswaku a ya lulamisa swakudya swa nhlekanhi.

N'hweti a yi dlivile maningingi ya yona eka Sonto leyi landzeleke. Vanhu vo tala a va fumbarherile swa minyuku ya vona. N'wana Xipandzanhloko loyi a va ku i Ripfumelo a ri karhi a tilulamisela ku ya ekere-keni tanihi ntolovelo. Kereke leyi a nghena yona hi yona leyi Mufundhisi Xindhichana a ri nhloko ya yona. U lo na heta ku ambala a sungula ku tiphodaphoda a yimile emahlweni ka xivoni hikuva hanyelo ro tidya a ri n'wi ngenile khale enyameni. Loko a hetile ku tiphodaphoda no tinyanganyanga, u sukile a ya lela vatswari va yena, N'wa-Bulala na Xipandzanhloko.

"Nkarhi wa ku nghena ka kereke ya hina se wa ndzi vondzoka," ku tivika Ripfumelo eka vatswari va yena.

"Hi swona n'wananga famba kahle kambe ndzi nga tsaka ngopfu loko wo ndzi fikisela mhaka ya leswaku a ndzi titwi kahle namuntlha," ku vula N'wa-Bulala, mana Ripfumelo.

"I mani loyi ndzi faneleke ku n'wi tivisa?" Ku vutisa Ripfumelo.

"Un'wana na un'wana manana waxiambalo," ku hlamula mana wa Ripfumelo.

"N'ta endla tano," ku hlamula Ripfumelo. "Yimani ndzi tifambe..."

"U nga si famba Ripfumelo!" Ku huwelela tata wakwe nkarhi lowu Ripfumelo a lava ku fika egedeni ya rihlampfu ra muti.

"Mi lo rivala yini ka Tatana leswi n'wina mi nga riki na mhaka na kereke?" Ku vutisa Ripfumela a ri karhi a nkhwinkhwisela hi xihleko xo komba ku hlonipha tata wa yena.

“U nga tlangi hi mina man’ Ripfumelo. Phela ndza pfa ndzi ya ekerekeni,” ku vula tata wa Ripfumelo a ri karhi a hleka wonge a hi yena loyi nga riki na nkarhi wa mabulo na vana va yena.

“Ha papaa! Phela n’wina mi lo ya siku rin’we ekerekeni,” ku boxa Ripfumelo.

“Miharihari ya wena ndza yi twa kambe ndzi lava leswaku loko kereke yi huma, u hundza u ndzi nyikela N’wakhovongwana mali leyi. I mali ya muhorisano wa swi twa!” Ku hlamusela tata Ripfumelo a ri karhi a nyiketa n’wana wa yena ntsengo wo ringana R200.00.

“Inkomu tatana ndzi ta hundza ndzi va nyika loko kereke yi huma,” ku angula Ripfumelo.

Loko Ripfumelo a ya fika ekerekeni, switulu hinkwaswo a swi ri na vini va swona hikuva vakereki a va tarile wonge i tinyoxi loko ti tsimbela swihlenge. Pho na magayisa a ma chikile hi xitalo, ngopfungopfu wona ya kereke leyi. Ku hundzeterile swiyenge swo hambanahambana. Xiyenge xa minyikelo na xona xi vuye xi hundza kutani endzhaku ku yimbeleriwire risimu ro tlakusa mufundhisi leswaku a ta kota ku chulula Rito ra Xikwembu.

“Vamakwerhu eHosini!” Ku sungula Mufundhisi Xindhichana a ri karhi a rhalarhalisa mahlo wonge u le ku tekeni ka xitoko xa nhlayo ya vapfumeri va kereke ya yena. “Namuntlha chelele ra mina ri pfimbile. Vonani minyikelo ya siku leri a yi tati na xandla xinene lexi! Ku tala mi nga talangi Vakiresite ndzinaa! Xana n’hweti a yi helangi tolo Kunene loku? Xana nhlayo ya magayisa leyi nga kona namuntlha a yi tluli nhlayo ya Masonto lama hundzeke? Xana ntirho wa Xikwembu wu ta kukumuka njhani loko mi manyela timali leti?” Mufundhisi a vutisa swivutiso leswi a tlhela a ya emahlweni: “E-e! Hambileswi mi nga ta ndzi hundzeleta mi ku ndzi rhandza ngopfu mali, i ntiyiso ndza yi rhandza hikuva a ndzi lavi ku vona kereke ya Hosi yi hundzukile rhumbi. Va ka hina, mpelampela a mi nyumi no nyikela hi mali ya swingwece? Leya maphepha yi nga lo gandlaga-ndlaa, lomu swipachini na lomu mikhan’wini yona mi yi siyela yini? Kasi mi hembile hikuva namuntlha ndzi cincile magenge mina Mufundhisi Xindhichana ku hla’ ka lava va ndzi vengaka. Swi tikomba wonge loko ndzi mi cinamisela meno ya vufundhisi bya mina, ndzo

nyanya ku mi lema. Hikwalaho ka yini mi ondzisa ikhonomi ya kereke? Hikwalaho ka yini mi tiendla swigono eku humeseni ka minyikelo? Sweswi loko ku tekiwa risimu, hinkwayo mali leyi mi nga na yona tanani mi ta yi chela laha. Loyi a nga ta siya yin'wana ndzi ta yi secha hi ndzexe hikuva mangwa yi pfumarile timhondzo hi ku rhumisa. Namuntlha ndzi nge chumayeli mali yi nga si huma," a gimeta a julukile nyuku wonge u lo swekiwa phungula.

Ku vuye ku sumiwa risimu leri a ri vulavula hi ku nyikela. Hi nkarhi wolowo tindleve ta kereke a ti sungula ku hundza nhloko. Kunene lava a va ha ri na mali va tisechasechile va yi yisa laha a yi fanerile ku yisiwa kona. Lava teke hi swa mune wa milenge vona a va vonaka hi ku pfa va huma va ya lava na mahlanhla lama nga tshukaka ma kumekile eka swithinthelafole kasi vo tala lava a va ri na mali yo yi tirhisela swin'wana, a va lo tikhoma timbilu hikuva mufundhisi u va tshembisile ku ba musecho. Swi lavile ku endla hafu ya awara ku ri karhi ku yimbeleriwa xikan'we no nyikela. Mufundhisi u vuye a yimisa voko yi ri yin'wana ya tindlela to yimisa vuyimbeleri.

"Yaa, Mi yi vonile mali leyi a yi fihliwile! Hakunene ma tsonana Vakiresite ndzinaa! A mi nyumi no xinyata mi tsona Xikwembu Mutumbuluxi wa n'wina! Yhii, mi ndzi chavisile namuntlha! Mali ya ha ri kona kwala xikarhi ka hina hikuva Moya wa karhi ku vulavula na mina hitlhelo leri. Wena u tsihalarisaka tsundzuka leswaku loko wo tlhela na mali leyi, a wu nge fiki na yona ekaya. A ku vuli mina kambe ku vula Moya. Sweswi hi yimbelela ro hetelela, loko mi ala na mali ya n'wina ndzi ta sungula ku mi sechasecha hi un'weun'we. A hi yeni tekani risimu, khamanii!" Ku lerisa Mufundhisi wonge a ngo va tlhandleka xandla.

Ku tlhele ku sumiwa risimu leriya ra ku vulavula hi ku nyikela kavaloko lava a va ri eku kanakaneni hi ku chava ku sechiwa va ya kutsulela mali ya vona exindhichanini xa mufundhisi. Ripfumelo; loyi na yena a lo koko-tsana, a tikomba a khomiwile hi ritukulu, na yena u yile a ya nyikela ra vunharhu kasi u nyikerile na hi mali ya N'wakhovongwana. Mufundhisi u hetelerile hi ku yimisa ta minyikelo loko a sungula ku vona tikhokho ta kereke ti sungula ku huma hi yin'weyin'we hikuva nkarhi wa Rito ra Xikwembu a wu hundzile. Kahlekahle lexi nga hlambisa timbilu ta

tikhokho leti hiloko mufundhisi a tikomba wonge musecho lowu a lava ku wu ba, u ta wu ba wu sunguriwa hi le ka tona. Hi ku vona leswaku se u yi vangile mhaka, mufundhisi wa vanhu u lo hlaya ndzimana yo koma, a khongela kuvaloko kereke yi humile hambileswi a yi khunguvanyisile lavo tala handle ka vana va Xikolo xa Sonto; lava a bya ha ri vusiku.

Un'wana wa vakhunguvanyisiwa lava a ri Ripfumelo. Ripfumelo u lo na humesa mali leyo hetelela ya minyikelo, kasi u endlile xihoxo xo yi nyikela a nga swi xiyangi leswaku yi patsanile na liyani a yi fanerile ku hundziseriwa eka N'wakhovongwana.

"Namuntlha ndzi file minoo! Mufundhisi u ndzi dlele minoo!" ku vokotsa Ripfumelo hi mbilu.

Ndlela hinkwayo a ri karhi a tiputa na ku tivula xiphunta hikuva mhaka leyi a yi endleke a yi nga khomeki hambi ku ri ku yi hlamusela yi amukeleka a yi nga hlamuseleki. Loko a ya hetelela hi ku fika ekaya, u kumile tata wa yena a tshamile endzhuti na N'wakhovongwana. Vukona bya N'wakhovongwana hi byona byi nga n'wi nyanyisela ku chava. Hambileswi a va dya mabulo va ri karhi va hleka, a swi tikomba leswaku a va lo yimela ku vuya ka yena hi le kerekeni. Hi nkarhi wolowo Ripfumelo u va papalatile a ko a ya ku swee, ekamarini leyi mana wa yena a twala a ri karhi a yimbelela a ri eka yona. Ku fika xikan'we no ticukumeta ehansi Ivi a ku wu bikuu, mukhosi wa mayembulambilu.

"Kasi swo yini n'wanangaa! Ma yi vona mihlolo Vankunoo!" Ku huwelela mana wa Ripfumelo a ri karhi a vindlavindleka.

"Hihihii!" Ku rila Ripfumelo a ri karhi a swuluvundzaswuluvundza.

"Ndzi byeli Ripfumelo wanga kumbe yi lo khoma nyoka leswi u ngopuluvundzapuluvundza swi nga heli?" Ku vutisa mana wa yena a n'wi vukarhile.

"Hihihii, Mufundhisi Xindhichana va ndzi dlele minoo!" ku boxeketa Ripfumelo hi rito ro vokotsa leri nga hetelela hi ku fika etindleveni ta tata wa yena.

"He N'wakhovongwana wonge ku na ximeche laha mutini wa mina. Tshamanyana ndza vuya sweswi," ku hlamusela Xipandzanhloko a khongomile laha mukhosi a wu twala kona. Ku fika xikan'we no pfula rivanti a ku swee, laha muti wa yena a wu fumbanile kona wu ri ku konanisaneni

hi ta vugalachani bya Mufundhisi Xindhichana.

“Se ku humelela yini laha mutini wa mina?” Ku vutisa Xipandzanhloko a dludlekisile mahlo wonge u lo tlunyiwa hi sovero.

“Kasi mi ri nyankandle lowa mufundhisi wa huhaa!” Ku hlamula N’wa-Bulala a ri karhi a swivilaswivila leswa madlumbusa ya yena.

“Mufundhisiii! U endle yini mufundhisi?” Ku vutisa Xipandzanhloko a yimile a lo phyelekaa!

“Hi ri mufundhisi u yi tekile mali yaliya ya N’wakhovongwana,” ku hlamula N’wa-Bulala wonge a ri kona loko mali leyi yi tekiwa.

“Ripfumelo hakunene mufundhisi u ku tekerile kumbe u lo n’wi nyika?” Ku vutisa tata wa Ripfumelo.

“Ndzi ta ku u ndzi tekerile hikuva u hi sindzisile ku nyikela a ri karhi a hi sechasecha ni lomu masengeni,” ku thathela Ripfumelo mbilu ya yena yi wilenyana hikuva se a swi vonile leswaku mati se ma ta halakela eka mufundhisi.

“Hi nga ndzi twisani mihlolo Vankunoo! Kasi o yi lavisa ku yini mali Mufundhisi Xindhichana lero kala a nyokoverisa swandla swa yena emasengeni ya vana va hina?” Ku bitukanya tata wa Ripfumelo a ri karhi a huma a ya laha a nga siya N’wakhovongwana kona.

Endzhakukaloko a hlamuserile N’wakhovongwana hi ta xiyimo xa mali leyi nga galachiwa hi mufundhisi, Xipandzanhloko u rhangisanile na Ripfumelo va kongoma eka mufundhisi. Hambi a ri N’wakhovongwana u longolokile na vona hikuva loko yi ri mali a yi lavile hi mahlongati. Laha ndleleni laha a ku lo whii, ku twala ntsena rito ra Xipandzanhloko leri se a ri tekile na rinoko ra vanhu va ko va n’wi sala hi le ndzhaku leswaku va ta tivonisa leswi a tshembisaka ku swi endla.

“Swi ri Mufundhisi Xindhichana u ndzi endla xiyembana xa yena. Ma n’wi vona munhu loko a ndzi pfuka? U loloha ku ya juluka na van’wana vavanuna a ku u ta funya leya ka mina mali. Tlakusa milenge na wena ndzi nga si ku kandza nkanyi ndza ha hisa,” ku gungula Xipandzanhloko a ri karhi a kombetela n’wana wa yena hi ritiho.

“Tatana Xipandzanhloko vohlisani vukari hikuva nyimpi a yi hakeli. Loko swi ri swifundhisana swa masiku lawa swi rhangisile ku dya timali ta vanhu swi tirivarisa na ntirho lowu Xikwembu xi nga swi rhwexa wona,”

ku khongotela N'wakhovongwana kasi u le ku hlanganyeteni ka ndzilo wa vurhena bya tata wa Ripfumelo.

"Ikhole andzi lava kambe namuntlha u ndzi kumile. Namuntlha tinhongani ti ta tiphina hi ku mbvongambvonga eburukwini ra yena. A ndzi hambi ndzi hlambanya hi N'wa-Nghezimani!" ku hlambanya Xipandzanhloko.

Hambileswi kereke a yi humile, valanguteri va kereke va vuye va ya khoma nhlengeletano ya xihatla mayelana na matirhelo ya mufundhisi wa vona; loyi a soriwa hi mani na mani himhaka ya leswi a nga tirhisa xiswona eka siku leri. Hambi va ri Vakiresite lava a va nga ri enhlengéletanini, a va ri eku gunguleni kwalomo a va ri kona. A va nga tshiki ku gandzela vito ra yena va ri karhi va n'wi vula swo tala leswiloko a lo swi twa hi leta ka yena tindleve kumbexana a tava a wu tshikile ni ntirho lowu wa vufundhisi. Loko mufundhisi a ha tihlwelahlwerisa no sungula hlengéletano, Xipandzanhloko o ta ku pfhalakaxaa, ekerekeni a rhangisanile na n'wana wa yena a tlhela a sariwa endzhaku hi N'wakhovongwana. Hi nkarhi wolowo, lava a va swi tiva hi ku hetiseka leswaku Xipandzanhloko a nga endleki niswitsananaa, va lo vheta va tsutsuma va ya tshwetela mufundhisi leswaku ku na mhaka ya xihatla laha kerekeni.

"Wena Mufundhisi Xindhichana hatlisa u ndzi tamerisa mali leyi u nga tekela n'wana wa mina ndzi nga se ku gevisa xikhohlola xa ngati," ku polomba Xipandzanhloko a ho nghena Kunene hi le gedeni ya rihlampfu ra kereke.

"Hawuu! Swi lo yini mi ngo ndzi vangela mahlo ya vanhu wonge a ndzi na dzano?" Ku vutisa Mufundhisi Xindhichana a tikomba wonge a nga chavi loko swi ta eka mhaka yo yimisana na Xipandzanhloko hi swibakele.

"Mufundhisi!" ku nghenelela Biriviri; loyi a ri un'wana wa valanguteri va kereke: "Tsemani ti koma ndlati yi nga si vandlamula hikuva loko yo kala yi vandlamula a yi nga koroli xipululu ntsena kambe tinhlahle ta yona ti ta tlhambukela na mikolombyana leyi nga ekusuhi na xipululu lexi ndzi xi vulaka."

"Vavanuna varikwerhu hi nga tsekatsékisiwi hi xitshatshana xa miringu. Tshikani Sathana a kavanga no bubabuba phela u vona leswi minyikelo ya namuntlha yi nga n'wi kweva," ku vula Mufundhisi wonge ku hlundzuka

ka Xipandzanhloko a nga ku tekeli enhlokweni.

“He Xindhichana u vula mina Sathana? Ndzi na timhondzo mina? Na ncila ndzi na wona-naa?” Ku vutisa Xipandzanhloko a kukumuxile marhama hi ku hlundzuka.

“Kereke ya Hosi yi nga ngundlangundlisiwi matsolo hi Javulosi loyi a yi ngheneleke. Kereke yi fanele ku ba nyandhayeye eka Yehovha hikuva hi Yena bakwa ra vutomi bya hina,” ku hlamusela Mufundhisi Xindhichana a ri karhi a hefemulela ehenhla wonge i havi leyi nga karhalela ejokweni endzhaku ka ku heta tiyekere ta ntlakula-va-xurhe.

Hi nkarhi wolowo Xipandzanhloko a hlovile hi ngohe ya nhlundzuko. Xikan’wekan’we a ku thamuu, wonge i ntlambya loko wu tlulela exidziveni a ya ku Mufundhisi Xindhichana hi le nkolweni ntlii!. Loko valanguteri va kereke va ya hetelela hi ku damurhuta laha Xipandzanhloko a manyile kona, swi vhethe swi tikomba leswaku loko yi ri mali yi ta tlhelela eka n’wini wa yona. Kavaloko N’wakhovongwana a ponile ku dyeriwa hi timpfuvu a nga rimangi enhlalukweni.

Vasela Ndlopfana!

L. M. Marhanele

Tiko ra Hosi Vurhena a ri tsemelana ndzilakana, hi tlhelo ra vuxa, na xitikwana xa Ndhuna Xitapura. Xitikwana lexi xa Ndhuna Xitapura a xi dumile ngopfu hi vito ra Boxagalachani. Vito lera Boxagalachani a ri ri ro duvulela hikuva mporosi a wu vandzekeriwa, wu kandzeriwa xikan'we no hlutiwa siku leri ngo va siku lero ni sefo leyi vuriwaka Galachani, a yi nga tshami nkarhi wo leha yi nga boxekangi. Vito ra ntiyiso ra xitikwana lexi a ri ri lera Xikhwehle. Hambileswi xitikwana lexi a xi ri xitsongo, ta xona tinxangu a ti bohanile hikuva a xi taleriwile hi swibvinyinga, swinkononkono na swikengewu. Madyelahehla na Xikhamiroho a va ri van'wana va tinxaka ta vanhu leta ha ku boxiwaka. Majaha lamambirhi a ma ri mahahlwa; vana va Mikengeni na N'wa-Mbhedhle. Himpfhuka vatswari va majaha lama va hundza emisaveni, a ma kalangi ma navela ku tihlanganisa na ntirho wa Mulungu. Hambi ku ri ku ehleketa ku tikumela swo fa mahlo a ma kalangi ma swi ehleketa hikuva a ma tikomba ma tlhaveriwile hi nhlanga yin'we yo nyenyemuka ku hlangana na rimbewu ra xisati. A ma kombiwi ndlela yo ya eku hloteni, haa, kwalaho a ma ba ma kokela hikuva a ma ri maphisa lama a ma khomisa

maphorisa ya ka Nyamazana ndhiyandhiya. Timbyana leti a ma ti fuyile a ti ri ntsandzavahlayi wonge ma lo pfanga no ti fuwela ku ti katinga loko mo tshuka ma vuyile hi ra ntima hi le ku hloteni. Siku leri nga siku loko dyambu ri ku vhaa, a ku ri khale ma tarile na nhova.

Ndhuma ya vuhloti bya majaha lama yi khomisile ndhuna ya maphorisa ya ka Nyamazana tingana hikuva loko van'wana vahloti va swiharhi va rhoseriwa hi tinsimbhi, a va gungula va vula nileswaku xiphorisa xa laha ka Nyamazana xi na mahlo. Hikwalaho ka yini Madyelahenhla na Xikhamiroho; vona vayayarheli va swiharhi swa *Geme* va nga pfi va fasiwa? Ko' ku dya na maphorisa ya *Geme* a va dyi na wona? Ku diza hi mavulukutsu kona ku sarile kwihi? Vona va lo hlamba elwandle rihi na hina hi ta ya hlamba eka rona?" Leswi a swi ri swivutiso leswi a swi lo hontloo, emiehleketweni ya vanhu lava a va pfumala vutivi bya matirhelo ya xiphorisa. Loko a ri Xipengapenga; yena mufambisinkulu wa xitichi lexi xa maphorisa, swivutiso leswi a swi ba hi makatla a tshikelela mhaka ya leswaku yena na vuthu ra yena va nge pfuki na siku rin'we ra mhamba va mamile nawu wo hlawula ndluwa va siya hove. Ku herile malembe yo hlayanyana Xipenga-penga a ha cangayisiwa hi swivulavula swo tano kasiloko ku ri van'wana lava a ehleketa leswaku va na ntirhisano, vona a va n'wi vavela no n'wi cela hikuva a va lava ku tlakusiwa na vona. Maheveheve ya mafambiselo ya xitichi lexi ma hetelerile hi ku ya fika etindleveni ta lavakulu; lava nga hetelela hi ku n'wi tlhava hi papila ro n'wi susa laha xitichini lexi nga n'wi toloveta ku dya a lo etlela.

Xipengapenga u siviwile hi Bawuri Rikhotso. A nga si fika exitichini lexi, ana a ku ri khale a longisiwile timbuva ta ku siringa ka maphisa ya laha Boxagalachani. Hambu byi ri vusopfa bya Xipengapenga loyi a ku vuriwa leswaku u beriwa mati hi masaka ya miwhaba, na byona a byi hlaleriwile hi ku hetiseka. U lo na fika exitichini lexi Bawuri wa vanhu, a fika na milawu ya yena leyi nga endla leswaku na maphorisa lama a ma ri malolo, ma sungula ku byi dya ma ntluntlamile.

"Xitichi lexi xi fanerile xi kukula thyaka hinkwaro ra malolo xi ya ri

hisela le kulee!” ku vula Bawuri siku a nga sungula ntirho ha rona laha xitichini lexi.

Bawuri yi nga bawuri, loko yo vona ntlambya wu ri karhi wu dewula leswo wu fundzile xinjovo a hi swa yona sweswo. Na yena Bawuri lowa ndhuna ya maphorisa a ri tano. U lo na heta mavhiki mambirhi o vheta a endla wonge xitichi lexi i xa Vanyamatsi a xa ha ri xa Xifundzankulu xa Limpopo. Rito rin’wana na rin’wana leri a ri huma enon’weni wa yena a ri teka ri ri nawu nakona a ri nga faneriwangi hi ku tluriwa. Hambi ti ri tinhlengeletano leti a ti khoma ni lava a tirha na vona a to va tinhlengeletanovito hikuva a ba mithetho a tlhela a nga lavi ku tsavula xawanchumu eka miehleketo ya van’wana. Loko nkarhi wa swivutiso wu fikile, Bawuri a bava a khalakhasa hikuva a nga lavi ku yisiwa hansi hi swivutiso leswi a swi teka wonge swi n’wi ringa ripfumelo ra yena ra laha ntirhweni lowu. Loko ku ri lava a va ri na tingati to vila, vona a va dyile na xona eguxeni hikuva a ta va kupa va nga si pfula milomo.

Siku a ri ri Ravumbirhi loko Bawuri a lerisa vatirhi hinkwavo leswaku va hlengeletana edyiholweni dya xitichi lexi. Vatirhi va vanhu va xiximile xileriso hi moya wa Xinyamatsi. Hi nkarhi wutsongo dyiholo a dyi lo ntlwii, hi maphorisa, vamacingelani, vamaachanyela ni van’wana vatirhi lava mitirho ya vona a yi lo tumbuluxiwa hi vufambisi bya xitichi; vona lava a swi nga tshembisi leswaku Mfumo wa Xifundzankulu xa Limpopo wa va tiva. Hambiloko a wu va tiva emaphepheni, a wu nga ri wona wu va tamerisaka miholo loko n’hwetwi yi hela. Bawuri u lo na nghena a rhangisile mombo na xifuva, leya vatirhi yo xikan’we kakatsukuu, yi ri karhi yi ba tisaluti to tiviwa hi yona.

“Tshamisani mi tlhela mi tshamiseka!” ku lerisa Bawuri a ri karhi a halahala lomu matlhelo wonge a ri eku pumbeni van’wana vuloyi lebyi sungulaka ku vonaka byi nga bya ku bvonyota matirhelo ya laha xitichini.

Hinkwavo vambuyangwana xikan’we mbaa, eswitulwini va tlhela va tshamiseka. Lexi nga tsema mihlana ya vatirhi van’wana hileswaku Xikomitana Xa Tinhhlangeletano lexi nga vumbiwa enkarhini wa vulawuri bya Xipengapenga, u xi n’okisile Bawuri hi ku tirhisa matimba lama a tirhwexile wona. Hi nkarhi wutsongo Bawuri a va a yimile exitejini kutani dyiholo hinkwadyo dyi ku tititii, ku ri hava na un’we wo tin’waya xirhumbani.

“Ndzi yi twile ndhuma ya xitichi lexi, loko ndza ha ri kwalomo a ndzi ri kona, leswaku xi borile ku fika emongweni,” ku vula Bawuri a bvinyingisile ni xikandza wonge a ngo caca vatirhi hinkwavo a sala na vambirhi-vanharhu.

“Aah!” Sejeni Gunyula a gungulela hansi kasi Bawuri u n’wi twile.

“I ncini lexi ku khonondhisaka kwalaho wena Sejeni Gunyula?” Ku vutisa Bawuri a honokile.

“Ndzi khomeli nkulu wa munhu a ndzo hahama,” ku angula Sejeni Gunyula a humeserile vutilondli bya yena hinkwabyo a salela ro fana na munhu loyi a nga tolovela ku khunguluxa magwadi kasi hi nkarhi wolowo dyiholo a dyi lo hiyaa, dyi hlekisiwa hi mavulavulelo xikan’we ni matilondlelo ya Sejeni Gunyula.

“Ndzi ta ku kupula lundza ra manyunyu loko u vona mahlo ya vanhu!” Ku kiringa Bawuri a tlhela a ya emahlweni: “N’wina van’wana i ncini lexi mi hlekisaka? Kumbe ndzi lo mi tela na xirhwala xa swirheche laha nhlengeletanini leyi?” Ku vutisa Bawuri a ri karhi a swonyaswonya leswa malundzulundzu ya yena wonge u lo tlunyiwa hi viriviri.

Nhlengeletano ya siku leri yi fambisile xisweswo Bawuri a ha tiendla makhonya hikuva a ku ri hava na un’we loyi a nga jinga a ku ntokoloo! Yi te yi ya fika emachapuleni nhlengeletano leyi, lavo tala vatirhi se a va korwile hi yo oxa loko yi ri ya le magalazeni a va yi siyerile n’wini wa xitichi. Hi siku leri landzelaka, Bawuri a nga tirheki naswitsananaa! U jikajikile na tihofisi hinkwato a ri karhi a kuha no khahla vatirhi wonge vo va vamambuxu lava nga tiviki nchumu hi ta ntirho. Eku heteleleni u nghanile eka hofisi yin’wana laha a nga kuma Sejeni Phazama, Sejeni Xigejo na Khonisitabele Mazivuko va ri karhi va chaya maphepha. U lo na ku bavhuu, ehofisini leyi, swi vtheta swi tikomba leswaku makhonya i mani.

“Se ku humelela yini laha?” Ku vutisa Bawuri a tikhomelerile xihlaya wonge i n’anga loko yi kalala switlhatlhe swa le ngomeni.

“Hi khomelen m’khulu kambe sweswi i nkarhi wa *dina*,” ku hlamusela Sejeni Phazama a nga tilumalumi.

“U ri yini! *dina* kwaka?” Futhi a wu deleli u na noyi endzhaku!” Ku polomba Bawuri a tshinelerile Phazama wonge a ngo n’wi vutlavutla hi tiwacheni ta xiphorisa.

“Hi khomeleni m’khulu hi lo phazama,” ku tilondla Sejeni Xigejo.

“Ku mi khomela ndza mi khomela kambe ndzi nga ha ri voni thyaka leri mi ri endleke namuntlha,” ku lerisa Bawuri.

“Hi khensile m’khulu,” ku vula Khonisitabele Mazivuko.

“Hi swona kambe mijamujamu ya n’wina ya twala a yi twali. Hambikona mi lo ndzi kuma ndzi vevukile. Handlekaswona a ndzi ta mi *diliza* hinkwenu ndzi tisalela na mafokisi mambirhi ntsena hikuva a ndzi xi voni lexi n’wina van’wana mi xi tirhaka laha xitichini lexi handle ko chefula mali ya Mfumo yo ka yi nga mi fanelangi. Kasi mi ri Manghezi mo hembra loko ma vula leswaku van’wana va n’wina va hola mali leyi vuriwaka *conscience money*? Kumbe ndzo fafada a hi swona?” Ku vutisa Bawuri a tlakurile makatla hindlela yo komba leswaku loko ri ri ririmi ra Xinghezi a nga ri kaxeli naswitsananaa!

Ku suka eka hofisi leyi, Bawuri a nga ha yangi kun’wana handle ka le hofisini ya yena laha nga tiwisela kona a ri karhi a kunguhata ta swirhangani swa ntirho wa siku leri landzelaka. Eka hinkwaswo swirhangani leswi a nga swi mpfapfarhuta, xirhanganyi xo ya phutuma maphisa lama a ma yayarhela swiharhi swa le Geme a xi ri xona xo sungula eka nongonoko wa swona. Hakunene ri lo na xa leri landzelaka siku, Bawuri a lerisa Sejeni Xigejo leswaku a ya humesa vhene leyi nga na nomboro ya **BJR 547B** egirajini. U lo na vuya na vhene liya a tlhela a lerisiwa ku ya vitana Sejeni Phazama na Khonistabele Mazivuko leswaku va ta famba na vona le ka Nyamazana. Hi nkarhi wutsongo Sajeni Xigejo na vatirhikulobye a va hetile ku vungavunga milongo ya vona kasiloko a ri Bawuri a ngenile khale evheneni; a lo yimela ku chayeriwa a lo bodhlobodhloo, exitulwini lexi a xi phutseriwile hi xiponji xo fotofotoo! Hi ku copeta ka tihlo vhene se a yi nuha ekule hikuva Sejeni Xigejo a khahliwa loko a pfa a yi twela vusiwana. Endzhaku ka hafu ya awara, vhene ya vanhu se a yi ku tswirii, egedeni ya le Geme. Leswi ana a va ri na vumbhoni hinkwabyo bya ntirho wa vona, vhene va lo vheta va yi siya yi sala yi cingeriwa hi phorisa leri va ri kumeke kwala gedeni.

“Loko swi te tano, se hi sungula eka tlhelo rihi?” Ku vutisa Bawuri wonge o va munhunene.

“Leswi n’wina mi nga hloma hi **AK 47** loko a mo ba hi lebya muphye.

Hina vanharhu hi nga tikhomela swigitsi leswo pfa swi jema, a hi ta ba hi lerin'wana rihlanguti," ku fanisela Phazama

"U na thyaka enkolweni. *Jeses!* Kasi hi swona leswi a mi tirhisa xiswona leswi na Xipengapenga wa n'wina?" Ku vutisa Bawuri a nantswile tilo.

Hi nkarhinyana ku ku rhutuu, wonge ko hundza swikwembu swa Vahlengwe.

"He n'wina vambirhi, ndzi hla' wena Xigejo na wena Mazivuko. Hatlisani mi ya yima etshukeni leriya mi xiyaxiya loko ku ri na musu lowu tuvikaka. Laha wu nga ta vonaka kona hi kona maphisa lama ma nga kumekaka kona," ku lerisa Bawuri wonge o va na vutivi byo ndzi voneni loko swi ta eku bvanyengeteni maphisa lama kasi hoo, a ko fana na kwala!

Sejeni Xigejo na Khons'tabele Mazivuko va landzelerile xileriso xa m'khulu wa vona kambe musu ku vonaka tshuu! Kute endzhaku ka xinkadyana, Sejeni Xigejo a vona makoti lama a ma hahela ehenhla ma tlhela ma nyamalala. Ma haha nakambe ma tlhela ma ku nyaa, ekhwatini. Hiloko a khwenuta Khon'stabele Mazivuko leswaku va ya tivisa hosi ya vona hi ta magenge lama tshuriweke hi tinyenyana leti.

"Hi xichi makoti ma hlola nyama naswona a ma hahi laha ku nga riki na lexi feke," ku hlamusela Sejeni Xigejo.

"*Horhayt*, sala wena! Mina ndzi ta ya fikisa vuthala lebyi eka m'khulu," ku tinyiketa Khons'tabele Mazibuko; loyi ku suka ka yena laha tshukeni leri a nga lo ba xibantsheke a ko a ya ku kakatsukuu, loko a fikile eswikunwanini swa tshuka leri. Ku suka kwalaho u lo ba magoza mambirhi-manharhu a va a fikile laha Bawuri na Sejeni Phazama a va tikhonetile kona.

"Hosi yanga! Musu a wu vonaki kambe hi vonile makoti lama baka xindziwandziwana esibakabakeni ivi ma hetelela hi ku ekhwatini tlhoo, ma nga ha vonaki," ku hlamusela Khons'tabele Mazivuko hi rito ra vunandza.

"Phela makoti a ma na byona vunwa!" Ku tivulavulela Sejeni Phazama.

"Phazama! Phazamoo!" Bawuri a hlevetela Kunene kambe a hlundzukile ro chela ndlala. "Xana Mazivuko u sumela wena kumbe u sumela mina?"

Hiloko Sejeni Phazama Mbuyangwana a ku nato ntsee, tindleve ti hundza nhloko a ri karhi a khoma la a tshika.

"Ku sukela rini u vuriwa hosi wena? Kumbe wena Mazivuko loko u ku

hosi u vula hosi Phazama?" Ku vutisa Bawuri hi makoyelo ya xiyimo xa le henhla a lumile ni meno ya le hansi .

"Sejeni Phazama na yena ti pfa ti chuncha. Ndzi kombela leswaku mikama yin'wana mi nga n'wi tekeli enhlokweni," ku kombela Khons'tabele Mazivuko hi nghayi yo pfala mahlo ya Bawuri.

Loko Khons'tabele Mazibuko a ri karhi a kombela leswaku hosi ya yena yi verhama, Sejeni Phazama a swi lemukile khale leswaku mavulavulelo ya Mazivuko a ma ri lamo n'wi sirhelela eka vukari bya Bawuri leyi a yi lava ku n'wi khojeta. Na yena Phazama u tirhisile vutlhari bya yena hi ku tisola a tisorile.

"Hi swona-ke, kambe a hi yeni laha Xigejo u nga n'wi siya kona wena Mazibuko," ku lerisa Bawuri.

Loko va fikile laha Xigejo a kubyamile kona, va kumile leswaku nhlayo ya makoti se a yi pfelela hi rivilo ro chavisa. Hiloko Bawuri a lerisa leswaku Mazivuko na Phazama va pela xinkobyana lexi a xi ri ekusuhani kasiloko ku ri yena na Xigejo va ta keketlela hi ntsunga lowun'wana wa xinkobyana lexi. Hi ku landzelela xileriso lexi, swigava leswimbirhi swi sungurile ku hangalaka na khwati.

"Diyiisa ledyiya i nkwahle wu helerile," ku gungula Phazama a ri karhi a phendlaphendla swilungwa leswi a swi hikile mpfutla lowu a famba eka wona.

"Hakunene munhu u khensiwa loko a file. Phela Xipengapenga a ri munhu wo twisisa leswi vurhangeri byi vulaka swona. Hayi ngoma leyi Mfumo wu nga hi rhwexa yona," ku tatisa Mazibuko.

Bulo ra vona ri kokile nkarhi wo nyawula va ri karhi va tiphina hi ku sandza Bawuri kutani va hetelela hi ku twanana leswaku va tlhelela end-zhaku va ya titumbeta ekusuhi na laha vhene ya vona yi saleke kona.

"Loko madakatswila lamaya ma vuya, hi ta ma twa kutani hikona hi nga ta tihumelerisa hi ri karhi hi ma huwelela ngopfungopfu se loko ma fikile laha hi nga siya vhene kona," ku ringanyeta Phazama.

Rhengu ra Phazama ri tirhile kasi hitlhelo lerin'wana, xipanu xa Bawuri na Xigejo xona a xi ri eku fukuzeni kwale xivindzini xa khwati.

"He Xigejo!" Ku huwelela Bawuri hi rito ro vohla. "Ndzi vona xivumbeko xa munhu xi nga mphiphiwa hi matluka ya murhi wa swihlangulo. Hatlisa

u ku magoza mambirhimanharhu u onga nchumu lowu hi le tlhelweni ra vuxal!" Ku lerisa Bawuri; loyi a pfange no kwavaa, hi xidyelo a tirhiyerile AK 47 ya yena.

Xigejo wa vanhu u nyandlamerile a khomile mbilu ya yena hi xandla xa voko ra ximatsi kasi lera xinene voko rona a ri omelerile eka xigitsi xa yena. Leswo khwati a ri na hosi, Bawuri a nga hatlangi ku swi tekela enhlokweni. U te a ha xiyaxiyisisa xivumbeko lexiya a xi timbhonyile hi matluka, Madyelahenhla o AK 47 liya ya Bawuri bvuu, a ku thamuu, a yima hi la ko taniya a ri karhi a kombetela Bawuri ha yona xikan'we no vitana Xikhamiroho hi vito ra le khwatini.

"Swi endlekile haleno he Bovha!" Ku huwelela Madyelahenhla a tlhela a ya emahlweni: "Ndzi dyi vutlerile ndzilo wa dyona ledya noyi ledyi!"

Xikhamiroho u lo na twa leswaku Madyelahenhla u tirhile ntirho wo khenseka, hiloko na yena a vitana makwavo hi vito ra le khwatini

"Ndlopfana u nga hetu nkarhi na xilo xexo vasela wena!" Ku lerisa Xikhamiroho a nga ha khathali no khathala hi pongo leri a ri vanga hikuva a yi ri ndlela yin'wana yo swukuta un'wana na un'wana loyi a nga weli exitlan'wini xa vona.

"Ndzi ta vasela hikuva phorisa ra le Geme ri heleriwile," ku tiyisisa Madyelahenhla a ri karhi a tswiyotela no ba khwela leri fambelanaka na vutomi bya le khwatini.

Hi nkarhi wolowo Madyelahenhla a yi koka AK 47 yi ya ntlurhula kepisi ya Bawuri yi ya ku exirhabyanini xa nxuva thakathakaa! Hiloko a tlula a yima le ko taniya a ri karhi a hlekelela wonge u lo dzaha mahanti hinkwawo ya nsinya wa mbandi kutani a hetelela hi ku tiphata a ku:

Hi mina Ndlopfana ntukulu wa Vacopi va maphisa!

Hi mina xidyanswanyo ndzi rhelerisa hi ngati!

Xinghema xa mina i xinghema xa nyavulala!

Lava' nga ndzi hetiki ve' ndzi xiphuva;

I xiphuva xa njhani xo tamela xigombo xa Mulungu?

Hi nkarhi wolowo Bawuri a tipfarile mahlo hi ku tshukisiwa hi qulu leri nga n'wi hahlulela kepisi. Himpfhuka a nga lo gwenderee, a tifisa hi ku ehleketa leswaku Ndlopfana u ta endla xihoxo xo n'wi tshinelela. Ku pfuka

a ku njhovoo, na swona a swi nga ta n'wi pfuna nchumu hikuva maqulu a ma ta helela emirini wa yena. Ku vulavula xiheri, loko Ndlopfana a xi lo lava ku n'wi susa laha mbaleni wa misava ingi xi n'wi susile khale kambe a xi swi endlangi sweswo hambileswi makwavo wa xona a thukethela leswaku xi kukula thyaka leri xi ya ri hisela le kule lee! Ematshan'wini yo endla Bawuri nsele wa xiloyi, xona xi lo koka AK 47, ivi qulu ra vumbirhi ri ku mbvirr-zii, ri hundza hi le kusuhisuhi na xikhephezana xa ndleve ya Bawuri ya voko ra ximatsi.

Loko vutomi bya munhu wihi kumbe wihi byi langutanile na xirha xo fana na lexi, i mani a nga kalaka a lo rhwee! Hi loyi Bawuri mbuyangwana vhuthuu, ni tlhelo leri a nga siya vhene ya Mfumo se a ri n'wi bile xifuva. Rivilo leri a ngenile eka rona a ri tlurile mpimo. Pho a ri khuxumba, loko a ri karhi paketela magoza switshamo swa yena a swi siyerisana hi ntshavatano wa vukari. Loko a ri karhi a tidlaya hi ku vhuthela ni le mitweni, Ndlopfana a xi n'wi sarile ndzhaku xi ri karhi xi tlangisa maqulu ya Mfumo wa Vanhu emoyeni xikan'we no byisela mbuti ya xona laha yi siyeke kona mukhungo wa yona. Xi te xi swi lemuka leswaku se xi le kusuhisuhi ni laha maphorisa ya ka Nyamazana ya toloveleke ku nghena hi kona, xo n'wi bazela hi qulu leri xi nga ri vasela emoyeni, ivi xona xi titlhelela xi titlhomile rixweva ro tlangela AK 47 ya mahala.

Bawuri u te a fika laha a ku ri na vhene ya ntirho wa yena, o vheta a yi kongoma sitireyiti a fika a ku yi gembiyani, hi gelevendze ra yena, ivi a wela eritlangini a ku gangatsalaa, wonge o va ematlangwanini kasi heyi, a hlanganile na yona halakavhuma ya mampela. Loko a ri Phazama na Mazivuko, va lo na twa mpfumawulo lowo hetelela wa nenge wa nkuku, vo vheta va ehleketa leswaku ledya m'khulu wa vona se dyi ganyile kasi hi dyona dyi nga eku cinisiweni ka cawa hi ntukulu wa Vacopi. Hi ntsako wo katsana na manyunyu hi lava va taka va rhangisanile wonge a ko va na leyi yi nga wa hi rimhondzo. Va te va fika laha vhene ya vona a yi ri kona, vo kuma phorisa leriya ra le gedeni ri khomile xo tika ri ri karhi ri hlenga Bawuri loyi se a titivarile. Loko Xigejo na yena a ya vuyisiwa hi qulu lero hetelela, u kumile ku ri phulaniphulani yo cheletela Bawuri hi mati. U te a ku phaphuu, a tlhela a kota no xaluxaluu, leswa mahlo, Phazama na Mazivuko va n'wi layicha evheneni wonge vo layicha saka ra mpucwani

va tlhela va nghena va tshama va n'wi siya exikarhi ka vona a lo navatataa! Loko va ri karhi va n'wi fufutela moya, Xigejo loyi a ri eku chayeleni vhone hi rivilo lerikulu, a pfa a rhiyeketa xivoni leswaku xi n'wi komba leswi nga eku humeleleni hala ndzhaku ka vhone.

"Ixii, hi ko' ku tirha Leswi!" Ku hlambanyisa Phazama hi rito ro ence-nyeta rito ra munhu wa rimbewu ra xisati.

"Kasi swo yini he m'fo u nga ta kala u hi fula timbambu hi misavu leya wena leyi?" Ku vutisa Mazivuko a ri karhi a tiswonyaswonya mahlo wonge u lo khomiwa hi vuvabyi bya xinyeku.

A ku tshwa fenyatsena ndlela hinkwayo. Va te loko va ya fika exitichini xa vona, Bawuri a sungula ku chukuvanyachukuvanya. Hiloko va n'wi hlenga va n'wi hundzisela exibedhletsongo lexi jarata ra xona a ri khomanile ni lera xitichi xa vona. Bawuri u tshamile madyambu mambirhi exibedhlele lexi. Hambileswi a nga vuya a tshunxiwa, ta ntirho tona a ku nga ha ri na ndlela yin'wana handle ka leyo ti komba hi ritiho hikuva u hetelerile hi ku tlhaviwa hi nkuzi ya xifula xa le byongweni.

"Va ka hina, loko hi weriwile hi nkateko wo kuma mitirho, a hi tirheni hi tshika ku tirhana hikwalaho ko lwela vukulu bya thyaka."

Mbitsini Xitlhangoma

Vonani wa ka Bila

Mbitsini Xitlhangoma, khale ka sochaxidzi ro lwela ntshunxeko wa Azania, a hundzukile xikandziyaburuku. Leswi a swi vangiwa hi ku sefiwa ka yena etiharini ta Angola na Afrika-Dzonga. Swi lo na swipfuketana, Mfumo wa Afrika-Dzonga wo tsongahata mpimanyeto wa timali ta Ndzawulo ya Vusirheleri bya tiko. Hi ku hlambanya ka vakhomi va Ndzawulo leyi, Mfumo a wu va kontswile ngopfu lero miphamelolo ya masocha ya n'hweti ni n'hweti a yi nga ha fikeleriwi hilaha a swi fanerile hakona. Hikwalaho ka xiphiqo lexi, xigava xin'wana xa vusocha a xi boheka ku hungutiwa leswaku xi ta rhula Ndzawulo leyi tingoma.

Tanihi masocha man'wana ma nga velekiwa ni ngati yo vila, na yena Mbitsini swi vile tano. U lo na tlhaviwa hi foroko laha ntirhweni lowu a wu tsakela hi mbilu ni moya, o vheta a tlakusiwa swa yena xikan'we no sayinisiwa mawiviri ya xuma xa yena xa muchono; lexi hi ku vula ka vamatwetwe va yena a xi nga teki nhlwelelo wo heta mbilu ku xi rhibinya. Hi siku leri landzeleke u lo vheta a khoma ndlela a kongoma eKaN'wanyonga; laha xinkavana xa nsimeko ni ncheleto wa yena a xi si-yile kona. Loko a fika u hundzukile gayisa ra mampela. Pho na mali leyi a nga yi chembula kunene a yi n'wi hlohlonya yi kala yi dyiwa wonge o

dya makuwa. Ku lo na fika na leya muchono, mali yi nga mali, ni ntlangu kumbe xintlangwana a yi kalangi yi xi vona hikuva vafukameri va yena a va ri vamathwavaswivona. Tlhandlakambirhi na yena Mbityini a nga ri laa, hikuva a ri munhu loyi a rhandzaka ngopfu lomu ti dyelaka kona. Ri te lembe ri sungula ku voyama, swi vtheta swi tikomba leswaku nkomazi, liya ya ndhuma yo tata mathunga na mathunga hi ntswamba, se yi file mimbele. Xiyimo lexi hi xona xi nga endla leswaku vam'saha lava a va titolovetile ku rima emakatleni ya n'wana wa vanhu va nyamalala tanihi rihlamalani loko ri nyupela exikhwini va nivusiku.

Hi loko mbuyangwana Mbityini a ku na timhaka ta yena tlevelelee, a nga ha xi tivi na lexi nga n'wi hanyisaka. A salela ro xalaxalaa, a nga ha naveli na ku huma emukhukhwini wa yena lowo akiwa hi mampfimpfi ya tipulasitiki, mazingi ya nkurhe na makhalibodo. A ta ya kwihi loko ri xile handle ko tindzava exitsandzanini xa mubiligomu; lexi hitlhelo a xi hundzukile tafula ra yena? Dyambu na rona a ro mawuu, ri mawula na vusoso. Leswi a nga byalangi na ximudyana na xin'we xa mhamba laha jaratini ra yena, ndzhuti wa kona a ta wu kuma wu huma kwihi? Tlhandlakambirhi ndlala a yi n'wi kwempfa yi n'wi kwempfile. Loko kona a nga lo sikisela a omelela eka xiculu xa switamatisana leswi a swi lo tibyala hi swoxe, kumbexana sweswi a hi ta vulavula tin'wana. Na xona xiculu lexi a xi basile kambe a xi nga basangi hikuva a xi n'wi vilula, xi n'wi nyika xangulele xi kandzela hi ku n'wi lumaluma marhumbu ya yena ya salela ro virivrii, wonge ya lo hlaseriwa hi mpfici wa manyokanyokani.

“Swa antswa ndzi ya tikumela matluka ya nkonono,” ku vulavula Mbityini hi rito ro tlukuka wonge u lo ngheneriwa hi moya wo rholela maphepha. A vulavurisa xileswi a kongomile xintshintshi xa swijanana swa mikonono lexi a xi lo timilela enhaleni leyi a yi hlovisiwile hi malakatsa ya xitandi hikwaxo xa KaN'wanyonga. U lo na heta ku tswonga swimatana swa matluka lamaya, ku lumalumiwa lokuya ko nkwee, a salela ro titwa a ri munhu. Leyi dyondzo ya vutitshunguri byo tano u yi thwaserile loko a ha ri socha.

“Sweswi ndzi titwa ndzi hanyile,” ku vulavula Mbityini hi mbilu a tlhela a ya emahlweni: “Kambe moya wa mina wu visingarile hikuva a wu kumi ku phyuphya loko ndzi ehleketa vusopfa lebyi ndzi byi endleke hi

mali ya mina. Kambe leswi a swi nga ri nchumu ngopfu hikuva swandla swamunhu a swi mili byanyi siku rin'wana ndzi nga va na thomo ro kuma xikoropo. Lexi ndzi dyaka ngopfu i ta ku nyamalala ka tatana; loyi a nga tlhakisiwa hi *Merevere* (*Van der Merwe*). Leswi swi humelerile hi nkarhi wa ndhasundhasu ya muchovho wo lwa na Mfumo wa Xihlawuhlawu lowu a wu mbhonyile Afrika-Dzonga hinkwayo. Inaa, swi humelerile loko mina ndza ha ri socha ro humbiwa mano leri a ri fanerile ku ya hlasela vahlo-nipheki vo fana *Tongorara*, *Nkomo*, *Mugabe*, *Banana*, *Mapfumo*, *Shiweshe* na lavo tala lava va hoxeke swandla eku seketeleni ka pfhumba ro lwa na vumhisi bya lava nhlonge ya nguluve."

Hambileswi Mbítsini a nga ri na ku tshemba eka leswi ntshunxeko wa Afrika-Dzonga wu tiseke swona; ku nga mhaka ya ku kanerisana exikarhi ka mavandla yo hlaya ya tipolitiki eKempton Park, a swi tiva leswaku Mfumo wa Vun'we na Nhlengelo wu tiyimiserile ku herisa manyala ya Mfumo wa Xihlawuhlawu. Ehandleni ka xizathu lexo vangiwa hi ndlala, yena a lava ku vona masalela ya tata wa yena; ngopfungopfu laha a nga etlela kona. Kumbexana leswi a swi ta n'wi pfuna ku tihlanganisa na swigodo swa nyimbanyimba ya ka Xitlhangoma. Leswo tala swo fana na swi-tshembiso swa ku aka tindlu a swi languterile kambe a nga ri eka swona ngopfu. Xin'wana lexi a tiyimiserile ku xi vona a ku ri mhaka ya vuxupuri lebyi faneleke ku tirhisiwa eka hinkwavo lava yayarheleke mbebo ya Azania; ngopfungopfu lava ka *More Kom*.

Siku rin'wana Mbítsini a lo kwavaa, esangwini. Miehleketi ya yena a yi khukhurisiwa hi mbhonyaponya ya swirhalanganyi swa vusweti na vusiwana byo vangiwa hi ku feriwa hi vatswari. Hiloko a twa *Munghana Lonene FM* a ku: "Khale ka masocha lama nga kopunuriwa, sweswi ma ta tlhela ma va swirho eka vuthu ra vusirheleli bya rixaka. Masocha lama a ma tshami ma vambile ngoma hikuva nkarhi wihi na wihi ma ta laveka leswaku ma ya sungula switoloveto eGoveleni ra 113 ePhalaborwa," mutivisi wa hungu leri i Khomaxilebvú, xandla xa Xidlivanyongwa.

"A wu twi-kee!" Mbítsini a hoyozela hi rito ra ntsako wo tlula mpimo. "Se swi endlekile," a vulavula hi mbilu a tlhela a ya emahlweni: "Loko hi ku Mfumo hi vula lowu. Hayi Mfumo lowo yingayinga na nsimu ya rihuhu wonge wu lo dzindzeriwa. Loko ndzo kala ndzi ku wu kantlaa, ntirho hi

lama ka mina mavoko, ndzi ta pfuxa muti wa tatana ndzi tlhela ndzi tiku-mela magqweta lama nga ta vhumbunula noyi loyi a nga khaluta vutomi bya tatana hi ku n'wi khunga, a n'wi mbeyetela, a n'wi khabvetela swirho swa rimbewu ra ka Xitlhangoma a hetelela hi ku n'wi hisa. A ngo n'wi hisa ntsena kambe a n'wi hisa a ri karhi a kukutlela mabyala ya mijingu a ri na vanghana va yena. Loko a ri karhi a nyekisiwa hi mpfundze wa makala ya mondzo, vona va lo khoo, no ba magwaxu hi swikwavi swa tifurukanere. Hi yena loyi a faneleke ku kumeka nyahanyi loyi. Swonaa! dlonyamakwee!"

U te a ha nwela exidziveni xa miehleketo ya vukhunguvanyeki bya yena, nghayinghayi ya lori yo ta ku tswirrr, yi vambhela na rihlampfu ra mukhukhu wa yena. Leswo nghayinghayi leyi a yi lava yini a swi kalangi swi n'wi hlamarisa ngopfu hambileswi yi nga fika hi xijumani hikuva xibamu xa *Munghana Lonene FM* a xi berile etindleveni. Lexi nga n'wi hlamarisa a ku ri muchayeri wa yona; loyi a nga lo na jitama a rhangisile xidyelo a n'wi kongomile.

"Ndzi nga si bula to tala he m'fo, u nga ndzi komba xihambukelo," ku tivika muchayeri wa lori a ri karhi a dlitadliteka xikan'we no tshwelatshwela wonge u lo minya gula hinkwaro ra mafurha ya n'warijununu.

"Ndzi kombela ku khomeriwa he m'fo! Laha ka mina a ku na xihambukelo 'xo ndzi voneni' handle ka mbhonyaponya liya yi nga le mahosi le," ku hlamula Mbityini a kombetela xihambukelo hi xipimbi xa rintihlo hikuva letin'wana tintihlo ta xandla xa ximatsi a ti sarile etiharini. Hambi yi ri mali ya tona a yi nwile a nga si sefiwa entirhweni lowu wa vusocha.

"U nga vileli hi sweswo, wena sala u longalonga milongo ya wena loko ndza ha tsutsumela ehofisini liya ya ntumbuluko," ku vula muchayeri a ri karhi a tshwumbulatshumbula a kongoma laha nawu wa ntumbuluko a wu n'wi vitanela kona.

Hi nkarhi wolowo Mbityini a ngenile ehansi hi ku gotsa maguja ya yena na madzedze ya wona a tlhela a tiba xikandza hi swimatana leswi a swi nga kihlanyisi na mpama wunene lowu, a hetelela hi ku ambala xikuvuvu xa muhlovo wa ritshuri lexi a xi nga fambelani na buruku ra yena hikuva rona a ri swi twile naswona a ri ri ra nxavo wa munyu. Ku heta sweswo a ku khale ka mabutsu ya yena ya vusocha emilengeni ihii! Loko a ri lowa muchayeri wa lori a ha lo nyamee! Swimbe a ha dya mabulo na

tinkuzi ta madongani leti a ti tihundzurile vamacingelani va xihambukelo lexi.

“Hayi, hayi, hayii! Wanuna loyi a nga vuyiki kasi u lo humelela hi yini? Kumbe u lo mangiwa hi tintoma leswi ana yi nga nguva ya tona-ke?” Mbityini a kumbetela a tlhela a tihlamula a tlhandlekela hi ku hlekela endzeni wonge o va na rihuhu.

“Gwavuu!” ku gwavuka ximbatana xa xihambukelo lexi a xi phutseri-wile hi swisakana swa majawana.

“Ohohoo! Ndzi yi endlile mhaka man’,” ku tiputa muchayeri wa lori a lo khoo, ku lwela leswaku ximbatana lexiya xi vuyela ematshan’wini ya xona.

“Xi tshike he m’fo no va nchumu a xo va nchumu ximbatana xexo!” Ku huwelela Mbityini. “Ivile xo va xa *temporary* hikuva ndza ha ri na makungu yo dzima xihambukelo xa mavayivayi,” a nyanya ku thathela hikuva na siku na rin’we ra mhamba a nga si tshama a teriwa hi miehleketo leyi.

Leswi ana Mbityini a longile a helela, u lo na fika lowa muchayeri wa lori, o vhetla a yi tlatlama, ivi yi nava na patu loko vona va ri karhi va titekela leti na letiya.

“He m’fo i mani a nga ku byela leswaku a ndzi ri socha?” Ku vutisa Mbityini a tsakile ku tlurisa wonge evuton’wini bya yena a nga si tshama a twa marheyi ya nghayinghayi ya lori yo fana na lawa.

“Hofisi ya hina yi na mavito ya n’wina hinkwenu lava mi nga tshama mi va masocha. Yi tlhela yi va na mavito ya tindhawu leti mi tshamaka eka tona,” ku hlamlula muchayeri wa lori a lo nkaa, a langutile ndlela.

Va fambisile xisweswo va ri karhi va bula xikan’we no tleketlela man’wana masocha; va huma va nghena kun’wana ntirho wu ri wolowo. Va te va ya fika ePhalaborwa, dyambu se a ri saleriwile hi kwalomu ka hafu ya awara leswaku ri luva Makumbila. Hi nkarhi wolowo muchayeri wa lori u lo tikhumukela hikuva ntirho wa siku a wu gwazile. Loko ku ri Mbityini na masocha laman’wana va amukeriwile eholweni leswaku va tsarisa mavito ya vona va tlhela va koxometiwa eka leswi a va fanerile ku swi endla.

Kute hi rin’wana siku, ko fika papilaxitiviso leri a ri huma entsindza wa Afrika-Dzonga. Papilaxitiviso leri a ri tamerile mahungu lama a ma

mpfapfarhutiwile hindlela leyi landzelaka:

“Lava Timfanelo, ta vona, ta Ximunhu ti nga tshama ti bvinyiwa no onhiwa enkarhini lowu nga hundza, va komberiwa ku yisa swirilo swa vona eka Huvo ya Ntiyiso na Ndzivalelano. Hambiswiritano, vandla ra *Azapo* na mindyangu ya *Steve Biko* na *Griffiths Mxenge* yi koxa leswaku Huvo ya Ntiyiso na Ndzivalelano yi gweva vapfindlusi va *Timfanelo ta Ximunhu* leswaku ku tiyisisiwa vululami na ndzivalelano etikweni hinkwaro.” Papilaxitiviso leri ri tivisiwa hi Uhuru wa Mhlahlandhlela. Loko mi lava ku kuma vuxokoxoko byin’wana kumbe ku vekiwa erivaleni mayelana na vundzeni bya papilaxitiviso leri, mi nga qinghela eka nomboro ya 015 308 4977.

Loko Mbitsini a kumile mongo wa papilaxitiviso leri, miehleketo ya yena yi ku ndzwii, exidziveni xa nhlundzuko, hikuva a anakanya masirha lama nga tivekiki ya valweri va ntshunxeko. A anakanya hi tata wa yena Muthovhu, loyi a nga pepejeriwa a ya fela enhoveni hikwalaho ko sola mabvonyobvonyo ya Mfumo wa Xihlawuhlawu. A anakanya ticece na tindzumulo ta le Soweto leti nga yayarheriwa bya mpfici wa mafelele hi lembe ra 1976. Miehleketo ya yena yi tlamba yi kongoma eSebokeng, Kwazulu-Natal, Vlakplaas, Katlehong, Thokoza. Voslorus, Caprivi, Cassinga yi hetelela hi ku jitama eka Matola. Vuqopho bya yena byi tsana loko a tsundzuka tinhenha to fana na *Chris Hani*, *Tsietsi Mashinini*, *Hector Pietersen*, *Joseph Bilankulu*, *Abraham Tiro*, *Mathandha Mathebula*, *Robert Sobukwe*, *Julius Golele*, *Mathew Goniwe*, *Ephraim Nkondo*, *Muntu ka Myeza*, *Abu Asvat*, *Iggy Mtebule* na swin’wana swibvinyinga swa tinhloko to pfimbela ku tisa ntshunxeko eAzania. A tlhela a tsemeka nhlana loko a ehleketa hi ta swivochwa leswi nga phakiwa swigwevo swa dilikajele emiakweni yo bola timbilu yo fana na *John Vorster Square*, *Pretoria Maximum Prison*, *Boksburg hambi* yi ri miako ya kwala xitlhelavavasati eXitandani.

“Kambe papilaxitiviso leri ri nga va ra rintsenantsena hikuva mahungu ya ntiyiso ya le timbilwini ta lava va tivaka swo karhi. Xana Huvo ya Ntiyiso na Ndzivalelano yi nga tisa ku rhula etikweni ra mpfilumpfilu wa *AWB*, *Koevoet*, *Wit Wolwe*, *Botha*, *Wouter Basson*, *Koekemoer*, *Eugene De Kock* na *Merevere* loyi a ndzi ciniseke hi nenge wun’we? Swi nge endleki hikuva swikengewu leswi swi dlongozela etikerekeni swi gaqile swigitsi

emakatleni kasi emavokweni swi tamerile Tibuku ta Rito. Xana Huvo ya Ntiyiso na Ndzivalelano leyi rhangeriweke hi Archbp. Desmond Tutu yi ta swi kota ku hi ririsa?" Ku ngurangura Mbitsini a titshamerile exihofisani nini xa yena hikuva se a tlakusiwile, a ri xandla xa Khomaxilebvu.

Loko a ha dodombisana na mpfherhumpfherhu wa swivutiso leswi, Khomaxilebvu o ta ku humeleloo! No gongondza a nga kalangi a tikarhatela swona hikuva a wu ri ntolovelo wa yena lowo phutuma vatirhi lava a va ri ehansi ka vulawuri bya yena.

"Swilo swi hundzukile he m'fo," ku hlambanya Khomaxilebvu, a nga yi ngheni no yi nghena leyo sungula hi ku pfuxela Mbitsini.

"U vula hi leri nge yini hosi yanga?" Ku vutisa Mbitsini.

"Phela mbulavurisano I ku phahlelana mariyeta. Hambi a ri Nkulukumba Nelson Mandela u swi bile hi vutlhari eKhathehus loko a lerisile leswaku matlhari hinkwawo ma cukumetiwa elwandle," ku hlamusela Khomaxilebvu a pangile mavoko ya yena eswikhwameni swa xijazana lexi a xi ambarile.

"Swona hi swona kambe ahantii!" Ku hlamula Mbitsini a vonaka a nga ri etimhakeni to lava ku bula hi mhaka ya ku phahlelana mariyeta hikuva eka yena, hambi matlhari ya kona yo ya didiyeriwa elwandle, mati ma halakile a ma ha ri wona yo oleriwa.

"Kavula ndzi lavile ku rivala ku ku byela leswaku ndzi kumile riqingho ro huma eka Xidlivanyongwa a ndzi lerisa leswaku ndzi lulamisa holo, hikuva vhiki leri taka, ku ta va na ntshamo wo sungula wa Huvo ya Ntiyiso na Ndzivalelano laha Xifundzenitsongo xa Mopani," ku hlamusela Khomaxilebvu a tikhomile masenge wonge o va un'wana wa tingtonongono ta Huvo leyi.

"Se i vamani lava nga ta fambisa Huvo leyi? A ndzi kholwi leswaku Alex Boraine na Mufundhisi Tutu va nga kala va tirhwala va suka le Joni kwale va tela ku gwajisiwa hi maxuvuru ya laha mapurasini," Ku boxeketa Mbitsini, a dzungudza nhloko.

"Heyii, wa tlanga wena! Kasi a wu swi tivi leswaku Xifundzankulu xa hina xi na tintlhari leti nga na vufambisi byo tlula na lebya lava u va hlayeke?" ku vutisa Khomaxilebvu.

"Inaa, u vurisile nkulu wa munhu hikuva na valava va mavito lava hi va vonaka eka tithelevhixini leta Xihlawuhlawu xa Tindzimi, hi vona va Xifundzankulu xa hina," Mbitsini a seketela marito ya Khomaxilebvu hi

miehleketo ya khoswa hikuva leyin'wana miehleketo a yi ri eku kungu-hateni ka leswi a faneleke ku swi humesela erivaleni hi siku ra Ntshamo wa Huvo leyi.

Va lo na heta ku bula, Khomaxilebv u o luvii, a tsutsumela riqingho leri a ri rila ehofisini ya yena kasiloko a ri Mbitsini u lo tisaleta ehofisini ya yena a ri karhi a tidyela marhambu ya nhloko mayelana na siku ra Ntshamo wa Huvo.

"Loko ndzo tshika nkarhi lowu wu wunguka ndzi nga hakutelangi Huvo leyi leswi

swi ndzi dyaka, swi ri ndzi tava ndzi ri ntlunya wa mitlunya," ku hlam-banya Mbitsini.

"Kambe hambi ndzo phofula leti nga exifuveni xa mina swi ta ndzi pfuna yini? Leswi na wona ntshamo wa kona wu nga lo ntlwii, hi vaahluri va Valungu-kee! Ivile hambi ku ri sweswi, ho vulavula hi ntshunxeko a ku na xa ntshunxeko xa laa, handle ka rintsenantsena na rikumbekumbe ro langutela xihlovo xa le mahlweni. *Fokof*, a ri te siku ra Ntshamo wa Huvo leyi na mina ndzi ta hoxa ra mina ra vusiwana," ku gimeta Mbitsini.

Siku ra ntshamo ri fikile. Tanihi Khomaxilebv u, na yena Mbitsini u komberiwile leswaku a va un'wana wa lava va nga ta pfuneta laha na lahaya mayelana na vuamukelo bya vayeni. Hakunene ntshamo wu sungurile ti ri karhi ti gwabana leto ka ti nga si tshama ti hlangana loko tin'wana ti tshwukiselanile mahlo ti tlhela ti quphisana fole. Mikarhi yo tala ntshamo a wu jiyela hikuva lava swinhlokwana a va nga hlweli ku vhuma tinghoma ta swihluku na migingi kasi van'wana a va khomiwa hi madimona ya switshetshela swo vangeriwa hi vanyankhandle.

"Tlakukani hinkwenu!" Ku lerisa mutshamaxitulu wa Huvo. "Sweswi i nkarhi wo ya koka moya mi tlhela mi vuya laha endzhaku ka khume ra timinetse."

Huvo hinkwayo yi ku ruu, yi humela ehandle kambe yi fundzile vuhayihayi na vuyoweyowe lebyi a byi fambelana na leswi swi twiweke, hikuva mihloko hinkwayo ya tihanyi ta munhu wa misava leyi a yi chuluriwile yi ku n'walalaa, yi voniwa hi mani na mani la' nga na byongo byo hluteka.

Kuteloko ku fika nkarhi lowu ntshamo a wu fanerile ku vuyela hawona, Mbitsini o na Merevere hi mahlo nqwaa!

“Ndza tshemba leswaku na wena u ta ndzi komba laha sirha ra tatana ri nga... Ndzi vula leswaku...” ku jiyela Mbitsini.

Hiloko va langutisana hi mahlo ya rivengo kambe va nga vulavurisani. Swa ha te tano, Mbitsini a ku: “Vhuma ndzi ku teka hi xibakele xa xivhundha!” Xibakele xa yena xi rhurheriwa erhameni ra Merevere. U te a ha hlamarile Merevere, Mbitsini o xikokola-butsu, nhloko-tsolo, teka u swi twaa! Mbuyangwana Merevere ngalavaa-tshumbutshumbuu!

“Ndzi ri u ta ndzi komba laha u nga n’wi celela kona tata wa mina. Boxa man’!” ku sikisela Mbitsini a ri karhi a fumbutela Merevere hi swivuri swa tinchila.

Loko ntshungu wu ya fika laha a ti gwabana kona, xitimela xa Beit Bridge a xi kokile xi ya siya Merevere emuya-a-nga-vuyi. Hiloko ntshamo wa siku wu va wu yimile majaji kasiloko a ri Mbitsini u tshwile na khakhan’wa. Hambi ku ri sweswi lomu a nga kona, wa ha ri eku laveni ka ntiyiso.

Ku Dya Ku Hike Rhumbu

Shihlamarisi George Mongwe

Khanana Mavodze a ri un'wana wa van'wamabindzu vo sungula ku va na bindzu lerikulu etikweni ra Mhaleni. Hambileswi a fumile ku tlula van'wama-bindzu va laha Xifundzenitsongo lexi a xi vuriwa Hlanganyetani, a a nga ri munhu wa makatla naswo-na a nga ri na byona vutlhomamahlo lebyo sala vavasati endzhaku. Hambiswiritano a a nga lumiwangi hi mpfundla hikuva u humesiwile elawini hi ntombi ya ka Xitsavi-yena N'wa-Xolwani loyi a nga n'wi tswalela n'wana wa mufana loyi a vuriwa Kanelani. Siku leri ngo va siku, bindzu ra yena a ri ngenisa mali yo nyawula hikuva vanhu a va ta va lo tshirii, laha bindzwini leri ku sukela nimixo ku ya fika nimadyambu. Hambileswi Khanana a nga kumeki ngopfu ebindzwini leri, a ri vonaka ri ta hi ndlela hikuva a ri ri emavokweni lamanene ya nghamu ya yena na Dikepu loyi a nga mama vele rin'we na Khanana. Hambileswi Dikepu a ri rikotse emutini wa ka Mavodze ku delela a nga deleli a ri na munhu endzhaku. Hi tlhelo rin'wana ku tikukumuxa bee, a khorisa bindzu ra m'fo wakwe wonge u vile na xiave xikulu eku ri simekeni. Loko kona a ri "etithavheneni" a pfanga no tiba xifuva hi ku hembela vanhu a va byela leswaku makwavo u n'wi

tshembisile leswaku loko o tshuka a te tlamuu, hi yena a nga ta va mufambisinkulu wa bindzu leri.

Siku rin'wana Dikepu a ri emporosini a ri karhi a byi khuza a byi khuzile hikuva mali yin'wana ya laha bindzwini ra m'fo wa yena a pfa a yi bela exikhwameni. Vuputsu byi nga vuputsu a byi hlweli kut tumbuluxa mavunwa. Hi loyi Dikepu a sungulaka ku tithemendhela hi ndzhaka leyi a nga tshembisiwa yona loko makwavo o tshuka a te kwinyaa!

"Phela lera m'fowethu ri ndzi rhandza ngopfu lero loko ro tshuka ri file bindzu ra rona ri ta fambisiwa hi mina," ku hlamusela Dikepu a gagaderile jomela.

"Tshika ku hi jamukela hikuva bindzu leriya i ra N'wa-Xolwani na n'wana wa yena," ku angula Nsimbhini loyi hi ntumbuluku a nga twanani na mavunwa ngopfungopfu ya vanhu lava nga titoloveta ku bebula makatla loko va vona mahlo ya vanhu.

"U tiva yini Nsimbhini u ngo ngenela xitokofela u ri hava na cheleni yinene leyi?" Ku vutisa Dikepu a honokerile Nsimbhini wonge a ngo n'wi fumbutela swi suka.

"Dikepuu!" Ku huwelela Nsimbhini hi rito ro tiyimisela ku yimisana na yena hi titiho. "Loko u nga ndzi heti kahle ndzi ta ku ba u khanyana mufana!" a hlambanya hi ku tlakuu, a kongile swibakele a ya laha Dikepu a lutla a tshamile kona.

Hiloko ya vanhu ngopfungopfu leyi a yi ri xikhomabaji xa Dikepu yi khongotela Nsimbhini a hetelela hi ku lan'wa a tiyela ekaya. Kavaloko Dikepu a ponise xisweswo ku fumbuteriwa hi khale ka phinere ya laha tikweni ra ka Mhaleni. Loko Dikepu a ri munhu wa vutomi a fanerile ku tsema ti koma ta bulo lero tithemendhela hi ta rifumu leri nga kongomangiki yena. Kambe a swi nga ri tano hikuva u yile emahlweni no qhuva ndzima ya mavunwa. Leswi ana a nga kanetiwi hi munhu u lo khoo, ku boxa swihundla swa muti ku sukela eku tswariweni ka Kanelani, loyi a ku vuriwa leswaku phela i n'wana wa le xigodweni a hi wa m'fo wa yena. Hakunene a nga siyeriwa ndzhaka leyi loko swi te yini? A tlhela a boxa nileswaku mana wa Kanelani u tsandzeka a tsandzeka na ku cinca swincincana swa mawayawayu lama nga fikiki ni le ka ntsengo wo ringana Rhandi yinene leyi. Se u ta ri

fambisisa ku yini bindzu leri? Loko ku ri Kanelani xona a ndza ha vuli hikuva hambi ku ri kwale xikolweni xa kona xo pasisiwa hi sweswi ana lowa m'fo a nga na timali to pfhavela vafambisi va xikolo hi tona. Loko se nkungu wu ya hela muti hinkwawo wa m'fo wa yena a wu hluvile wu sala wu lo mbyinyaa, wu pfumala ni xinsivana xo wu funengeta.

Maheveheve ya vutikukumuxi bya yena ya hetelerile hi ku ya fika etindleveni ta N'wa-Xolwani. Hambileswi N'wa-Xolwani a nga ri munhu wa leto tala, maheveheve lama a ma tweke a ma nga n'wi nyiki ku rhula ku kondza a xi vindza a phofulela nuna wa yena hi lexi n'wi dyaka laha mutini lowu.

"Murhandziwa ndzi na xirilo laha mutini. Ndzi te hi mina hi mina kambe moya wa mina a wu kumi ku rhula," ku tivika N'wa-Xolwani, mihloti yi ri vukhapakhapa emarhameni ya yena.

"Leswi a hi ri karhi hi dya mabulo ya manyawu, se swi jike kwihi?" Ku vutisa Khanana a honokerile nghamu ya yena kambe a nga hlamuriwangi hi ku hatlisa. Endzhaku ka nkarhinyana N'wa-Xolwani a yima ku mpfikulapfikula kambe a ha pfalekile xifuva. "Tana na tona hikuva manghenelo ya wena se ma ndzi vekile epakanini yo tsandzeka ku tiva laha ndzi rheteke kona," a kongotela nghamu ya yena se a yime hi milenge.

"Ku rheta a mi rhetangi bava boyi," ku angula N'wa-Xolwani a vonaka a verhamile.

"Se swi onheke kwihi nkatanga?" ku vutisa Khanana a nga wangi mbilu hikuva ndzhombo wa xirilo xa nghamu yakwe a wu nga si tlhavuriwa.

"Xirilo xa mina i mhaka ya ku: "A ndzi dlawi kule ndzi dlayiwa kwala xivandzanyongeni," i N'wa-Xolwani loyi a ceceletisaka nhlamulo ya xivutiso xa nuna wakwe.

"Xivandzanyongeni u vula mani hikuva laha mutini ho va vanharhu ntsena? Loko a ri Kanelani wa ha ri tatata lero a ndzi tshembi leswaku a nga kala a hi khomisa xivixivi lexi nga hi hambanisaka," ku pimanyisa Khanana a nga tshamisekangi emoyeni.

"Leswi Dikepu a nga makwenu yena a nga fanelangi ku va xivandzanyongeni xana?" Ku vutisa N'wa-Xolwani a lo nkaa, exikandzeni ku komba leswaku ku na mampfani loyi a hingakanyaka gondzo ra ntsako laha mutini lowu.

"Nkatanga hatlisa u ta na tona hikuva ndleve ndzi yi rhiyle," ku lerisa Khanana wonge u le matlangwanini kasi mbilu ya yena a yi lo ntlwii, yi tlhela yi khapa hikuva switsongo swa mavunwa ya ndzisana ya yena a jinge a swi hleveriwa hi van'waswihenani kambe a nga swi tekeli ngopfu enhlokweni hikuva rirhandzu ro huma enkaveni wun'we a ri n'wi humbile mano.

"Leswi makwenu a ndzi hlaserisaka xiswona loko a ri eswinavaneni swa yena swi chichile na xizizi lexi ndzi nga ta na xona laha mutini lowu," ku hlamusela N'wa-Xolwani hi ku tsemakanya.

"Kasi u lo yini Dikepu masiku lawa a ngo tiendla hlolwa leri faneriwaka hi ku tsemiwa ndleve?" Ku vutisa Khanana hindlela yo tihlamarisa wonge a nga tivi nchumu hi ta leswi nga vaka swikhunguvanyiso swa nghamu ya yena.

"Lowa makwenu i mbyana leyo vukula na n'wini wa yona loyi a yi fumbelaka manyemu. Loko a nga ri mbyana u xi kuma kwihi xitiyanhlana xo vula leswaku loko wena wo tshuka u file bindzu leri ri ta ba nhloko ya yena? Tlhandlakambirhi Kanelani wa mina u lo dya yini xa munhu ku kala a vuriwa dakatswila leri ngo pasisiwa exikolweni hi ku tirhisa mali ya mpfhavelo? Tlhandlakanha..."

"Hayi, hayi, hayii!" Khanana a kavanyeta nghamu ya yena. "Kasi Dikepu u na mbilu yo ntima swonghasi?"

"Mi lo ndzi nghena enon'weni bava boyi a ndza ha ri eku teni na tin'wana tinxangu ta makwenu," ku vula N'wa-Xolwani a ha bvinyinganisile xikandza.

"Ndzi khomeli nkatanga, yana emahlweni u ndzi chela hi leswi nga sala," ku tilondla Khanana kambe xifuva xa yena xi tele hi mahika yo vangeriwa hi ndzisana leyi a nga lo yi wundla endzhaku ka loko vatswari va vona va hundzile emisaveni leyi.

"Xin'wana lexi ndzi dyaka ku tlurisa hileswaku xiyatsayatsa lexi xa ka n'wina lexi a xi nyumi no ndzi tota thyaka hi ku byela vamatiko leswaku Kanelani a hi n'wana wa wena kambe i n'wana wa le xigodweni. Ku sukela rini Kanelani a ri n'wana wa le xigodweni? Kasi loko ndzi tshwumbula-tshwumbula hi nyimba leyi u nga ndzi xurhisa yona a xi ri kwihi xi nga yi vonangiki?" Ku vutisa N'wa-Xolwani hi rito ro hikahika marito xikan'we no komba leswaku hakunene wansati a nga na hosi loko a khunguvanyi-

“I mani a ku hlanteleke manyala lamo nyakapfala swonghasi? Swona swi sukela kwihi? Xi ri xihlungu muni lexi ngo hi cinisa rhuvurhuvu?” I nuvu wa swivutiso leswi a swi huma enon’weni wa Khanana a languterile tinhlamulo ta swona hi mahlongati.

“Kwalaho ndzi nge pfuki ndzi mi hundzisile tata wa n’wananga hikuva vito ra munhu i homu na mbuti,” ku pimanyisa N’wa-Xolwani wonge u lo tilulamisela ku swi tshika swi kula swin’we kasi a lava ku sirhelela nhlori ya yena ya le xihundleni leswaku na siku na rin’we yi nga tshuki yi tivekile.

Nhlori leyi a yi ri Dlayani Munghoma. Dlayani loyi a tlharihile hikuva hinkwako laha Dikepu a byi chuncha kona a ri kona na yena a tlhela a hlanguyeta ndzilo wo vavela muti wa Khanana kambe loko a ku jikitii, hinkwaswo leswi nga vulavuriwa a hamba a swi tsala exiphephanini kutani a swi hoxa exihlengeletenixathyaka hikuva a ri machanyela wa laha bindzwini leri. Loko a hetile ku swi hoxa exihlengeletweni lexi a tala ku vhumana nghoma leyi nge:

Ndzi dlawa kwala xivandzanyongeni.

Loko N'wa-Xolwani a kala a twa Dlayani a vhumana nghoma leyi, a nga kali a va na hlwelelo wo ya laha tshaku ra *network* ya yena na Dlayani ri nga simekiwa kona. Xin'wana xi nga endla leswaku vuxaka bya Dlayani na N'wa-Xolwani byi nga ehleketeriwi hi munhu hileswi N'wa-Xolwani a n'wi khahla ngopfu wonge hakunene o va xiyatsayatsa xa mampela kasi heyi a ri nghozi. Loko a ri Dikepu yena a pfanga no twela Dlayani vusiwana a pfanga no n'wi tsundzuxa leswaku a tiyimayima hikuva wansati loyi a nga kala a n'wi dlaya hi mavoko. Miehleketi leyi ya Dikepu a yi ri ya vuntlunya bya xiymo xa le henhla hikuva loko Dlayani a tivhumela nghoma leyi, leswo xivandzanyongeni ku vuriwa yena, eka yena a yo na yi xa. Loko nkarhi wa ku pfala bindzu wu fika, N'wa-Xolwani a tala ku vungavunga malakatsa lama nga phutsela R20-00 a ya ma cukumeta etshakwini ra *network* ya vona. Kutaku hi mikarhi yo karhi Dlayani a ya olela rifumo ra yena ra siku leri ngo va siku.

“Leswi u nge vito ra munhu i homu na mbuti se hi ta xi ololoxa njhani xiphiko lexi?” Ku vutisa Khanana a vonaka a nga tivi na lexi a fanerile ku

xi endla.

“Kasi xiyatsayatsa lexa ka n’wina xi lo mi dyisa yini mi nga laviki no xi caca xi ya tilavela ntirho kwalomo?” Ku vutisa N’wa-Xolwani hi rito ro kiringa ku tlula mpimu.

“A swi kali swi lava nkiringo lowu u ndzi kombaka wona hikuva mina na wena nkatanga hi hundzukile tinkuveri ta bindzu ra hina. Bindzu leri mina na wena nkatanga hi humaka ekule na rona. Hi marito man’wana loko xiphiko lexi ho ka hi nga xi dyeli vuqopho, lowa makwerhu a nga hi hundzisa ha ha yengiwa hi ku honyohonyoo, leswa mahlo wonge hi lo rileriwa,” ku hlamusela Khanana hindlela yo komba ku hluteka ka byongo bya yena ngopfungopfu loko a hlanganile na swiyimo swo tano.

Kwalaho nghamu ya yena yi ku ntsee, yi nga hlamuli nchumu hikuva a ya ha ri eku hleleni marito lama yi ma tweke naswona a ma ri marito yo aka.

“Se hi to swi yini bavoo, hikuva makwenu hi loyi a hi rhwexaka halakavhuma emakatleni?” Ku vutisa N’wa-Xolwani a vonaka se a tshunxe kile switsongo exikandzeni.

“Ku n’wi hlongola a ndzi nga n’wi hlongoli. Hambi ku ri ku n’wi dlaya a ndzi nga n’wi dla...” ku hakamela marito ya Khanana hi ku ngeniwa enon’weni hi nghamu ya yena leyi se a yi virile yi heta na chukela.

“Xuu, wo ndzi hlolela yini nkatanga? U ri yini? Mi nga ndzi twisa mihlolo n’wina swikwembu swa va ka ncila-a-va-ololi!” ku mpfhumpfhampfhupfeka N’wa-Xolwani a ri karhi a xjamba wonge i ricece leri nga hlaseriwa hi ntlhambi wa mbhambhazi.

“N’wa-Xolwani u sungule rini ku tiendla xitlatlara xa wansati? Hikwalaho ka yini u nga ndzi nyiki nkarhi leswaku ndzi koxometa eka leswi ndzi lavaka ku ku hundzisela swona? Loko u kala wa ha ya emahlweni na matikhomelo lamo tano, se hi kona u nga ta qavana na mina,” ku ringanyeta Khanana na yena a hlundzukile ro heta ku vila. Hiloko nghamu ya yena yi hatla yi swi vona leswaku namutlha yi nga thomujiwa ti nga dyangi mavele.

“Na mina ndzi kombela ku khomeriwa,” ku tikhongotela N’wa-Xolwani a ri karhi a ba vunyumenyume byo swondzolota tithayilisi ta kamara ya vona ya byietlelo.

“Ndzi ta ku khomela kambe u tshama u ri karhi u swi tiva leswaku ku “phindha” kambirhi ku hlola nghozi,” ku nyanisa Khanana, mahlo ya yena ma hlohlomukile wonge ma ngo xikan’we chazii, ma ku pupululuu, ehenhla ka tithayilisi leti a ti honokeriwile hi nhamu ya yena.

“Matlhari hansi bavoo!” ku tilondla N’wa-Xolwani.

“Ndzi ku twile nkatanga. Ndza ha vula nakambe leswaku lowa makwerhu a ndzi nga n’wi hlongoli. Hambi ku ri ku n’wi dlaya a ndzi nga n’wi dlayi hikuva u ta tidlaya hi yexe,” ku hlamusela Khanana a pfa a gadza nhlamuselo ya yena hi xikongomelo xo lava ku gema matikhomelo ya nhamu yakwe. Nhamu ya yena yi ku whii, yi nga hlamuli nchumu hikuva a ya ha ku chovoriwa naswona a yi tekiwile rinoko hi xivulwa lexi nge: “...hikuva u ta tidlaya hi yexe.”

Hiloko lowa wanuna a sungula ku paluxa ta xirimbani lexi a vonaka xi ringanerile ku tidlaya ka makwavo hi ku swi veka hindlela leyi: “Lowa m’fowethu a nga karhati hikuva xirimbani lexi ndzi nga ta n’wi rhiya hi xona xi ta n’wi lan’wisa vudyangwani dyambu ri ri kwala. Xirimbani xa kona hi lexi. Mundzuku leri xaka ndzi ta n’wi vitana kutani ndzi n’wi themendhela mayelana na migingiriko ya yena laha bindzwini ra hina. Futhi a ndzi nga n’wi kombi leswaku ndzi n’wi khomile hi mbilu. Endzhaku ka sweswo ndzi ta n’wi byela hi ta rendzo ra mina ro ya enhlengetanini liya ndzi faneleke ku yi ngenela eKapa. Siku nhlengetanano leyi yi helaka ha rona, ndzi ta kombela un’wana wa vanghana va mina leswaku a mi qinghela a mi tivisa leswaku a ndza ha ri kona. Wena nkatanga loko u tava u kumile hungu leri, ndzi kombela leswaku u tihlanganisa nhloko leswaku lowa makwerhu a ku komba leswi a nga xiswona. Loko ma ri makunguhatelo man’wana ya rifu ra mbhanyi ndzi ta ma kunguhata ndzi ri kwale Kapa,” ku gimeta Khanana a vonaka a ha bohanisile xikandza kasi loko a ri lowa nhamu ya kona a n’wayitela hi ku hlamarisiwa hi marhe-ngu lama taka na nuna wa yena. Loko se va ya lata rimbambu nkarhi wa valoyi se a ku ri khale wu chavukile.

Hi siku leri landzeleke, Khanana u vitanerile Dikepu exihofisanini xa yena leswaku va ta bula hi leti na letiya leti nga kongomana na xin’wanamanana xa vona va ri vambirhi ntsena hikuva munhu wa vunharhu i xihangalasi. Dikepu u lo na nghena exihofisanini xa mukhulu wa yena a vheta a kombiwa

xitulu hi rito leri a ri nga tikombi ri ri na xikhutu mayelana na vutomi bya yena. Hiloko kwalaho va pfuxelana, va teka leti na letiya va nga si nghena eka leswi Dikepu a vitaneriwa swona.

“Dikepu n’wana nyini!” Ku sungula Khanana hi rito ro rhomba swinene a tlhela a ya emahlweni. “Ku ndlandlamuka ka bindzu ra mina ku va kona hikwalaho ka migingiriko ya wena. Ingaku Xikwembu xi nga ku pfuna leswaku laha u nga khoma kona ku nga pfuki ku ku xupukerile,” ku hlamusela Khanana a ri karhi a bambatela nhlana wa makwavo.

“Ndza khensa loko ku hoxa ka mina xandla ebindzwini ra n’wina mukhulu ku ri loku tswalaka mihandzu leyo khomeka,” ku angula Dipeku a nga swi voni leswaku u le ku phuntisiweni hikuva a pfumatiwile vuvoni hambani byi ri vutivi bya xirimhani lexi a rhiyiweke hi xona.

“Loko munhu a tirha hi ku hetiseka hi yhe wo khensiwa a ha hanya,” ku ringanyeta Khanana a langutile etlhelho wonge a nga na mhaka na leswi a swi vulavula.

“Ndzi khensa ndzi vuyelela hikuva marito ya n’wina mukhulu ya ndzi tiyisa naswona ya tshikelela moya wa xin’wanamanana xa ku mama vele rin’we,” ku hlamusela Dikepu hindlela yo tihlamarisa leswi a tirhiseke hakona vudziki bya marito ya yena.

“M’fowethu, loko u vona mina na mhanitsongo wa wena hi tlulatluleka hi ya hala na hala hi nga wisi, hi ringeta ku aka masungulo ya vumundzuku bya wena ni lebya ka Kanelani. Hi marito lama ndzi ringeta ku ku komba leswaku vhiki leri taka ndzi boheka ku ya enhlengeletanini ya van’wamabindzu hikuva bindzu ra mina hi rin’wana ra mabindzu lama hluvuleriwaka xihuku hi swirho swa *NAFCOC*,” ku hlamusela Khanana a nga tilumalumi hikuva a vulavula mhaka ya ntoveko hambileswi vulavulelo lero tano a ri ri rin’wana ra swiphemu swo kucetela m’fo wa yena leswaku a kuma xin’wana lexi nga ta engetela vutikukumuxi bya yena loko a ri eswinavaneni.

“Ndzi heleriwile hi marito yo khensa leswi mi ndzi byelaka swona. Yin’wana mhaka leyi ndzi tsakisaka hileswaku phela mukhulu mi le kule. Lava va ka *NAFCOC* a vo tiendla loko va mi hluvulela xihuku hikuva ntiyiso wa ku ndlandlamuka ka bindzu ra hina wu lo papalalaa, erivaleni wu voniwa hi mani na mani,” ku hlamusela Dikepu, a rhetisile ririmi hi ku

boxa leswaku na yena i bindzu ra yena kambe mukhulu wa yena a endla wonge xihoxo xa ku rheta ka ririmi a nga xi voni hambu ku ri ku xi twa a nga xi twangi loko xi endliwa.

He m'fo!" Ku vula Khanana hi rito ro vevuka. "A ndzi rivarile ku ku byela leswaku nhlengeletano leyi ya vhiki leri taka yi ta khomeriwa kwale Kapa. I ya vhiki hinkwaro. Ahanti loko ndzo vuya hikuva swihahampfhuka swa masiku lawa a swi nyawuli," ku vula Khanana a ha tiyimiserile ku tatisa xiphemu xin'wana xa xirimani xa yena. Endzhaku ka sweswo vana va nyini va hambanile, un'wana na un'wana a tiyela laha a laveka kona.

Tanihilaha a swi kunguhatiwile hakona Khanana u hahile hi xihahampfhuka a ko a ya ku phatsaa, kwale Kapa. Nhlengeletano yi sungurile kahle yi tlhela yi hela kahle kambe Khanana a nga vuyi. Hambileswi Dikepu a tshamela ro vutisa mhanitsongo wa yena hi ta ku hlwela ku vuya ka mukhulu wakwe, wansati wa vanhu a tiendla wonge a nga le timhakeni ta vukona bya nuna wa yena laha kaya hi ku nyika tinhlamulo to olova.

"Mhanitsongo, mi ri mukhulu va ha ri enhlengetanini-njhe?" Ku vutisa Dikepu wonge u lo hisekela ku vona makwavo kasi hoo, mbilu ya yena a yi ku: "Loko a dyo namba dyi fela kwale matikweni ndzi ta sala ndzi ganya."

"Va ta vuya leswi na wena u swi tivaka leswaku wanuna i n'hwembe wa nava. Kumbexana na vona va ha ri eku naveni," ku hlamula N'wa-Xolwani hi rito ro komba leswaku a nga na byona vukwele byo fana na bya nhongani loko swi ta eka vugangugangu bya nuna wa yena.

"Leswo wanuna wa nava tanihi n'hwembe a ndzi yimi na swona hikuva hambu yi ri yona n'hwembe yi pfa yi hlangana na vusokoti kutani yi nga ha navi, yi fela ra makumu," ku ringanyeta Dikepu.

U te a ha lava ku ya emahlweni a komba ku tlhaveka ka yena loku vangiwaka hi n'hwembe leyi, riqingho ri vovola kutani a ri tsutsumela a fika a ku ri bvuu, a ri veka endleveni.

"Halo, i Dikepu Dickson Mavodze loyi a vulavulaka," ku hlamula Dikepu. "Mi pfuniwa ha yini?" a vutisa a tikomba a chuhile.

"Hi swona tatana Mavodze, mi vulavula na Xipayoni wa le ka *Cape Town Crematorium Centre*. Xana ndzi nga vulavula na xaka ra Tatana Khanana handle ka nghamu yakwe?" ku vutisa Xipayoni.

"Hi mina loyi, phela Khanana i mukhulu wa mina. Mi ngo ndzi tsema

nhlana kasi ku lo humelela yini?" Ku vutisa Dikepu, mahlo ya yena ya ri karhi ya swivilaswivila wonge u lo tlunyiwa hi swimongolwani.

"Ndza khensa Tatana Mavodze kambe mi ta ndzi khomela ku mi tisela hungu ra misingu leyi..."

"Vulavulani Tatana Xipayoni," ku vula Dikepu hi ku nghena Xipayoni enon'weni.

"Hi ku komisa Tatana Khanana a va ha ri kona, va hundzile emisaveni mixo wa namuntlha eka mhangu ya xihahampfhuka lexi nga wela elwandle ra Pacific. Tanihileswi Tatana Khanana a tihlawulerile leswaku ntsumbu wa yena wu hisiwa loko o tshuka a lovile, hi ta rhumela nkuma wa yena loko mi ta va mi vekile siku ro n'wi veka endlwini ya yena ya makumu," ku hlamusela Xipayoni.

"Mhanitsongo swilo swi bihe ku biha. N'hwembe leyi a hi vulavula hi yona yi hi cherile badi hikuva riqingho ri vula tano ri ri mukhulu u hi siyi..."

"Yini!" Ku kalakala N'wa-Xolwani a hetelela hi ku wa a ku navatataa, a salela ro rhurhumela wonge i thwasana loko ri kayakayisiwa hi mikwembu.

Hakunene swilo a swi bihe ku biha hikuva hambu a ri Dikepu se a sungurile ku vokotsa wonge a hi wanuna kasi wa xi tiva lexi a yimeleke xona. Loko Kanelani a ya vuya hi le xikolweni u hlanganisiwile hi pongo ra swirilo kutani na yena a vheta a nghena eforweni ya mikhosi leyi a yi mbhonyile muti hinkwawo.

"N'wananga mbuya! Wo fa a nga vabyangi. Hambu ndzi ta ya kwihi minoo! N'wananga u fela mavoko ya Valungu mhanee!" Ku kalakala N'wa-Bevhula mhanitsongo wa mufi.

Hambileswi muti hinkwawo a wu weriwile hi xiweluwelu xa swirilo, siku ro heleketiwa ka mufi endlwini ya yena ya makumu ri kale ri fika ku nga vangi na nkwetlembetano. Endzhaku ka loko vakhandli va nhlonge va sungurile ku hangalaka, hi loyi Dikepu a sungulaka ku ta na tinxangu ta yena.

"Khanana i makwerhu. Nyuku wa yena wu ngaka wu nga humi laha ndzeni ka muti lowu. Na yena n'wana wa yena wa ha ri debyana lero a nge swi koti ku fambisa bindzu ra mina na sirha kasi loko a ri mhanitsongo u to nyikiwa leswi n'wi faneleke a tifambela hikuva a nga ha voniwa hi

van'wana vavanuna," ku hlamusela Dikepu a yimile emahlweni ka nhlengeletano ya xihatla leyi a yi khomiwile hi vandyangu.

"Papatsongo!" Ku huwelela Kanelani hi rito ro kariha. Phela mina a ndza ha ri xihlangi. Malembe ya khumenhungu lama ndzi nga na wona i ntangha ya munhu? Hayi, hayi, hayii! Mi pfanga no zenya mi nga nyumi no nyuma no vula leswaku *mama* va ya tekiwa kun'wana, *sies!*" a rhuketela a kongomile nyangwa loko mana wa yena a ku xi bikuu, xirilo xa mayembulambilu.

"He wena mufana! U xirho muni eka huku wena? Loko u ri na nkolo wa thyaka u ta landza tata wa wena. Hatlisa u pfala xinon'wana lexa wena xo fana na xa xibavurani. Yo Sathani!," Ku ttherisela Dipeku hambileswi vandyangu a va vuyile hehla ka yena va sola maendlelo ya yena, eka yena aswi nga vuli nchumu.

Nkarhi lowu xiyimo xa laha mutini a xi sungurile ku teka magoza ya vukari mayelana na movango wa ndzhaka ya mufi, ko humelela movha wa manyunyu wu fika wu yima wu ku tswirr...r, emahlweni ka yindlu leyi nkwetlembetano wa ndzhaka ya mufi a wu tlalambela eka yona. Loko ka ha yimeriwile ku vona loyi a nga ta jitama, ko jitama Khanana loyi vona va tivaka a lahliwile a ri eka xivumbeko xa kuma. Endzhaku ka loko a tihlamuserile a tlhela a xuviwa hi nkuma, u hlamuseriwile hi ta rimitsu ra hoyihoyi leyi nga n'wi hlanganisa loko a nghena hi movha.

"Dikepu!" Ku huwelela Khanana hi rito ro komba ku nyangatseka. "Ha yini u lava ku vutla rifuwo ra muti wa mina mpangucha ndzina? Swona swi sukela kwihi leswo komba muti wa mina mbilu yo ntimisa xisathana?"

Nkarhi wo hlamula swivutiso swa makwavo a nga ri na wona Dikepu mbuyangwana, hikuva tingana na gome a swi hundzukile mahahlwa enghoheni ya yena lero o salela ro xobyaxobyaa, a nga ha titivi timhaka ta yena. Hi ku copeta ka tihlo, Dikepu a nyakuka laha a tindzavile kona, a tilondla wonge i mutivonanandzu, a ri karhi a honyahonyekisela mahlo erivantini leri a ri lo nkwa, ri pfulekile hi mpfuleko wa rona hinkwawo. Loko se a ya huma lahaya endlwini ya mutengo, a tsutsuma hi rivilo ro tlula na ra bubutsa. Hi nkarhi wolowo muti hinkwawo wa Khanana a wu vhume nghoma ya ku n'wi siveleta kambe i mani a ta fikelela rivilo leri a ri ba. Kavaloko a dukile naro a siyerile tiko hinkwaro maheveheve ya swivutiso swo hambanahambana.

Nhlampfi I Ya Manghena

Makisi Max Marhanele

Tiko ra Hosi Hasani a ri lo tititii! Dyambu ni mapapa ya hunguva a swi vukarhanile empfhukeni. Vutengatenga bya matluka a byi khunarhile risema leri a ri dikida tinhompfu ta swivumbiwa ri tlhela ri khukhuriwa hi gandlati ra swimoyana leswi a swi swuluta. Switsotso swona a swi khana swi pfanga no tipekula mitsenga ya mavalavala; leyi a yi tumbetiwiile hi nkarhi wa ntsuvi. Tinyenyana tona a ti halata ku khensa ka tona maxelo lamo tano hi ku ba miloti leyi a yi hlantswa rivengo etimbilwini ta lunya. Hakunene lowu nkarhi a wu paluxa mphamelo wa rihlaza lowu a wu byiseteriwa hi Mumbi eka swivu-mbiwa hinkwaswo.

Hi nkarhi wolowo Guilty Xikuhele na Innocent Madyisa a va kokova, va ba magoza tanihi rimpfani leri rhongomelaka ri ri karhi ri nanayila. A va kokova hindlela yo komba ku ombiwa ka vona hi ntamu wa rirhandzu ra vona. A va hakarhanile va hoxile mahlo ya vona exinambyanini; lexi pongo ra ku khuluka ka mati ya xona, a ku fambelana na ku gigisela ka swiviri leswi khapaka rirhandzu. A va vumbile vun'we bya vun'we bya rirhandzu ra madyondza etikweni rintshwa leri a ro tiviwa hi swiviri swa vona ntsena. Goza rin'wana na rin'wana leri a va ri hoxa, a ri komba

mpfhapfhamelo wa ku hisekela rirhandzu leri a ri ri ekule mayelana na ku hlakatiwa hi tinxangu na mangava ya ntila wa nyeleti leyi vuriwaka Rhurhawexe.

Varhandzani lava va fambile hi ku tsabyata va kondza va ya ku ngirimeloo, exinambyanini lexi a xi nga lumiwangi ndleve hi ta pfhumba ra vona. Va lo na fika vo milenge ya vona swee, eswimatanini leswi a swi khuluka swi hikiwile hi swintshintshi swa majekejeke. Hiloko va hetelela hi ku ya tshama erikukwini leri a ri simekiwile exivindzini xa mati ya xinambyana lexi. Leswi a va tshamisile xiswona, a vo pfanga no dewurisa milenge ya vona va ri karhi va teka leti na letiya kambe hinkwato ka tona ti ri na nkongomelo wa ku dzika ka vulangi bya rirhandzu ra vona. Loko va ri karhi va dlongozela ta ku hiseka ka swiviri swa vona, mati wona a ma karhi ma tikhulukela; man'wana ma nyokovela ehansi ka rikuku, man'wana ma ri keketlela hi lomu matlhelo kasi man'wana a ma ri himetela hi nswirhi ya Marahani. Loko Innocent a honokela vutengi bya mati lama, a swi nga kali swi lava ku hlalhuveriwa leswaku u ma fanisa ni vuxongi bya xiheyiheyi xa yena.

"Guilty wanga!" Ku hlevetela Innocent hi rito ro pomperiwa hi rirhandzu.

"Xewee!" Ku angula Guilty a rhombile bya xikhombani.

"Xana wa swi vona leswi voniwaka hi mina?" ku vutisa Innocent a lo exikandzeni nkaal!

"U hla' byihi uvoni bya kona nkatanga?" Ku vutisa Guilty a ri karhi a rhalarhalisa mahlo.

"Ntitimuko wa mati lama fanaka na wena hi vuxongi a wu wu voni xana?" Ku vutisa Innocent.

"Nkatanga!" Guilty a angula. "Ndza ti khensa ta vuxongi hinkwabyo lebyi u byi vonaka eka mina kambe a hi pfi hi byi tlhenguserile le mpfungwe. Hi ta byi khedza no byi khedzisisa loko hi hetile ku ntlhantlha xiphiko lexi hi nga xi siya tolo xi lo jekejekee, xi pfumala muololoxi."

"Kahle hi leta tolo!" Ku angula Innocent a vonaka a tsuvilenyana exikandzeni.

"I kahle wa yini ndzi ri karhi ndzi dyiwa swirhendze hi Greenleaf; loyi a ndzi tibyerile leswaku i munghana wa mina wa xiviri?" Ku vilela Guilty.

Hiloko Innocent a ku ntsee, a nga copeti no copeta wonge u lo swekeriwa mbvacha wa swiribyana. Endzhaku ka nkarhinyana a hlamula: "Tolo ndzi xi amukerile xihoxo lexo rhandzana na mbewu leyo mila endzilakanini. Xana a yi nga ri ndlela yin'wana yo ololoxa xiphiqo lexi xa ha ku dyaka nisweswi?"

"Ku amukela xihoxo xa wena u ku endlile kambe swa ha ndzi vava," ku tiputa Guilty a ri karhi a swivilaswivila.

"Kasi ndzi lo tidlayisa loko ndzi hlamuserile leswaku Greenleaf a ndza ha lavi no n'wi vona hambi ku ri ku hlamulana na yena?" Ku vutisa Innocent hi rito ro nyabya wonge miehleketo ya yena yi n'wi byela leswaku loko rimbewu ra xisati ro kala ri dlaya xinyokana, xinyokana xexo xi ta vhumisiwa risimu ra chela xi ko' xi hundzuka dyinyoka.

"A wu tidlayisangi. Mina a ndzo ku xiya hikuva a ndzi lava ku vona loko vutisoli bya wena byi nga ri na ku ndzi pfala mahlo," ku boxeketa Guilty a ri karhi a n'wayitela.

"Guilty wanga, mina ndzi murisi wa wena kambe a ndzi yena murisi lowo pavalala," ku tihlamusela Innocent.

"Se teto hi tihi u ngo ndzi chavisa murhandziwa?" Ku vutisa Guilty wonge i wansati loyi a nga byi rhikinya khale vukati naswona a ri na vutivi bya hanyelo ra nuna wa yena hi vuhetiseki bya xiyimo xa le henhla.

"Kasi a wu ndzi kumi leswaku ndzi kongomile kwihi murhandziwa?" Ku vutisa Innocent; a n'wayitela wonge i ndhoza loko a tshembisiwile ridiwa ra xamuganga.

"Hey, na wena murhandziwa loko u te wa dzika phela a wu la' leswi u nge te tani!" Guilty a themendhela madohole wa yena hi rito ro vevukoo!

Hi nkarhi wolowo Innocent a vonaka a kukumukile makatla hi ku twa vunandzi bya marito lama a ma n'wi veka emaninginginingini ya vutivi.

"Leswi ndzi ringetaka ku hlamusela swona hi leswaku..."

"Hi swihi swilo swa kona murhandziwa?" Ku kavanyeta Guilty a nga tiyimiselangeni ku endla tano.

"Murhandziwa u nga ndzi kavanyeti hikuva ndzi le ndleleni ya swona," ku vula Innocent a ri karhi a "masajamasaja" tinhlumgu ta ximatsatsa xa yena.

"Hi swona murhandziwa, yana emahlweni na kungu ra vurisi bya

wena!" Guilty a veka ra yena ra vusiwana hitlhelo a monyela monyela vumbhuri lebyi a themendheriweke ha byona.

"Murisi wo pavalala ndzi hla' loyi a furhekaka sala a tlhela a rivala ku fungha laha a ri furhekeke kona," ku vula Innocent a nyanyisile ku dzika ka yena.

"Ivi-ke?" Ku vutisa Guilty wonge u wu kumile mongo wa ku dzika ka marito lama ha ku vuriwaka kasi hoo, a ko fana na kwala.

"Loko laha sala leri ri nga furhekiwa kona ko ka ku nga funghiwi, ri nga yiviwa hi varisi van'wana kumbe ri tivupfela ri hetelela hi ku tibolela," ku hlamusela Innocent .

"Ivi ku humelela yini eka wena mufurheki wa sala leri?" Ku vutisa Guilty a tiendla wonge i munhu loyi a khomelaka mavulavulelo ya jaha rakwe ekule.

"Hey, murhandziwa! Yaleyo i mhaka ya ku lava mavungu hi ngoti," ku hlamula Innocent a ri karhi a ba vucopecope bya mahlo ku komba leswaku mavulavulelo ya yena ma swanyalarile lero munhuvu-njhe a nga khoma xo tika loko o lava ku ma sala endzhaku.

"Kasi sala leri ngo tata bulo ra hina ri nghena hi leri nge yini?" Ku vutisa Guilty a tikomba wonge u sungurile ku boxiwa endzeni hi swikhago leswi biwaka hi jaha ra yena.

"Phela wena n'wananga u sala ra mina. A ndzi nge swi yimeli swo biwa nhloko hi varisi van'wana," ku boxeketa Innocent.

Guilty u lo na twa marito lamo tsokombela swonghasi, marito yo fana na n'wananga na sala ra mina, o vhetla a hlambanya hi ku tinantswa Sasankambana wa yena. Madyota ya nantswo wa kona ma salela ro twala wonge i ngulumelo wa musu lowu nga eku pfhumbuleni ekule na misava leyi na leswi nga eka yona.

"Xihambano!" Ku hlambanya Guilty a tlhela a tlhavela emahlweni: "Loko yi ri nyimba ya ka hina ya ka Xikuhele a hi yona ya sala lero yiviwa hi van'wana varisi. Futhi ndzi hlambanya ndzi helerile leswaku rirhandzu ra mina eka wena murhandziwa a hi rona ro garingeta."

Loko Guilty a ri karhi a hlambanya hi ta ku fa ka yena hi jaha ra yena, rona jaha ra kona a ri ba vulwelwelwe bya mahlo, mbilu ya rona yi salela ro ntekuntekuu, hi ku tsakisiwa hi marito lama a ma lo ntlwii, hi switsombe

swa switshembiso. Xiviri xa rona a xo thukwathukwaa, tanihi nkolo wa khutla leri nga kuma nkahelo wa xitsevetseve.

“Geee!” Ku geva Innocent a nga titwangi wonge i n’anga ya le Hlengweni loko yi khanela ku bukula ka mathwasani ya yona.

Ntsako wa yena a wu paluxa leswaku nkarhi wun’wana na wun’wana wu na ntirho wa leswi kongomaneke na wona. Hambileswi a nga ringeta ku tikhohlorisa yi ri ndlela yin’wana yo banga vusopfa byo pfumala marito lama nga hlantswaka marito ya xiheyiheyi xa yena, matshalatshala ya xikhohlola xa yena ya hetelerile hi ku pfhorototo, hi ku twa vudziki bya ntswontswu lowu a nga tlhaviwa hi wona. Ntswontswu wolowo wu kokile nkarhi wo leha hambileswi a va pfa va wu tsematsema hi ku vulavula tin-dzimi leto tiviwa hi vona ntsena.

“Guil wa mina!” Ku vula Innocent se a tshurile vitanelo rintshwa ra Guilty wa yena. “Kambe wa swi tiva leswaku sweswi ndzi tiyimiserile ku ya eXilungwini ndzi ya gwalavhela xuma xo ku lovola.”

“Mhaka yo ya kuma xikoropo yo ntswii, hikuva rirhandzu ra hina ra swi “dinga” ku seketeriwa hi jazi ra mukhalabya na mfuku ya fole,” ku tshikelela Innocent.

“Xikoropo xa yini Guil wa mina? Mina ndzi lava ntirho ku nga ri xikoropo. Xikoropo xi ta ndzi pfuna yini?” Ku vutisa Innocent hi rito ro komba leswaku nkarhi wa matlangwani a nga na wona.

“Loko ndzi ku xikoropo ndzo hlambanyisa, a ndzi nga swi teki hindlela yoleyo,” ku tivika Guilty.

“Guil wanga!” Ku vula Innocent hi xiritwana xo xavelela. “Ndzi swi vonile leswaku wa ndzi vungunya wa ha ku sungula ku tsanyusa xinon’wana xa wena lexo xonga tanihi xikhwidyana xa xindhunghulwana.”

Kutani hinkwavo va fa hi fenywa wonge muti wa vona wu sungurile ku simekiwa exidziveni xa misavu, mafenya na mawetano ya ntsako. Hiloko va vukarhana, va tswontswana va hetelela hi ku tsabyata hi le xinconganini xa xinambyana lexi va pfa va pfindlusa mati ya xona hi mikondzo yo pfumala timbhandzhukwana. Va te va ha ku pelela entsungeni wa xinambyana lexi, Innocent a honokela mati ya xona kutani a vulavula hi mbilu hikwalaho ko khunguvanyisiwa hi mpfindluko wa mati lowu va wu vangeke. Hi nkarhi wolowo, loko xifuva xa yena a xi lo kota ku pfuriwa,

a xi tava xi hi rungulerile vonelo ra yena ra vutomi bya varhandzani hindlela leyi landzelaka:

*Mpfindluko wa vutengi bya mati lama,
Swimbe wu hlola mpfindluko wa vuaki bya muti;
Muti lowu nga xihondzo xa rirhandzu,
Kambe tanihi mapfindlupfindlu lama ndzi ma honokeleke,
Na wona muti wa pfindluka wu nga si simekiwa no simekiwa.*

Hinkwaswo leswi Innocent a swi vulavula hi mbilu, a swi vangi na nkucetelo wo khunguvanyisa murhandziwa wa yena hikuva a swi ri swa mhaka ya mafanato. Endzhaku ka vuhonoki bya yena lebyi a byi ri bya xinkadyana, u tamerile swandla swa munhu wa yena hi vufotofoto wonge u lo tamela xibye-xa-Mulungu-makhoma-xi-basile. Hiloko a fumba xincebyana xa yena eswikunwanini swa mavele ya phyembye ra yena. Hi nkarhi wolowo, tinyenyana timbirhi ti sukisanile. Leyi a yi pembela emahlweni a yi vonaka yi ri ya mbebo ya ka Evha hikuva a yi ri na xisuka xo tlhuma ku tlula leyi a yi cacela hi lomu matlhelo.

“Haaa,” Innocent a kolola hi rito ra le hansi. “Ntumbuluko wu hlantile rirhandzu hinkwaro he murhandziwa! Xana wa yi vona laha yi taka ha kona migingiriko ya rirhandzu?” a vutisa wonge leta le byongweni bya yena ti lo wachukanyana.

“Xana u hla’ ta migingiriko ya rirhandzu ra mina na wena xee?” Ku vutisa Guilty.

“Na rona hi rona na rona kambe sweswi ndzi nyanyuriwile hi ku vona rirhandzu leri dlongozeriweke hi tinyenyana leti nga te phurrr, ti hundza hi le tinhlokweni ta hina,” ku hlamusela Innocent.

“Xiii!” Ku hlamala Guilty. “Murhandziwa u ti vonile hileswi ti nga endla yini xo komba leswaku ta rhandzana tinyenyana leti?” a hetelela hi ku vutisa, a tengatengisa na mihloti ya ntsako.

“Ntiyiso lowu ndzi ku faniselaka wona, ndzi wu vhumbunurile ematsalweni ya Xinghezi,” ku angula Innocent a nga tipfinyingi no tipfinyinga hikuva loko swi ta eka timhaka ta swihlayahlayani, jaha leri a ri ri xihesi.

“Ma lo swi vekisa ku yini matsalwa ya kona lero kala ma ku nyanyula hindlela yonghasi murhandziwa?” Ku vutisa Guilty.

“Kahle-njhe Guil wa mina!” Ku angula Innocent a tlhela a ya emahlweni.

"Birds do it and bees as well."

"Murhanziwa, a ndzi ku kumi laha u yaka kona hikuva se u nyamalarile u helela exidziveni xa mavulavulelo ya Xinghezi," ku gamagameka Guilty.

"Guil wa mina nhlamulo i nkombo hikuva hambu ti ri tinyenyana na tinyoxi, ti na rona rirhandzu leri mina na wena hi *tikhalambhisaka* ha rona," Innocent a boxa tshumba leri a ri hlohlonya no nwayisa xibye xa yena.

Hinkwavo va n'wayitela va hetelela hi ku ombana va ri karhi va pfluxeta ta leswi muti wa vona wu nga ta langutekisa xiswona loko Innocent o tshuka a kumile ntirho. Loko va ya hetelela hi ku hambana, tihomu leti a ti ri ni varisi va xiviri, se a ku ri khale ti pfaleriwile.

Endzhaku ka tin'hweti timbirhi, Innocent u vile na nkateko wo twelela ta ntirhovubalani efemeni ya swipapa ekusuhi na doroba ra Witbank. Hambileswi a nga sungula ntirho lowu exikarhi ka n'hweti, a nga tsandzekangi ku nyika Guil wa yena swimalana swa nomo wa saka. Nakambe, hambileswi mali leyi a yi hola loko n'hweti yi hela a yi nga ri yona yo kihlanyisa rihlelo, yin'wana ya yona a yi pfaleta ebangi. Eka muholo wa yena wa n'hweti ya vunharhu u rhumerile ximatsatsa xa yena mali yo khomeka lero a yi ta swi kota ku xava tirhoko to hlaya. Loko Guilty a tava a yi kumile mali leyi, u tixaverile ha yona tizele tinharhu, swidochi swimbirhi, tirhoko timbirhi, "xibemudana," xa swikhephezana lomu mathlelo na mapesa mambirhi. Mapesa lama hi wona a nga rhunga swirhungiwa swimbirhi ha wona. Lexo sungula xirhungiwa a xi ri xiphutselaxikhigelo lexi a xi khavisiwike hi mindzhungo ya mabilomu xi tlhela xi tsariwa marito lama landzelaka: "Vusiwana bya wena, i bya mina na mina kambe xikhigelo lexi ndzi ku rhungeleke xona, xi ta banga vusiwana lebyi." Lexa vumbirhi xirhungiwa a xi ri xinkwamana lexi a xi tsariwile marito lama nge: "Eka xinkwamana lexi, pangetela tinhlahle ta rirhandzu ra hina naswona u nga tshuki u tiri-varisile leswi hi nga swi boha exinambyanini lexiya."

Siku leri Innocent a nga kuma maphasela ya swirhungiwa leswi ha rona, a nga ha tikoti no tikota hi ntsako. A titwa wonge a ngo haha Kunene a ya tifumba enghangheni ya n'wana wa vanhu. Vusiku bya siku rero a nga byi phahangi vurhongo hikuva mihahamo yo rilela ku vona Guil wa yena hi mahlo ya nyama, a yi lo vuyavuyanii, yi n'wi tshimbitela. Pho mbuya-

ngwana a nga etlela a khigerile xikhigelo xa mangava. Loko swi pfukekile a pfa a rahela mikumba le kule le kutani a pfuka a tswontswa marito lama nga tsariwa exikhigelweni a ri karhi a vulavula a ri yexe wonge u lo khomiwa hi vuvabyi byo rholela maphepha.

“Guil wa mina, xana ndzi ta ku vona rini xireresxa xa mina?” Innocent a tivutisa a honyahonyisile mahlo wonge u lo chavisiwa hi vavaveni va komponi leyi a tshama eka yona.

Mikarhi yin’wana a pfa a kwavama kambe vurhongo byi n’wi fela mona. Hiloko a tlhela a pfuka; miehleketo ya yena yi salela ro wii, wonge u lo wimbiwa hi xigiya lexi nga yovayovisiwa hi swidzobyana swa mhisi. Hinkwaswo leswi a swi n’wi kayeta vurhongo kutani nakambe a vukarha xikhigelo lexiya, a xi rhombela a hetelela hi ku xi tswontswa a ri karhi a ngurangura.

“Lembe na rona ro kokova Kunene. A ri heli ha yini ndzi ta kuma xilivhana xo ya titlonya hi nxingo wa ximbuwana xanga Vankunoo!” A kumbetela a tshwukisile mahlo hikuva xinungu lexi a ri na xona a xi n’wi tekerile magoza ya vukari. Loko byi ya ku n’wi wuyuwuyuu, vurhongo bya vuxika se vurhonga a byi tsuvukile khale.

Ku herile tin’hweti timbirhitinharhu vuxaka bya Innocent na Guilty bya ha ri vuxaka lebyo hlanganyetiwa hi mapapila. Hi ku famba ka nkarhi, mapapila lama Innocent a ma tsalela Guil wa yena se a ma tsalela zava hikuva a ma hlamuriwa hi ku kontswa. Hi nkarhi wolowo, Guilty a “tifaserile” kun’wana. Hambileswi Innocent a nga pfumala wo n’wi luma ndleve hi ta xihumelelwa lexi, u karile a khunguvanyeka a tibyela leswaku ku tshemba munhu wa rimbewu ra xisati swo fana na ku tshemba xikunguva lexiyani xa nguva ya Nowa. Ri te lembe ri ku tshirii, Innocent a humaxilivhani. Loko a fika ekaya kakwe, u lo vheta a hlanganisiwa hi pongo ra maheveheve ya dyinkhuvu ledyi nga languteriwa hi mahlongati ya tiko ra Hosi Hasani. Dyinkhuvu ledyi a dyi ri dya ku hlomisiwa ka Guilty hi Dlayani-ntukulu wa Makumahinkwaswo lowa mabindzu ya ndhuma.

Maheveheve lama ma n’wi tsemile nhlana lero hambu ku ri ku ya fokisisa Guilty hi ta rirhandzu ra vona a nga ha ri yena yoloye. U lo swi tshika swi kula swin’we kambe embilwini a ri karhi a tibyela leswaku swi ta tikomba. Ri lo na fika sikunkulu, ya vanhu yi tshirimuka yi tata magondzo, mabudula

na mipfutla yi kongoma laha vuhungaselo a byi wile kona hi rimhondzo. Hi nkarhinyana maguva na swivava swa ka Xikuhele a swo nemba no nembelela hi ntshungu. Yi te yi sungula ku gumbaza gumbagumba “wasalawena” a va a fikile hi nyama. Majaha na vanhwana a va fayeka hi ku cina, swifanyetana na swinhwenyetana swona a swi nyonganyongeka wonge swi ngo phatluka tinyonga kasiloko ku ri vamlalele na vandhoza vona a va ta sala hi leri nge yini hikuva vona a va cinela mabyalwa ya magajelo.

Kuteloko ku fika nkarhi wa minyikelo, mufambisi wa ntirho yena *Bra Squirrel* Hlungwani a kombela khwayere ya muganga leswaku yi tshamisa vatekani eswitulwini swa vona. Hakunene khwayere yi tekile risimu, vatekani va ko va ya ku mbaa, eswitulwini swa vona.

“Ndzi lombeni tindlevel!” Ku huwelela *Bra Squirrel* hi rito ro dzika.

Ntshungu wu ku tititii, wu yimerile ntsena ku twa leswi faneleke ku endliwa.

“Sweswi hi fikile eka xiyenge xo nyikela,” ku vula *Bra Squirrel* a ri karhi a vitana vanhwana vambirhi leswaku va ta n’wi olovisela ntirho wa yena hi ku tsala mavito ya lava nga ta nyikela loko yena a ri eku hlayeni tinyiko leti hi yin’weyin’we ku ya hi mahumeselo ya tona.

Va te va ri ekusuhi no helela lava a va nga ri na rikaka ro nyikela, Innocent; loyi a nga lo na fika laha nkhubyeni a tikhoneta exivindzini xa ntshungu, o kakatsukuu, a yisa ya yena nyiko leyi a yi phutseriwile hi phepha ro dzi-vanyana ra muhlovo wa nsundhu, ivi a tlhelela laha a tikhonetile kona. Hi nkarhi wolowo mbilu ya Guilty a yo ntekuntekuu, yi gigisela hi matimba hikuva ximanga a xi tikomba xi ri ekusuhi no boxa saka.

“A yi pfuriwe hi yi vona nyiko ya jaha leri!” Ku huwelela ndhwendhwe ya vabvana lava a va tiva swo tala mayelana na vuxaka bya mutekiwa na Innocent.

“Mi ri ndzi yi pfula?” Ku vutisa *Bra Squirrel* hi moya wa xinyamatsi hikuva a nga tivi nchumu mayelana na xikongomelo xa nsikiselo wa vabvana lavaya.

“Hi ri a yi pfuriwii!” Ku sikisela ntshungu hi rito rin’we.

Hi nkarhi wolowo Guilty a tshwelatshwela laha a ri kona. Xitulu lexi a tshamile eka xona a xi n’wi hisa kambe a to swi yini hikuva ximitantsengele xi tshemba nkolo. Hi ku landzelela xikombelo xa ntshungu, *Bra Squirrel*

wa vanhu u ntlantlhile nyiko liya kutani a yi yimisela ehenhla leswaku yi voniwa hi mani na mani. Nyiko leyi a yi ri ya xikhigelo lexi Guilty a nga tshama a xi rhumela Innocent. Leyi nyiko a yi kalangi yi pfuxa tinxangu hikuva marito lama a ma tsariwile eka yona a ma nga vonaki kahle hambileswi xiviri xa Innocent a xi ri eku vuvumeleni hi ku ehleketa leswaku ya ha ri kona yin'wana yi nga endleleni.

Hi siku leri tlhandlameke, nkhuvu wu hundzerile ekaya ka muteki laha Innocent a nga ya a fika a humesa nyiko leyi na yona a yi phutseriwile hi phepha ro dzivanyana kambe rona ri ri ra muhlovo wa ngati. Guilty u lo na vona Innocent a yisa nyiko ya yena eka mukhomi wa tintambhu ta ntirho wa siku-yena *Bra Donny Nkuna*, hi loyi a sungulaka ku vindlavindleka a tshamile ku kondza jaha ra yena ri n'wi tshinya hikuva eka rona a yo na yi xa mayelana na xivangelo xa ku vindlavindleka loku. Tanihi nyiko leyo sungula, na yaleyi ya vumbirhi yi ntlhantlhiwile yi tlhela yi kombiwa mani na mani. Khombo ra kona hileswaku yona a yi ri na marito lama rhungeleriweke ma tlhela ma hlayeka hindlela leyi nge: "Eka xinkwamana lexi, pangetela tinhlahle ra rirhandzu ra hina, u nga tshuki u rivarile leswi hi nga swi kanela exinambyanini lexiya xa mapfindlu."

U lo na heta ku hlaya marito lama *Bra Donny*, leya vatswatsi humbi yo sungula ku n'unun'uta yi ri karhi yi kalala maendlelo ya jaha leri kasiloko a ri Guilty a nga ku vonangi na laha Innocent a nga nghena kona hikuva se a hlanganile na timbila ti ri karhi ti rhurha.

"Nyiko ya xikhodo lexi a yi tangi hi ndlela mhayii!" Ku hlambanya N'wa-Risenga; hahani wa Guilty.

"N'wini wa nyiko leyi u ni xilondza ebyongweni hla' Mkhayisi n'wana manana!" Ku hlambanya N'wa-Dumazi; mhanitsongo wa muteki.

"Kasi i mani a nga tshembisa un'wana exinambyanini hee? Kasi i xinkwamana xa mani lexi faneleke ku pangeteriwa tinhlahle ta rirhandzu va ka hino?" Ku vutisa muteki a honokerile Guilty a ri karhi a dlitadliteka wonge i xidzidzi lexi nga vutleriwa masense ya swihlenge.

Mufambisi wa ntirho u lo na swi vonisa sweswo, o tshinelela muteki a ri karhi a n'wi kombela leswaku a verhama hikuva loko ku ri na mhaka, yi ta ololoxiwa ku nga ri na pho-wa-nhonga. Heyii! Kasi hiloko mufambisi wa ntirho a kandziyile chovo ra mamba a lo yi nhwii!

“Hayi, hayi, hayii! Na wena u nga ndzi byeli thyaka ra wena u ri karhi u xi vona xinkwamana lexi!” ku kiringa muteki hi rito ro yelana ni ra nguluve loko yi kombiwile xituwatuwa xa dyambu. Loko a ri karhi a kolola a pfa a fumbutela tafula hi swivuri swa vukari byo lava ku boxeriwa ntiyiso kasiloko a ri lowa mutekiwa yena a khomiwile hi *June-July* ya mhangu-kutlavela.

Loko hasahasa leyi yi ya emahlweni, khekhe leri a ri dirowiwile swifaniso swa vatekani ro hi le xikarhi khehlekehlee, ri hetelela hi ku puputsalaa, ehansi. Hi nkarhi wolowo ntshungu a wu ba xindziwandziwani wu rhandzerile xikulu lexi vatekani a va rhurheriwile eka xona nkarhi lowu swilo a swa ha famba khahle. Muteki u lo na ku mahlo hahluu, a languta etlhelweni leri munyikeri wa xinkwamana lexiya a nga nyikela a huma eka rona, o hatlana na mahlo ya yena. Hiloko a sungula nakambe ku vindlavindleka a kongoma laha nala wa yena a ri kona. A ta ya kwihi muteki mbuyangwana hikuva vamatwetwe lava nga tshama va hundza hi le tinyimpini to hlaya, va n’wi kamerile ehansi loko lavan’wana va ri karhi va byisa Innocent; loyi mahlo ya yena a ma pfindlukile tanihi mpfindluko wa mati ya xinambyana lexiya majekejeke ya xona ma nga tshama ya va xilawu xa rirhandzu ra yena na Guilty.

Ndzi Tiborisile

Butana Eric Ngobeni

Imani a nga tiviki Nyeleti-Marhandza-Xikwembu laha tikweni ra Hosi Mabakhwiri? Nyeleti i ntombi ya Mijaji na M'khayisi Rihlelo. Laha tikweni leri un'wana na un'wana a themendhela vatswari lava hikuva n'wana wa vona a ri njururu loko swi ta eka mhaka ya ku tinyiketa eka Yehovha. Loko yi ri Bibeke a yi mamile, a xurha a ku ndee, hi Moya wa Xikwembu hikuva tivhese to tala a ti nhloko hatile ku sukela kwale ka Buku ya Genesa ku ya fika eka Buku ya Nhlavutelo. Lava a va nghena na yena kereke a va n'wi tsakela ngopfu hikuva loko ku ri na tikhoniferense, a va rhangisa yena emahlweni. Hambu ku ri exikolweni xa le henhla lexi a xi vuriwa Migijima, vito ra yena a ri nga weli ehansi hikuva a ri yena musumi wa tinghoma leti a ti yimbeleriwa eswikhongeleni swa nimixo. Loko o tshuka a nga ri kona exikhongeleni lexi, xo kukula rivala leswaku tidyondzo ti simekiwa emasungulweni lamanene, a swi hatla swi tikomba hikuva masumelo ya tinghoma a ma tala ku taleriwa hi mikwetlembetano ya midyoho.

Yin'wana mhaka ya nkoka hileswaku Nyeleti a ri xibamu etlilasini leyi a ri eka yona. Loko lavan'wana va ba swicele swa ntolovelo wo vula leswaku mathicara ya va feyirisile, yena a humesa xindzin'wana xa ntsako hikuva a kumetela tigwaju eka tidyondzo hinkwato.

"Nyeleti n'wananga!" ku vula mana wa yena. "Matikhomelo ya wena lama u hi kombeke wona kusukela loko u nghena xikolo kwala Migijima, nasweswi u yi humaka u ya eyunivhesiti, ma hi tsakisa ngopfu hina vatswari va wena. "

"Ndzi khensa marito ya n'wina lama ndzi seketelaka hikuva laha ndzi yaka kona ndzi fanele ku ya khoma laha ku hisaka," ku vula Nyeleti a petsile nhamu wonge o nyuma ku tihlanganisa na xikandza xa mana wakwe.

"Ivile tata wa wena u yile ebangi ku ya lulamisa swa timali leti lavekaka kwale *Thasulopo* wa kona," ku boxeketa mana wa yena.

"Mhane! A ndzi yi eThasulopo kambe ndzi ya eTurfloop," ku vula Nyeleti a ri karhi a ba xihleko xo vungunya mana wa yena.

"Swi nga na yini n'wanangoo! Nghayi loko u swi twile leswi ndzi vulaka swona," ku tshikelela mana wa yena hi rito ro huma hi le xikarhi ka n'wehla.

Hinkwavo va hlekelela va kombana ntsako lowu nga kona exikarhi ka n'wana na mutswari wa yena va tlhela va ku whinyana wonge va lo heleriwa hi mabulo.

"Se u kunguhatile ku ya dyondzela yini kwale yunivhesiti ya kona?" Ku vutisa mana wa yena.

"Ndzi ya dyondzela ntirho wa *vusocial work*, ku angula Nyeleti.

"Mi ngo hi dlaya tindleve hi Xilungo lexa n'wina, i tswini sweswi u swi vulaka?" Ku vutisa mana wa yena.

"Mhane!" ku angula Nyeleti a tlhela a ya mahweni: "Ntirho lowu ndzi yaka ndzi ya dyondzela wona i wo pfuna vanhu lava nga na swiphiqu swo karhi eku hanyeni ka vona; vatsoniwa, vanhu lava nga swela na vatekani lava nga na swiphiqu emindyangwini ya vona."

"Leswo pfuna vatsoniwa na lava nga na vusweti ndza swi twisisa kambe loko swi ta eka vatekani u ta va pfuna njhani wena u nga tekiwangi? Hambu vo mihlolo yaleyo, u ta swi kotisa ku yini ku nghenelela eka timhaka ta mindyangu ya van'wana vanhu? Swona i xikulela xa yini xo sala miti ya vanhu endzhaku?" Ku vutisa mana wa yena, a vonaka a tsuvile enghoheni kambe a languterile tinhlamulo ta swivutiso swa yena hi mahlongati.

"Hi ku pfuniwa hi Hosi ndzi ta wu kota ntirho lowu. Phela Hosi ya mina ndzi nge pfuki ndzi yi lahlile. Hi Yona nuna wa mina wa xiviri, hi

Yona yi nga ta ndzi pasisa eka tidyondzo leti yi tlhela yi va Yona yi nga ta ndzi nyika matimba ya ku nyokovela ndzi ololoxa swiphiso leswi nga kona emindyangwini,” ku hlamusela Nyeleti wonge swivutiso swa mana wa yena a swi lo n’wi tlhavela tithari to pfuxa vuzalwana bya yena.

“U vurisile n’wananga!” Ku vula mana wa yena hi rito lerikulu. “Marito ya wena ya ndzi nyanganyela hikuva eka hinkwaswo leswi u swi vuleke u rhangisa Hosi. Mina na tata wa wena hi tinyungubyisa hi wena Nyeleti ya vurhonga. Famba u ya dyondzeka ivi endzhaku u ta tihlawulela nuna loko nkarhi wu fikile.”

“Ndzi ta dyondza, futhi ndzi nge pfuki ndzi mi khomisile tingana hikuva a ndzi yena lowo tlunyiwa hi maburuku. Mina Nyeleti ndzi ponisiwile ponii! A ndzi yena wo teka xirhundzu ndzi funengeta rivoni hi xona. Ndzi lava ku ya voninga Rito ra Xikwembu na kwale Turfloop,” ku hlamusela Nyeleti, xikandza xa yena xi nyukisiwile hi ntsako wo nyikiwa nkarhi wo tithemendhela a tshunxekile.

Bulo ra vona ri kokile nkarhi wo leha ku kondza tata wa Nyeleti a vuya. Hiloko nakambe Nyeleti a ri sungula hi vuntshwa, vatswari va yena va ri eku yingiseleni leswi a va tshembisa ku swi endla. Hinkwaswo leswi a va tshembisa swona a swi xongile kambe a swi bvinyingisiwa hi vutindhundhuzeri bya yena lebyo tiva Hosi ku tlula vanhu hinkwavo ngopfungopfu tintangha ta yena leti a pfa a ti vula Valebvu-A-Ri-Hundzi, Van’wa-Gondzweni na Vamatendzeni. Sweswi ndzi nga ta famba, ndzi puta kereke ya hina hikuva yi ta sala exivundzeni yi tlhela yi hulukela. Phela a ndzi ri “a chorus leader” naswona rito ra mina a ri hundzukile *perfume* ya kereke hinkwayo.

Hambileswi va nge: “Guxe a ri kandzeriwi,” tata wa yena u kale a ri kandzela hi ku n’wi kavanyeta.

“Ta kereke ha ti twa a ti bihangile kambe n’wananga u nga titoveti ku tiba xifuva ku tlula mpimo hikuva wa ha ri na rendzo ro leha laha mbaleni wa misava leyi,” Ku nghenelela tata wa yena hi rito ro komba vutsundzuxi bya xiyimo xa le henhla xa moya wa vutswari.

“Xii! Kasi o tiba xifuva loko a vulavula ntiyiso?” Ku vutisa mana wa Nyeleti a vula hi ku nyakwii, a kongoma exitangeni, a vonaka a nga ha tilulamisalangi ku ya emahlweni na bulo leri.

“Ku tiba xifuva hi swona kambe swi nga tluli ndzheko,” ku tshikelela tata wa Nyeleti hikuva loko a te xexo a hetile.

“Kambe loko mi kala mi ya ebangi a mi vuyi mi nga byi kacangi wonge mi lo thusiwa hi masiha,” ku gungula mana wa Nyeleti hi rito leri a ro twiwa hi yena ntsena, kasi loko a ri Nyeleti na yena a sukile a siya tata wa yena a ri karhi a kumetakumeta hikuva hambileswi a nga pyopyiwangi ku fika laha a dedelekaka, ku byi haxa a byi haxile.

Siku ra ku pfula ka Yunivhesiti ya Turfloop ri fikile. Tanihi van’wana vadyondzi, Nyeleti u endlile timfanelo hinkwato leti a ti laveka a hetelela hi ku nyikiwa xikhiya xa kamara leyi a yi ri byetlelo bya yena. Leswi ana a ha ri eka lembe ro sungula ra tidyondzo ta yena, nawu wa yunivhesiti leyi a wu nga n’wi pfumeleli leswaku a tirhisa kamara leyi a ri yexe. Hikwala-hokasweswo u kumanile na ntombi yin’wana yo huma etikweni leri vuriwaka *Seven Jack*. Ntombi leyi a yi dumile hi vito ra Hlamza kasi vito ra yona hi lera Hlamalani ri nga lo komisiwa hi vanghana va yona. Ku vula-vula xiheri, Hlamza a nga ri nhwana loyi a nga kulela e*Seven Jack*. Yena hi vuyena u kulerile etikoxikaya leri vuriwaka Boxahuku kambe hikwalaho ka leswi a hamba a endzela tata wa yena kwale *Seven Jack*; ngopfungopfu loko swikolo swi pfarile, se a tihundzurile deteya leri vulavulaka Xitsonga hi ku xi yiva Kunene. Handle ka ku ticiva, Hlamza a ri nhwana wa ntlhohe kambe ntlhohe lowu a wu sungula ku nyakapfala hikuva hanyelo ra yena a ro titiva. Hambi ku ri kwale *Seven Jack* ndza tshemba leswaku a ri sala ri lele loko yena a ri exikolweni. Laha yunivhesiti leyi, Hlamza a tsarisile Dyondzo ya *Information Technology*. Hi ku famba ka nkarhi Hlamza na Nyeleti va tolovelanile hikuva a va lata rimbambu ekamarini yin’we. Lexi hi nga xi tiviki hileswaku Nyeleti a n’wi tekisa ku yini Hlamza hikuva loko a ha ri ekaya le ka Mabakhwiri a nga dzahisani fole na vanhu lava nga ponisiwangiki, a tlhela a nga tipfinyingi ku vula leswaku munyama ni ku vonakala swi nge pfuki swi hlanganile.

Tsundzukani leswaku vuxaka bya tin’hwari i ku handza swin’we. Ku tolovelana ka vanhvana lavambirhi se a ku tekile magoza ya vukari. Hambileswi Nyeleti a ha omelerile eka ku ponisiwa ka yena, Hlamza u n’wi tshamerile ehansi a n’wi dyela marhambu ya nhloko.

“Namuntlha loko a nga ndzi tivi kahle Nyeleti u ta ndzi tiva. Ndzi

mathwalivona mina, ndzi tiva tikhona ta vutomi hi ku hambanahambana ka tona. Hambu yi ri khamphasi hinkwayo leya yunivhesiti ndzi tiva na swihundla swa yona. Vukiresitenyana lebyi bya yena bya ka peni u ta byi komba Kunene hi ritiho. Leswo kereke ya pfuna hi swona kambe a swi vuli leswaku munhu a titsona minandzi ya misava tanihileswi endliwaka hi nhwenyana loyi wo huma eka Mabakhwiri," ku vulavula Hlamza hi mbilu a ha ku chika emovheni wa van'wana vamadohole va yena.

Loko a ya nghena laha a tshama kona u kumile Nyeleti a ri karhi a hlaya Bible.

"Nyeleti!" Ku huwelela Hlamza hi rito ro verhama. "Ndzi ku vuyerili na maqatha mambirhi ya ka *KFC* na machipisi ya kona," ku vula Hlamza hi ku humesa xibokisana xa *KFC* echekasini leyi a yi ri na mihandzu ya tinxakaxaka.

"Hey, wa tiva wonge a wo swi tiva leswaku ndzi whayekile ngopfu hi ndlala hikuva loko ndzi ya eholweni leyi hi dyelaka ka yona, ndzi kumile swakudya swi herile," ku hlamusela Nyeleti a ri karhi a amukela xibokisana lexiya xikan'we no xi pfula a vtheta a sungula ku chuchuvula xifuva xa ka *KFC* a ri karhi a tinantswa titiho.

"Phela loko wo landzelela swakudya swa laha khamphasini, siku rin'wana u ta fa hi ndlala hikuva timbita ta kona ti pfa ti weriwa hi mikolombyani na mahele," ku tiyisisa Hlamza a ri karhi a n'wayitela.

"Mahele ya antswa-ka! Kasi na mikolombyani ya wela?" Ku vutisa Nyeleti.

"A hi mikolombyani ntsena, makondlo na swimanga leswi swa ha ku hlantiwaka hi wu khurile murhu wa swona," ku thathela Hlamza.

"Loko swi te tano hi dlewe mananoo!" Ku vilela Nyeleti a tlhela a tlhavela emahlweni. "Se hi ta dya yini loko timbita ta kona ti pfa ti sweka mikolombyani, makondlo na swipixi? Haa, leyi i mihlolo manani!" Ku vutisa Nyeleti a hlamarile ku tlula mpimo.

Hi nkarhinyana wolowo Hlamza a ku whii, wonge a nga ha ri eka rona bulo leri kambe mbilu ya yena a yo ntekuntekuu, yi tsakela ku vona mati-mba lama nga na xirimbanani lexi faneleke ku phasa Nyeleti. Endzhakunyana ka xinkadyana xo ka xi nga heti mbilu, Hlamza a humesa mapyere mambirhi na guruvhi ya namuneti a swi nyika Nyeleti.

“Hi lama mapyere, loko yi ri namuneti u ta enhlisa ha yona leswi u swi dyeke,” ku vula Hlamza loko Nyeleti a ha tisula mafurha ya machipisi lama a nga ma ngenela loko a hetile ku dya nyama.

“Ndza khensa Sesi Hlamza. Loko a nga ri n’wina namuntlha ndlala a yi ta ndzi khomisa nkemankema,” ku tivika Nyeleti hi ku twa vukihlakihla bya khwiri hambileswi a nga si ri tatisa hi mapyere na namuneti.

“Ku khensa ka yini Nyeletee! Kasi a wu swi tivi leswaku swakudya i thyaka ra meno?” Ku vutisa Hlamza a cinamisile meno kambe a nga ri eku hlekeni.

“Swakudya leswi faneleke ku vuriwa thyaka ra meno hi leswi hi swi dyaka laha Khamphasini leyi. Leswi mi nga vuya na swona swi nge pfuki swi vile thyaka ra meno. Futhi ndza ala Sesi,” ku hlambanya Nyeleti a ri karhi a hlekelela.

“Wa vurisa Nyeleti kambe swakudya leswi mi nge swi kumi n’wina va vutomi byo tiendla vazalwana va laha yunivhesiti. Vonani hina Vahlamza ho tiphina hi swinyotinyoti no tirha hi nga si tirha loko n’wina vazalwana mi pawuluka na milomo leyi hi ku dya thyaka ra laha xikolweni,” ku hlamusela Hlamza a nga tivoni na xihoxo na xin’we xa hanyelo ra yena ra vunjanganja.

“E-e, Sesi Hlamza! Mina ndzi hlantswiwile hi ngati ya xinyimpfana. Ni le tikweni ra ka hina ra ka Mabakhwiri ndzi tiviwa hi mani na mani leswaku ndzi muponisiwa,” ku hlamusela Nyeleti a ha khomile guruvhi ya namuneti.

“Aredzi, loko u ponisiwile nkhariwaku, u ta dya ku ponisiwa ka wena. Loko a ri mina ku ponisiwa ka wena a ku ndzi tirheli. A ndzi ku ndzo sasa loko ndzi ringeta ku ku susa ritsandze leri nga mbhonya mahlo ya wena,” ku pimaryisa Hlamza hi rito ra vukari wonge mbilu ya yena yi ri: “Hatlisa u ndzi vuyisela swakudya leswi ndzi ku nyikeke mbyandzinaa!”

“Se u lava ndzi yi huma njhani Sesi Hlamza?” Ku vutisa Nyeleti wonge xitsundzuxo xa Mlamza u xi khomerile ekule.

“Kasi a wu ndzi voni loko ndzi chika emimovheni ya mavito?” Ku vutisa Hlamza a tibohanisile xikandza kasi hoo, u le ku byiseleni Nyeleti exirim-banini xa vungundza leswaku a ta dya hi yena.

“Hambi ku ri tolo Kunene ndzi mi vonile mi xika eka BMW yin’wana

leyi a yi beburile n'wana exisukeni xa yona," ku seketela Nyeleti hi rito ro lava ku tsakisa Hlamza loyi a vonaka a khunguvanyekilenyana.

"Se wena a wu swi lavi ku beriwa hi moya u ri endzeni ka xilo xa maxangu xo fana na BMW leyi u ndzi hlayelaka ta yona?" Ku vutisa Hlamza a ha tibohanisile xikandza.

Hiloko Nyeleti a ku whii, wonge u le ku ehleketeni ka laha a nga kumaka kona ndzimana ya le Bibeleni leyi nga ta khawurisa xivutiso lexi nga lo ntanguu, hi manyala ya vungundza. Miehleketi ya yena yi mbekuka yi ya fika evugimamusi byo tsandzeka ku nyika nhlamulo leyi nga ta fambelana na vuzalwana bya yena. Hi nkarhi wutsongo a tikuma a ri emahandzeni ya mpfangano wa swivutiso swa munyama ni swa ku vonakala. Hlawula ndlela Nyeleti ya vurhonga! Pfhorototoo, ko fana na kwala hikuva a khoma la a tshika, a khoma lahaya a tshika ku kondza Hlamza a n'wi kavanyeta loko a ku: "U vile ni nkateko wo hlanganisiwa na mina. Loko u nga wu tirhisi nkateko lowu, ndza ku byela mina Hlamza, hambi wo pasa tidyondzo ta le henhlahenhla, loko u nga ri na wona masungulo yo tiva leswi wanuna a nga xiswona u ta fa u ri mbyana. Eka mikarhi leyi hi hanyaka eka yona, ku kuma xikan'we na ku hluva wanuna swi olove ngopfu," ku hlamusela Hlamza a hlanurile xindzin'wana xo komba ntsako.

"Xana wanuna ndzi nga n'wi kuma njhani?" Ku vutisa Nyeleti a nga ha ri yena loyi a nga ponisiwa ponii!

"Xexo a ndzi xi teki xi ri *problem* hikuva ou ya mina leyi nga ndzi vuyisa tolweni yi na munghana loyi a nga na *Benz*. Ndza tshemba leswaku loko wo n'wi vona u ta fa hi yena hikuva u akekile a tlhela a va na nghohe yo vonikela naswona u tshama a ndzi konanisa leswaku ndzi n'wi kumela xilenda xo fana na wena," Ku thathela Hlamza a lo nchaa, exikandzeni.

"Loko a ri loyi u n'wi hlamuselaka ndzi ta kala ndzi n'wi pfumela hikuva xo veka xa bola," ku vula Nyeleti a tsakile wonge hikona a swi thumba leswaku ndlela yo ya emunyameni yi lo hontloo, hi switsombe swa laha misaveni. Kutani hinkwavo va hleka va ri karhi va bula hi leti na letiya ku kondza va ya eku etleleni.

Hakunene swa rivala a swi orhi ndzilo. Vhiki a ri helangi Hlamza a nga si kumela Nyeleti jaha lera munghana wa *ou* ya yena leyo famba hi *Benz*. Jaha leri a ri tiveka hi vito ra Xiburha xa Valoyi naswona a ri tirha eka

Telkom kwale Polokwane. Leswi ana Nyeleti a ri mpama, a hlanganisa Xiburha nhloko lero loko swi n'wi pfukile a pfa a nyenga entirhweni a ta vona Nyeleti laha Turfloop.

"Nyeleti wa mina, ndzi ku rhandza hi mbilu ya mina hinkwayo. U nga ndzi chavi hikuva ndzi xilebv u xa wena leswi ndzi nga te tani," ku vula Xiburha hi ku tswontswa nhwana wa yena'

"Na mina ndzi ku rhandza hi mbilu ya mina hinkwayo wena Xiburha wa mina. Futhi a ndzi tikayeta ku dyela hi mhaka ya vuzalwana lebyi a ndzi lo byi khoma hi ncila. Namuntlha ndzi tsakile hikuva ndzi xi kumile xo wisisa mbilu. Hanyela mina Xiburha na mina ndzi ta hanyela wena ntsena hikuva hi wena *Alfa* na *Omega* embilwini ya mina. Loko vatolo va vule leswaku ku famba ka vonisa a ndzi ku vo tsheketa. Xana loko a ndzo ho va etikweni ra ka hina ra ka Mabakhwiri a ndzi ta swi vona leswi ndzi swi vonaka?" Ku hlamusela Nyeleti a tlhela a tivutisa xivutiso a lo mpfampfaa, endzeni ka Pajero ya muhlovo wa wasi a ri karhi a tshuvatshuva xilebv u xa Xiburha wa yena.

"Nyeleti wa mina, a wu si vona nchumu ka ha ri mpundzu. Ndzi ta ku seta mina Xiburha naswona u ta tlhela u tiva tihodela, ti *Aventure* na *timotel* hinkwato ta laha Xifundzeninkulu xa Limpopo. Mina ndzi xiburha xa wena na wena u nyeleti ya mina," ku hlamusela Xiburha, mahlo ya yena ya ri karhi ya ku tatamatatamaa, hi ku tlunyiwa hi rirhandzu.

Marito ya Xiburha ya nyanyule Nyeleti a kala a khanisa timhunti hikuva himpfhuka a va yena a nga si tshama a nghena eka tindhawu ta vuhungaselo to fana na leti a tshembisiwaka tona hi jaha ra yena. Hambu ti ri tikhonferense leti a ti ngenela hi ku va muyimeriwa wa kereke ya vona a ti nga si tshama ti khomeriwa eka swivandla swo tano. Endzhaku ka ku suriwa mihloti ya ntsako hi xincekana lexo basa paa, Nyeleti a vukarhile jaha ra yena a ri tswontswa, ivi a ku: "Ndzhombo wa rirhandzu ra wena wu tlhava xiviri xa mina. Xitshembiso lexi ndzi xi tweke xi huma anon'weni wa wena xi twala xi ri xitshembiso xo hluteka hikuva xi ndzi pfula mahlo lama a ma tikayerisa ku vona laha tshangava ra rirhandzu ra hina ri faneleke ku cheletiwa kona." U vula leswi a ri karhi a fambafambisa tintiho ta yena enghangheni ya munhu wa yena.

"Leswi ndzi nga swi kunguhata swi ta endleka vhiki leri taka hikuva

na mali ya tinsuna ndzi tava ndzi yi tamerisiwile,” ku hlamusela Xiburha hi ku n’wayitela.

Bulo ra vona ri fikile emakumu loko Xiburha a heleketile nhwana wa yena ekamareni ya yena kutani yena a tlhelela ePolokwane laha a ku ri na tindlu ta hinkwavo lava a va tirha eka *TELKOM*. Endzhaku ka masiku mambirhi lama landzeleke, Xiburha se a layichile tanihi n’anga hikuva mali leyi a yi vula mali ya tinsuna u yi tamerisiwile. Yena hi ntumbuluku a ri munhu wo rhandza vavasati a tlhela a kota ku va yenga na ku va pfala mahlo hi ku va yisa etihodela ta manyunyu. Lava a va tiva ngopfu vutomi bya yena va pfange no n’wi vula nkuzi ya ka murimisi hikuva a ri na khwayere ya swigangu leswi a nga swi nyiketela vana. Hambiswiritano, Nyeleti a nga xi tivi xiphemu lexi xa vutomi bya nghamula ya yena. Lexi a jinga a xi veka emiehleketweni ya yena hileswaku mutshiveri a nga va a ri na yena.

A ku ri nkarhi wa xidyambu loko Xiburha a nghena ehodela yin’wana kwale dorobeni ra Polokwane. Leswi ana a ri munhu wa tihodela, a nga kalangi a nonoheriwa hi ku buka kamara leyi a nga ta yi tirhisa na Nyeleti wa yena. Ri lo na fika siku ra *Weekend* Malamulele, mbilu ya Nyeleti leyi a yo tshamela ku: “Hi ta vona hi swona,” yi wa hikuva leswi Xiburha a nga yi tshembisa swona swi vuye swi endleka. Kamara leyi a va rhurheriwile eka yona a yi ri yin’wana ya tikamara leti rhurheriwaka vamatwetwe va timali. Va lo na nghena eka yona, miehleketo ya Nyeleti yi n’wi nyika ntsako lowukulu lero a hetile ku tibyela leswaku evuton’wini bya yena a nge he pfuki a kumile nkarhi wa ku langutela xihamutana loko o tshika nkarhi lowu wa laha hodela leyi wu wunguka. Leswi ana a ra ha ri rirhandzu rintshwa, switshembiso swo xavelana swingwavila na swa mikhuvu swi endlile ku kondza *weekend* yi hela, ivi Nyeleti a tlheriseriwa ekhamphasini hikuva a wu ri nkarhi wa swikambelo swo hambanahambana laha yunivhesiti leyi. Loko ndzo Nyeleti u xi tsarile xikambelo lexi ndzi nga va ndzo swi hundzeleta. Xikambelo hi xona xi nga tsala Nyeleti hikuva nkarhi wa vuhlayi bya matsalwa a nga ha ri na wona. A ta wu nyikiwa hi mani hikuva xikutekute xa yena na Xiburha se a xi tekile magoza ya vukari.

Kunene mufamberi wa mpfula yi nela yena. Nyeleti u vuye a biha emirini

kasi loko xi ri Xiburha, u lo na swi vonisa sweswo, o lurhela wonge u amukela xiyimo lexi Nyeleti a ri eka xona. Hi le tlhelo a lo khoo, ku lulamisa na hofisinkulu ya ka *TELKOM* leswaku a ya tirhela eka rhavi raTelkom ra le Gauteng hikuva hi kona laha muti wa yena a wu ri kona. Endzhaku ka mavhiki mambirhimanharhu xikombelo xa Xiburha xa Valoyi a xi pasisiwile. Hi lexiya Xiburha khatsaa, xi siya Nyeleti ya vurhonga yi ri hava wo yi khoma xikatla handle ka Hlamza loyi a ri mbangacona.

“Nyeleti, masiku lama a ndzi ku voni kahle hikuva u tikomba wonge ku na lexi ku dyaka?” Ku vutisa Hlamza.

“Wa tiva Sesi Hlamza, ku biha ka mina emirini ndzi nga tiyimiselanghi hi swona swi ndzi dyaka,” ku hlamula Nyeleti, mihloti yi ri karhi yi tengatenga.

“Hay’ Nyeleti, sweswo ntsena! Ku biha emirini i nkateko lowukulu hikuva loko u nga sungulangi hi ku biha emirini xihamutana u ta xi kuma kwihi?” Ku vutisa Hlamza hi rito ro komba leswaku eka yena ku xurha nyimba a yi nga ri mhaka leyi wansati a fanerile ku tipandzisa nhloko hi yona.

“Eka mina i nchumu. Xana tiko ra ka Mabakhwiri loko ro twa leswi ndzi humeleleke ri ta ndzi teka njhani?” Ku vutisa Nyeleti hi rito ro tsuva.

“Xuul!” Ku tihlamarisa Hlamza a tlhela a ya emahlweni: “Kasi u munhu wa njhani wena u ngo rilela swo ka swi nga nyawuli, u tsan’wa ku khensa leswi nyoka ya wena yi nga khoma?” Ku vutisa Hlamza a vonaka a nga ri na ntwelavusiwana wa xiyimo lexi Nyeleti a ri eka xona.

“Heyii, swa mina swa vava Sesi Hlamza hikuva ekaya va tiva ndzi ri muzalwana,” ku hlamula Nyeleti hi rito ro vohla.

“Ixii, kasi vazalwana va tiko ra ka n’wina vona a va mithi xana?” Ku pitsula Hlamza.

“A ndzi vuli swona sweswo Sesi Hlamza,” ku angula Nyeleti hi rito ra le hansi.

“A wu vuli swona se leswi u swi vulaka hi swihi?” Ku vutisa Hlamza a tikomba a phirhiwa timbilu hi man’an’a lama se a ma sungula ku n’wi boxa endzeni.

“Sesi Hlamza, mina a ndzi le ku mi n’an’iseni kambe ndzi siringiwa hi ku nyamalala ka Xiburha. Loko ndzi ya entirhweni wa yena va ndzi

byela leswaku munhu yaloye u tlhelerile eka rikwavo naswona a nga lelangi munhu,” ku hlamusela Nyeleti a vekile mbilu ya yena ehansi tanihi rimpfani.

“Na sweswo a hi nchumu hikuva u na tindlela timbirhi u nga ti landzelaka. Yo sungula ndlela hi leyo tihlayisela khwiri ra wena u kondza u titshunxa kutani u tihlayisela n’wana wa wena. Ya vumbirhi ndlela hi leyo kulula khwiri leri ngo tshamela ku ku dyisa mbitsi hikwalaho ko chava ku hlekiwa hi swiphunta swa kwale Mabakhwiri wa kona,” ku ringanyeta Hlamza.

Hiloko Nyeleti a ku whii, a nga hlamuli nchumu. Miehleketo ya yena yi thawuza yi tlhelela eka marito lama tata wa yena a nga tshama a ma vula loko a ku: “Ta kereke ha ti twa a ti bihanggi kambe n’wananga u nga titoloveti ku tiba xifuva ku tlula mpimu hikuva wa ha ri na rendzo ro leha laha mbaleni wa misava leyi.” U te a ha dodombana na ntiyiso lowu a wu kumeke eka marito ya tata wakwe, yin’wana miehleketo yi n’wi siva hi tlhelo lerin’wana yi ri karhi yi n’wi tsundzuxa marito ya vutindhundhuzeri bya yena lebyo tiva Hosi ku tlula vanhu hinkwavo ngopfungopfu tintangha ta yena; leti a pfa a ti vula Valebvu-A-Ri-Hundzi, Van’wa-Magondzweni na Vamatendzeni. Loko Nyeleti a ha lo ndzwii, exidziveni xa khwara leyi a yi beburisiweke hi Xiburha, Hlamza a ha yile exihambuke-lweni. U te loko a vuya a vhetla a ta na mavonelo ya yena lama kumbexana a ma ta wisisa mbilu ya yena.

“Leswi u ngo u chava ku hlekiwa hi swiphunta swa le tikweni ra ka n’wina, mina a ndzi ehleketa ku ku yisa eka n’anga leyi vuriwaka Mabvele-Ya-Mhisi. N’anga yaleyo a yi swi voni leswi swa ku kulula makhwiri. Kumbe u ehleketa ku ya yi kulula exibedhlele?” Ku vutisa Hlamza a tiyimiserile ku amukela nhlamulo leyi nga ta fambelana na ku yisiwa eka n’anga leyi a boxeke vito ra yona hikuva a yi ta n’wi xenula hi mali yo n’wi tisela khasimendhe.

“Swi nga antswa loko mo ndzi yisa eka n’anga leyi mi yi vulaka hikuva exibedhlele ndzi chava ku hlangana na lava nga tshukaka va ndzi tiva hikuva khale ka mina a ndzi ri munhu wa tikhonferense. Ma tiva loko yo ndzi pfuna ndzi nga tsaka ngopfu,” ku hlamusela Nyeleti a vonaka a hlukurhekilenyana exikandzeni.

“Mabvele-Ya-Mhisi a nge ndzi nyumisi, i n’anga ya mina ya khale. Ntsena swo lava xintshunxantshevele hikuva loko ho n’wi yela ximandla-mandla, mirhi ya yena yi ta ba makanyi,” ku hlamusela Hlamza wonge o va yena nyakwavi wa n’anga leyi.

“Mali yi kona hikuva a ndzi jinga ndzi yi hlayisa leyo huma eka Xiburha lowa galachani,” ku hlamusela Nyeleti a fundzile marhama hi ku hlundzukisiwa hi mpingu lowu Xiburha a nga n’wi rhwexa wona.

“Leswi maxikela u nga na wona ka ha sale yini handle ko hubutela eka Mabvele-Ya-Mhisi?” Ku vutisa Hlamza.

Hi matakuxa ya siku leri landzelaka va vuyile va nghena endleleni va kongoma eka Mabvele-Ya-Mhisi. Mabvele-Ya-Mhisi loyi a tidzimerile ximutana xa yena exitandini lexi a xi longolokile na rihlampfu ra yunivhesiti etlhelweni ra vuxa. Hi ku vula ka Hlamza, vanhwanyana na vavasati va yunivhesiti leyi a va n’wi tshembile ngopfu loko swi ta eka ntirho lowo susa makhwiri hikuva a nga wu voni no wu vona. Va te loko va fika va kuma leswaku a yi ri mhaka ya *direse xa koka* hikuva a ku hume ku huma na vavasati va miti; lava a va nga ehleketeriwi leswaku na vona va nga vumba xinakulobye na ntolovelwa manyala yonghasi. Hambiswiritano Hlamza u swi kotile ku khwenuta n’anga ya yena yi ko yi pfuna Nyeleti. Matlotlo ma nga matlotlo, mahlungu lama nga nyikiwa Nyeleti a ya nga ri wona yo fambelana na ngati ya yena. Ematshan’wini yo tirha ntirho wa nkululo wa khwiri, wona a mo kukumuxa khwiri ri ku mbuxuu, wonge i ra mbhongolo leyi nga qumbhisiwa hi tintoma. Ekusunguleni Nyeleti a ehleketa leswaku mati i matsongo kasi ma le ku tateni ka magova na milambu. Hi loyi Nyeleti no famba a nga ha swi koti. Xa yena a ku ri ku tatamatatamaa, ndhawu yin’we hikuva milenge a yi ala ku n’wi tlakula. Loko se a ya yisiwa exibedhlele, a ko va ku hetisa nawu hikuva khwiri a ri vambekile ri helela ri lo salela ntsena hi ku buluka. U lo na fika exibedhlele, a nga si timeka na ndzhwalo wa yena, a hahama a ri karhi a ku: “Yoo! Ndzi tiborisile mananoo! A ndzi kululela yini khwiri minoo!” Ku va loko a xi khalutile lexo siyela vatswari va yena mikelukelu yo etlela va ntluntlamile.

Ndyelo ya Vafi I Ndyelo Yin'we

M.M. Marhanele

A byi ri vuweluwelu bya ku hela ka n'hweti. Un'wana na un'wana mutirhi a tamerisiwile swa nyuku wa yena. Doroba ra Joni hinkwaro a ri hlaseriwile hi vumakamaka bya vusokoti lebya ntima na lebyo basa. A ku yiwa hansi na le henhla kambe lexi a xi hlotiwa a wu ta xi byela hi mani hikuva un'wana na un'wana a gingirika hi xihuluhulu wonge u lo tshembisiwa dzovo ra yingwe. Ri te loko dyambu ra ximumu ri sungula ku gangana na tin-tshava ta migodi, tinhongani leti a ti ri eminkhu-byeni yo hambanahambana ti sungula ku tlhelela laha mimpfimba ya tona yi nga sala kona kambe ku sarile laha na lahaya laha mabulo ya vuhuza na ya vunsulavoya a ma ha twala kona. Loko u ri xitaxifamba, a wu to pfanga no ehleketa leswaku u fikile eka Byandlani-Huku-YO-Fa-Hi-Mafurha kasi a hi kona naswitsananaa, hikuva hi nkarhi wolowo mikuku a yi ri eku byabyeni etihodela letikulu ta laha Joni, ngopfungopfu eka hodela leyi a yi dumile ngopfu hi vito ra Madyisa. Hodela leyi a yi simekiwile exivindzini xa Hillbrow naswona yi thyiwile vito lera Madyisa hikuva a yi taleriwile hi vatirhi va Vatsonga.

Nkarhi a wu ri awara ya nhungu ya xidyambu. Hodela leyi a yi lo mbuxuu, yi xurhile hi vanhu va tinxakaxaka. Laha ku nga na vamatwetwe, swikengewu, swibvinyinga, swinkononkono, swimhungu na tinxaka tin'wana ta swibejula leswi a swi hundzurile hodela leyi puwa ra manyala. Leswo a ku ngenile ndzeyani eka hodela leyi a swi nga kali swi lava ku hlhluveriwa hikuva a yo cekee, hi pongo ra vatswatsi na tindzumulo leti a ti phika vukhomba byo ba nenge kasi hi le tlhelweni rin'wana a ku tshwa vumbvatemvate byo vitana tibiya xikan'we na mabyalwa ya tintambhu lama nwiwaka ngopfu hi tin'anga ta Xintu. Hi nkarhi wolowo ponga a ri tekile magoza ya vukari; ku nga ha lunghi nchumu hikuva a ku tshwa rito ku sala ririmi. Lowu hi wona nkarhi lowu Kayela Mabulele na Vhakisa Nkuna; majaha ya le *Diepkloof Extension*, va nga nghena ha wona laha hodela. Va lo na nghena, va tirhurhela eswitulwini leswi a swi simekiwile emakorhweni ya xivandla lexi vuriwaka Ladies Bar. A va ha dyangi nkarhi handle ko byi vitana hi mavito ya byona ivi byi ta ku mfuu, etafuleni ra vona. Hi le tlhelonyana ka tafula ra vona, a ku tshamile ndhwe-ndhwe ya vabvana. Vabvana lava a vo tshamela ku tikhohlorisakhohlorisa hikuva hanyelo ro khoma vavanuna hi swipesu swa majazi a ri va ngenile engatini.

“Avuxeni vabuti hambileswi hi ng mi tiviki hi ngo hlangana hi ku chevha,” ku xeweta Salva; loyi a vonaka a xile ngopfu exikandzeni ku tlula humbi hinkwayo leyi a tshamile na yona. Hi nkarhi wolowo Kayela na Vhakisa va tiendla van'wankhwidyana-majenje-yo-ka-ya-nga-lumi hi ku ka va nga tekeli enhlokweni marito ya Salva. Ku lo na mbvungunya nghoma ya Elias Baloyi na *The Mamba Queens*, swi hatla swi tikomba leswaku ya ka njhobyana na ya ka ngubyana ti hlanganile ti nga tivani. Salva; loyi xitulu xa yena a xi khigeterile xa Kayela, o vtheta a ku thamuu, a ku voko ra kayela gii, a n'wi kombela leswaku va saka swin'we. Ekusunguleni Kayela a *khonondhakhonondhanyana* kambe endzhaku ka loko a khumbiwile hi xifuwa xa Xalva swi hatlile swi tikomba leswaku matimba ya wansati ya le maveleni. Ni leswo lwelwelwe ra vanhu ri tiheleketa evurimbeni bya neta eka rona a yo na xi ya.

Va sakile nkarhi wo leha hambileswi Kayela a pfa a jila xikan'we no pfa a rhikinyela swikunwana swa Salva. Leswi a va ombanisile xiswona loko

va ri karhi va saka, vahlaleri a va pfanga no ehleketa leswaku va le ku sulaneni ka minyuku hi swikandza swa vona; leswi hi nkarhi wolowo a swo kokololoo, hi ridzucidzuki ro vangiwa hi ntalo wa vanhu.

“Ntsako wo fana na lowu wu ta kan’we elembeni,” ku hlevetela Kayela endleveni ya Salva a ri karhi a ba mabangi ku komba leswaku u lumiwile hi ngoma ya vutshelwa.

Haa, suka man’! Salva u lo na twa marito ya Kayela o vheta a saka hi rivilo, tinghiti na xihuluhulu lero xiburukwana xo koma lexi a xi tatile hi switshamo swa makwembe, katsananaa, xi n’wi hlamurile hi ku mpfap-farhuka hi le xikarhi.

“Nyan’waka hi ta kala hi cina na tinghoma ta Xigaza,” ku tivika Salva a ri karhi a mpakuta musu wa fole leri a ri tlhomile etlhelu ka nomo. Fole leri a ri humesa papa ra musu wo dziva wu tlhela wu nuha hikuva a wu hlanganile na nkahelo wa manghumbu xikan’we na xinghema xa yena xa ntumbuluko.

“Kasi a wu yi tivi nghoma leyi?” Ku vutisa Kayela hi rito ra nhlevetelo wa le henhla a ri karhi a ndziwuluta xisuti xa Salva xi salela ro ndziwii, wonge i xindziwandziwani xa mati ya le saveni hi nkarhi wa mpfula ya Makundzumula. “Le ka hina eDiepkloof ho dya yona nghoma leyi,” a tiyisisa hikuva tinghoma ta Xigaza a ti rhangisile emahlweni.

“A hi pfi hi kokanyana moya,” ku kombela Salva, a tiphoxongaphoxonga xikan’we no tiphodaphoda milomu hi mafurha.

Va lo na heta ku wisanyana, Salva a tlhela a omba Kayela hi le henhlangana ka nkava, a n’wi honokela a nga copeti no copeta ku komba leswaku nkarhi wo nyumanyumela wanuna tanihi vabvana va le matikoxikaya a nga na wona naswona a nga thusiwangi hi wona.

“U ngandzi manyi bya khakhan’wa,” ku vilela Kayela a bile vulundzulundzu bya mahlo wonge i jaha ra Mubunu loko ri swayiwile timbambu ta xihoncana lexi nga rimbiwa.

“Kambe ku saka ka hina ku nga hela ku nga boxangi ndzima?” Ku vutisa Salva a ha honokile.

“Kasi hi tihi leti u taka na tona hikuva mina ndzo tisakela-njhe?” Ku vutisa Kayela, a vonaka a neriwile hi xihangu xa ririmi ra tinjanganja ta laha Hillbrow.

Salva u lo na tlhaviwa hi xivutiso lexi, a yima leswo *saka* kutani a fambafambisa xandla xa yena exingawini xa Kayela hindlela yo n'wi tsundzuxa leswaku wanuna a nga fanelangi ku biwa hi xipiringi loko a langu-tanile na munhu wa xisati.

"A ndzi ku kumbe wa ndzi rha...?" Ku vutisa Salva a lo honyohonyoo, leswa mahlo ya yena ya malundzulundzu wonge u le ku koxeni ka xuma xa mubejo.

"Ku yini?" Ku vutisa Kayela hi rito ro komba leswaku u ti khomela ekule timhaka to gangisiwa hi wansati; loyi nakona a ngo sungula ku n'wi vona.

"Xii...iii!" Ku hlamala Salva a helerile hi ku hlamala. "Leswi u ngo vemba ehansi ka miehleketo ya mina, xana a wu ndzi kumi laha ndzi yaka kona?" Ku vutisa Salva a tshunetile milomo ya yena leya mahimbiri layo vangiswa hi swinkopfana emagebegebeni ya Kayela.

Tanihi rivilo ra gama loko ri bvunga xiciwana, Salva u phatile marhama ya yena a tswontswa Kayela hi vuntswontswi byo dzika. Loko ku ta humelela leswi, Kayela wa vanhu a nga ha tikoti hambi ku ri ku titiva. Mahlo ya yena a mo xeluxeluu, hi ku kayivela xikan'we no kayela leswi ntukulu wa Buruku-A-Byi-Hundzi a endla swona hi titiho ta yena enghangheni ya ringhala ra yena. Hakunene Kayela mbuya a ri ekhombyeni ro vangeriwa switshetshela hi xikhongolotana xa nsindziso.

"Se ndza ku twa kambe u vula leswaku a wu tekiwangi leswi u nga te tani?" Ku vutisa Kayela a debyisile milomo wonge va lo dya va n'wi tsona.

"Ku ta ka mina laha hodela leyi ndzi nga ri na *ou* i nhlavutelo leyikulu ya leswaku ndzi yimile hi nenge wun'we," ku boxeleta Salva hi rito ro xala ntiyiso hikuva a ri na nuna wa xindzendzele loyi a nga n'wi siya a lo lakahlaa, emukhukhwini lowu a va tshama eka wona eKliptown.

Loko Kayela na Salva va ha ri eku gangisaneni, a ku ri khale Vhakisa a qomiwile hi Vusiwana Makoxa hikuva Vhakisa a nga ri vondlo tanihi Kayela loko swi ta eka mhaka ya vugangu. Eku heteleleni Kayela na Salva va yile va ya tshama etafuleni leri Vhakisa na Vusiwana a va ri eka rona. Hiloko Kayela a sungula nakambe ku xavetela mabyala hindlela yo komba leswaku loko a ri yena byi ta kala byi n'wi vula n'wina. Hakunene byi

karile byi n'wi vula n'wina hikuva loko va ya huma ehodela leyi, Kayela wa vanhu se a tipimela switarata hikwalaho ko pyopyiwa. Loko hinkwavo va ya hetelela hi ku ya nghena emovheni wa Kayela, nkarhi lowu tindlopfu ti hlambaka ha wona a wu nga ha ri ekule. Byalwa byi nga byalwa, nileswaku ku yiwa kwihi futhi na un'we wa vabvana lava a nga lavi na ku tivutisa hikuva hanyelo lero tano, hi rona a ri va pfuneta ku singilela mindyanguvito ya vona.

"Vusiwana!" Salva a khwenuta Vusiwana. Phela tiou leti ta ndzi "vhayela." Kumbe a wu wu twi ndzhumba lowu twalaka laha ndzeni ka xilo xa maxangu?" a vutisa, a ri karhi a fambafambisa voko leri a ri hundzurile rimbarila enhlaneni wa Kayela wa yena.

"Futhi u nga swi hlayi hikuva leswi biwaka laha ndzeni ka muchini lowu swi pfanga no ndzi hlanganisa nhloko," ku seketela Vusiwana a ri karhi gigela xikan'we no encenyeta marito ya nghoma leyi a yi twala yi huma eka CD leyi thlomiweke.

"Nqolo ya kona na yona a wu yi tshamelangi man'!" Ku bombisa Salva wonge ko va khale a byi rhikinyile no byi rhibinya vukati bya le Diepkloof.

"M'fo! Phela u lo tirila la ka muchini lowu. Xilo lexi i ndzhumba man'! Kasi a wu xi twi loko xi bonga?" Ku vutisa Vhakisa.

"Yhaa, ma swi kota ku tlanga hi marito buti Vhakisa," ku vula Salva a ri karhi a ba vunkhwinkhwinkhwi bya xinhwana xa ntlimbeleto wa mahlekelo ya Xilungu.

"Phela siku ndzi nga xava xikepe lexi, ku hlamarile na vamatwetwe va Valungu hikuva a va nga tshembi leswaku na hina Vantima ha swi kota ku tlangela ehenhla ka muchini wo fana na lowu. Ivile laha Soweto ku vona vuchazichazi bya wun'wana wo fana na lowu swi nga va swi hlola," ku hlamusela Kayela hi vuxisi byo lava ku khelela timakisi eka munhu wa yena.

"Mina ndzi lo vtheta ndzi swi vona ndza ha nghena leswaku ka fiwa laha ndzeni ka muchini lowu," ku thathela Vusiwana a tivukarherile Vhakisa wa yena.

Hi nkarhi wolowo Kayela a nyanyukile wonge i mukon'wani loko a ha ku kandziya xihlangwa. U lo na twa marito yo bumabumela xikepe xa yena, o ngheniwa hi manyunyuni lamo fana na ya xitsotso lexo bebula nuna

xi tsan'wa n'wana. Hi loyi Kayela a chayelaka xikepe xa yena hi voko rin'we hikuva lerin'wana voko a ri pangile exikarhi ka mavele ya Salva wa yena. Laha xivindzini xa doroba, Kayela a hingakanya swikoweto swo tshwuka, swa xitshopi na swa rihlaza wonge hinkwaswo ka swona a swo va na ntirho wun'we lowu ngo tiviwa hi yena na xikepe xa yena. Va te va ha ku heta doroba se va kongoma eSoweto, Kayela a humesa CD leyi a yi ri ku mbvungunyeni ivi a tlhomela yin'wana leyi a yi n'wi hlanganisa nhloko ku tlula leyi a yi suseke.

"Buti Kay (Kayela) mina a ndzi wu tolovelangi movha wa rivilo ronghasi!" Ku tivika Vusiwana hi rito ro kombela ntsetselelo.

"U nga kali u chava sesi hikuva xikepe lexi xi na milenge leyi damarhelaka misava tanihi milenge ya sekwa leri nga mitha," ku hlamusela Kayela a ri karhi a hlekelela wonge i matsune wa nkawu loko a gangisa nkati. Salva na Vhakisa va hleka wonge a va nga hleki leswi Kayela a nga swi vula kambe va hleka vutoya bya vusiwana.

"A ndzo kumbexana," ku kumbetela Vusiwana, a vonaka a ha lo swee, endzeni ka xidziva xa nchavo.

"Tshiketa ku kumbetelakumbetela u vona ta wena na ou ya wena kwale ndzhaku!" I Salva a hawuza Vusiwana.

"Ndzi swi twile Salvoo! Kasi ku tivika i *xijoho* va ka hina?" Ku vutisa Vhakisa hindlela yo konyolola.

"Hayi, hayi, hayii! Man'an'a a ndzi ma lavi laha xikepeni xa mina!" Ku nghenelela Kayela a kiringile wonge a ngo kandziya xilepulana xa tibiriki leswaku a chicha vabvana lava va sala va phika ta vukhomba bya vona yena a nga ha ri kona.

"Matlhari ehansi he m'fo. Loko va ri vanhu vo huma emitini va ku twile," ku xavelela Vhakisa kambe a nga hlamuriwangi hi munhu.

Ku tilondla ka Vhakisa ku lo vtheta ku tota viriviri exilondzeni hikuva muchini wa Kayela se a wu dya hansi hi rivilo ro tlula na lera n'watlulandlela. Kayela u hetile xinkadyana a nga hlamuli kumbe ku vulavula xanchumu. Xa yena a ku ri ku kandziya furha ri helela a pfa a tlhava Salva hi khisi kasi mbuyangwana a tivangela halakavhuma hikuva nghomondhela ya comela na leyo tswontswa Salva a ti hlanganile ti nga tivani loko lexa muchini wa yena yi sungula ku hundzuka mavala. U te hi yena u tshama a swi vonisa

xisweswo, kasi u ta xi swaya hi matimba ya yena hinkwawo, nkarhi lowu na xona a xi tiyimiserile ku vuya hi matimba ya xona hinkwawo; xi ri karhi xi hlamusela hi vutsherhetsherhe na hi vundzundzandzundzi bya xona leswaku ndlela yo ya fika exipalweni xa vutomi a yi vhikeki.

“Se u ringeta ku endla yini leswi u ngo ndzi khina mavoko?” Ku vutisa Kayela hi rito ro hokoloka.

“He m’fo hatlisa u jikisa vhlwa phela laha hi yaka kona hi le vuhelwa,” ku huwelela Vhakisa a chuhile lero na byalwa lebyi a nga byi kukutlela se a byi hahile.

“Mananooo! Ndzi file minooo! Hambi a ndzi ya kwihi minoo!” Ku kalakala Salva loko muchini wa Kayela wu ri karhi wu punyapunya tanihi hi nkuzi ya nyikiri loko yi hlaseriwile hi ntlhambi wa mabawa.

“Buti Kay, kasi ku humelela yini?” Ku vutisa Vusiwana hi rito ra xirilo.

“Tshama ehenhla ka tibiriki kasi swi lo yini u ngo pfumela ku rhangeriwa hi ntswele?” Ku hokoloka Vhakisa a ri eku damurhuteni mavoko ya Salva lama a ma ri ehenhla ka mavoko ya muchayeri.

“Mananoo! Ndzi file minoo!”

“Yooo! Hambi a ndzi ya kwihi minoo!”

“Yuwiii! Ndzi tipetile mhaneee!”

“Ndzi nge fis...swo.. minaaa!”

Lama a ma ri marito ya misingu lama a ma twala endzeni ka xipandza-mananga xa Kayela. Leswo i mani a vula leswaku a nge fisi swona leswi kumbe loyi a vula leswaku hambu a ya kwihi, loko a ri mina ndzi nge mi byeli hikuva ku hamba a hi mafurha. Xi lo na tshula mukapa wa vumbirhi xipandzamananga lexi, swi vhetla swi va erivaleni leswaku xi tilulamiserile ku dyisa vambuyangwana maxonje ya le midorhweni. Xi sungurile hi Salva xi n’wi hlanta a ya ku kwale tshakwini ra riwele gangatsalaa! Nhloko ya yena yi tlupuka xikan’we ni ku khehleka hi le xikarhi yi huma swiphambati swimbirhi leswi a swi lo hlikii, hi tindhendhe ta byongo na ngati. Ku va loko n’wana wa vanhu a tsandzekisile xisweswo ku ya sula ntanghu ya jaha leri a ri n’wi tshembisile ku n’wi bodza. Lowa vunharhu mukapa wu peperhile Vhakisa na Vusiwana na vona, tanihi Salva, va ya fika etshakwini ra riwa va ku vungavungaa, va nga ha titivi na timhaka ta vona hikuva leswi a va vokotsisa xiswona, a swi nga hambanangi na leswi

talaka ku endliwa hi mbyana leyi nga khomiwa hi rihuhu. Lowo hetelela mukapa a wu susa xivindzi xa munhu wu ya xi veka enkolweni hikuva xipandzamananga xi hetelerile hi ku yima hi lwangu ra xona, xi tlhela xi khoma ndzilo wa malangavi yo yelana ni lama voniweke elembeni ra ku tshwa ka Hiroxima na Nagasaki. Ndzilo lowu hi wona wu nga rimba miri wa Kayela wu salela ro oma wu ku maa, wonge i xikwavi.

Hinkwaswo leswi swi humelerile hi nkarhi wa ku ringana na wa ku copeta ka mahlo. Loko ku ya fika maphorisa ya Masipala wa Joni, swo tala a swi onhekile khale.

“A hi tsutsumeleni lahaya ku vonakaka malangavi ya xivavula!” Ku lerisa Mawila, yena ndhuna ya maphorisa exitichini xa Moroka.

Hi nkarhi wolowo xileriso xa yena xi qhavuleriwa ku ri hava na phorisa na rin’we ra mhamba leri a ri tikomba ri ri na nkolo wa thyaka loko swi ta eku xi landzeleleni.

“Ma yi vona mihlolo va ka hina!” Ku huwelela Mawila hi rito ro tlukuka ri lo hemuu, hi ku hlalala hikuva u hlanganisiwile hi swiphambati swimbirhi swa nhloko ya munhu leswi a swi lo gangatsalaa, esaveni.

“Ndzi le ndleleni yo ta ku vonisa mihlolo leyi u yi vulaka wena m’khulu,” ku angula Fokisi; loyi a ri xandla xa Mawila. U angurisa xileswi a ri karhi a phendlaphendla swijanana swa minga a kongomile laha m’khulu wa yena a ri kona. U te a nga si fika no fika o hlanganisiwa hi ntsumbu lowu a wu lo lakahlaa, ehenhla ka swintshintshi swa mavungu. Ntsumbu lowu a wu ri wa munhu wa rimbewu ra xisati hikuva mavele ya wona a ma vembile ku sukela ensingweni ya wona ma hetelela hi ku ya tinekanekela ematlhelo ya xidyelo xa yena. Tlhandlakambirhi, ntsumbu lowu a wu pfumala nhloko. Hiloko Fokisi a ku na tona tlevelelee, hikuva xiyimo lexi a kongomanile na xona a xi n’wi hetile ku vila. U te a ha lava ku huwelela m’khulu wa yena a n’wi vikela mihlolo leyi a hlanganeke na yona, rito ra m’khulu wa yena ro ta ri lo nguree, ri n’wi tivisa hi ta swiphambati swa xipalapala xa munhu lexi nga tlapuka emirini.

“Swi ri ntsumbu lowu nga haleno hi wona n’wini wa swiphambati sweswo,” ku angula Fokisi a ri karhi a vudyavudyeka hikuva himpfhuka a joyina ntirho lowu wa vuphorisa, a nga si tshama a hlangana na mihlolo yo fana na leyi.

“Vakulu va vanhu! Yaley o mihlolo ya antswa hikuva vini va yona va swi khawurisile khale swa vutomi. Haleno ndzi nga kona ku na van’wana vambirhi va kololaka hi mikololo yo vabyisa na Sathani hi byakwe,” ku huwelela Tlhaveka loyi a ri ehansi ka Fokisi loko ku landzeleriwa swiyimo swa le mitirhweni ya vona.

Mawila u lo na twa xirilo xa Tlhaveka, o vtheta a huwelela Fokisi leswaku va ya n’wi pfuna hikuva loko ti ri ta ntsumbu na swiphambati swa wona a ti ta voniwa endzhaku ka loko va sungurile hi ku pfuna lava va ha tsakulaka.

“Tlhaveka, Tlhaveka, u nga suki laha u nga kona hikuva hi le ndleleni!” Ku huwelela Mawila hi rito ro tlhandluka.

“Ndzi nge suki naswitsananaa, m’khulu,” ku hlamula Tlhaveka.

“Kasi ndzi le kwihi? He Kayela wha nga ndzi xavela ximehlwana ndzi ta ku xi vhaa, xi ta ndzi ntlhantlha ngati!” Ku jamukajamuka Vhakisa wonge a nga ha ku twi ku khazamula ka timbhetswana leti nga hohloka ti tlhavetela lusu ra yena.

“Yoo! Yoo! Mananoo! Ndzi file minoo! Vungundza bya Salva byi ndzi petile nhloko minoo!” Ku cangayila Vusiwana a ri karhi a phiba mihloti kasi hitlhelo rin’wana nyonga ya yena a yi konyomukile lero ku hanya na ku fa a swi hundzukile nchumu wun’we.

Fokisi na Mawila va lo na fika laha Tlhaveka a va yimerile kona swi vtheta swi tikomba leswaku ntirho lowu a wu va languterile a wu nga hambanangi na lowo yevula nghayinghayi ya ndlopfu hi xikaringana lexi nga hetiswa vukari hi nkurhe.

“Yuwiyuwiyuwii...! Ma ndzi pfatlanya vanyakhandle ndzinaa!” Ku vovola Vhakisa loko vavanuna va Xikwembu va ri karhi va n’wi hlenga.

“Matlhari ehansi. Hina hi vapfuni va wena,” ku khongotela Mawila hi rito ra ntwelavusiwana kambe Vhakisa a nga lavi ku twa no twa hambileswi a nga hetelela hi ku latiwa evheneni ya maphorisa a file rito.

“Yoo, Mananoo, mi ndzi endla yini minoo! Kasi ndzo va wansati ndzi ri ndzexe minoo!” Ku kalanga Vusiwana hi rito ra vuharhi byo komba leswaku swikurufu swa byongo bya yena se swi wachukile.

“Miyela tati! Hina a hi vanyamphiji kambe hi ringeta ku ku pfuna,” ku hlamusela Fokisi a tipfarile tinhompfu hikwalaho ka xinghema lexi a xi katsanile na manghumbu ya vuputsu lebyi Vusiwana a nga byi tsitsingela.

“Nhloko yaku! U ndzi pfatlanyela yini mavele loko u nga ri nyamphiji?” Ku vutisa Vusiwana, rito ra yena ri sakela ehansihansi ri hlavutela leswaku matimba ya yena se ma vutliwile hi ngati leyi a yi dzwururuka hi ku vorota hi le rihlangutini ra le hansi ka xinhene. Tanihi Vhakisa, na yena Vusiwana u ngengemisiwile a ko a ya latiwa evheneni.

“Hey! Byalwa byi na tinxangu ta byona. Phela hinkwato tinkuveri leti to nuha ti ku mbvee, hi byona lero ndza tshemba leswaku mhangu leyi i mihandzu ya byona,” ku ringanyeta Fokisi, a dzungudza hloko.

“Sweswo swa boha. Phela mikarhi yo tala lomu magondzweni hi khomisiwa xivixivi hi vachayeri lava dyeke dleke,” ku tatisa Tlhaveka.

“I ntiyiso wo helela lowu mi wu ringanyetaka kambe hi nga si tsutsu-misela tinkuveri ta hina exibedhlele, a hi landzeni ntsumbu lowuya wa mangava!” Ku lerisa Mawila.

“Swona hi swona m’khulu kambe hi fanerile ku sungula hi hlometela loko ku ri hava tinxangu tin’wana endzeni ka golonyi leyi nga khoma ndzilo leswaku na rhipoto ya hina yi ta tshamiseka,” Fokisi a boxeketa eka ndzima leyi a yi ta sala yi nga jekuriwangi.

“Yhaa, wa tiva miehleketo yoleyo a yi ndzi bile xifuva!” Mawila a amukela xihoxo lexi a lavile ku xi endla hi mbilu yo basa paa!

“M’khulu! Mina a ndzi nga kongomisi mavulavulelo ya mina eku mi tlhandlekeni xitluka,” ku hlamula Fokisi, a tilondlile wonge u tivona nandzu.

“A wu le ku ndzi tlhandlekeni xitluka he Fokisi! Leswi u swi vuleke i rhambu ra mhaka hikuva ntirho lowu wa hina wu lava ku bombisana hi miehleketo yo fana ni leyi u teke na yona,” Mawila a dlayiseta vuamukeri bya yena bya vutlhari lebyi a byi vonেকে eka xitsundzuxo xa Fokisi.

Hinkwaswo leswi va nga twanana ku swi endla swi vuye swi endleka hambileswi va nga tsandzeka ku longa ntsumbu wa Kayela lowu se a wu hundzukile makala. Hi nkarhi wo ka wu nga heti mbilu vhene ya vona a yi lo yima yi ku tshekee, ewadini yin’wana ya xibedhlele lexi vuriwaka Chris Hani. Ntsumbu wa Salva wu phutsaphutsiwile kutani wu ya fumbiwa laha yin’wana mitsumbu a yi fumbiwile kona. Vhakisa na Vusiwana va amukeriwile emalakanini ya vuongori va ri karhi va konya ro hetelela hikuva ndyelo ya vafi a yi tikombile leswaku i ndyelo yin’we.

Mhisi Ya Mikoka Mimbirhi

Shihlamarisi George Mongwe

Misava a yi omile ku kotisa rhambu leri nga tsandza matsune wa mhisi ku ri kutsa. Ku pfumaleka ka mpfula a ku tsekatsekisa timpfalo ta vaakatiko va tiko ra ka Nyavana va pfanga no ehleketa leswaku *Siku ra Malakiya* ri le ku xungeteni ku va endzela hi nyama. John Mthembi a ri un'wana wa vaakatiko. Yindlu ya yena a yi langutile evuxeni. Yindlu leyi a yi se yi namarherile emalakeni ya vanhu lava a va n'wi tiva na lava a va twile hi ta yona hikuva a yi akekile tanihi ya xitsutsu xa Mulungu. Kasiloko a ri n'wini wa yona a komile a tlhela a va na miri wo tika lowu a wu tikomba wonge wu kalala xinhlokwana xa yena lexo tlhela xi voyamela etlhelo wonge u lo suleka nhamu. Handle ka xisolo lexi xa nhloko, John a ri wanuna wa miehleketo yo enta yi tlhela yi tontswa wonge i mutwa wa muqokolo. Loko a te wa miyela a wu ta ehleketa leswaku o va ximhumhu kambeloko a kala a ahlamisa nomo wa yena, a balesela marito ya risima hikuva a ri n'watindzimi. Nsati wa yena a tiveka ngopfu hi vito ra Munene hikuva a nga ri na swona swicele swo fana na leswa malolo lamo tshamela ku tata mavito ya vanhu emilon'weni ya wona.

Munene a ri mana wa Basani loyi na yena a ri gingiri tanihi mana wa yena. Hi xiyimo Basani a ri na miri wo ringanela, ntlhohe wa le xikarhi, nhompfu ya Xinghezi yi nga ri yona leyo patlalala exikandzeni na marhama ya swihlekisa vayeni. Hinkwaswo leswi a swi ambexa vumbhuri lebyi vatswari va yena a va tinyungubyisa ha byona. A swi teka tin'hweti to hlaya vatswari va yena va ri karhi va swi tiva leswaku n'wana wa vona a ri na makungu yo tekana na Ned Mazivuko. Va ka Mazivuko na vona a va komberile leswaku varhandzani lavambirhi va endleriwa nkhuvo loko nkarhi lowu va nga ta hlomisana ha wona wu fikile.

A ku ri ndzhenga wa siku ra Ravuntlhanu loko Ned a endzela Basani. Loko a fika u kumile jaha ro huma etikweni ra ka Valoyi leri a ri tiveka ngopfu hi vito ra Nhlanhla. Jaha leri Nhlanhla a ri ri mudyondzisi exikolweni xa le henhla lexi a xi vuriwa Twarisani kambe a ri suka ri ri eka Valoyi masiku hinkwawo. Ku fika ka Ned emutini wa Mthembi u kumile Nhlanhla na Basani va nyuperile emasofeni ya mavayivayi va ri karhi va dya mabulo hi ku nyiketana hikuva a va nga tshamangi kusuhi na kusuhi. Kasi ntiyiso a wu ri wa leswaku Basani u lo na vona xichazi xa Ned, o vheta a tlakuka laha a tshamile kona na Nhlanhla a ya titshamela ekulenyana na yena. Loko Ned a tshinelela ku fika erihlampfini ra muti, Basani u hleverile Nhlanhla leswaku a vulavulela hansi naswona u fanerile ku ambala xihuku xo komba xichavo eka Ned hikuva handle ka swona Ned a nga va ehleketelela swin'wana.

"A hi vulavuleli ehansi hikuva mabulo ya hina siku rin'wana ya nga boxa tindleve ta Ned ya nyokovela ya ya tsekatsekisa rimitsu ra nsinya wa ntshembo wa yena eka mina," i Basani a tsundzuxaka Nhlanhla hi rito ro hlevetela.

Kunene Nhlanhla wa vanhu u pfarile nomo a tiendla n'wankhwidzana-jenje-ro-ka-ri-nga-lumi loko Basani a ri eku hlanganiseni jaha ra yena.

"Ndzawini Basi!" Ku ndzawuta Ned a ri karhi a n'wayitela.

“Ahee! Hawuu! Hi wena Ned? A hi ngheni hala,” ku hlamusela Basani a kombetela laha Nhlanhla a rhurheriwile kona.

A nga si nghena Ned u sungurile hi ku sulasula tintanghu ta yena esangwini leri a ri andlariwile eswikunwaneni swa xihukuva. Endzhaku ka sweswo u bile magoza mambirhimanharhu, ivi a hetelela hi ku bodhlo-mela esofeni ra manyunyu leri a ri langutisile enyangweni. Basani yena u fikile a tshama eka leri a ri langutanile na leri Nhlanhla a tshamile eka rona. Endzhaku ka xinkadyana Basani a tivula leswi a nga swona eka Ned emahlweni ka Nhlanhla, a hetelela hi ku tivula leswi a nga swona eka Nhlanhla emahlweni ka Ned.

“Avuxeni Ned murhandziwa! U pfukile xana?” ku pfuxela Basani a ri karhi a rhalarhalisa mahlo lama a ya tikomba ya ri xidziva xa nkambisiso wa loko mbilu ya Ned yi nga punyalangi hikwalaho ka matshamelo ya swilo.

“Ahee, Basi! Ndzi pfukile ndzi nga tsaka ngopfu ku twa leswi wena u nga xiswona,” ku angula Ned a ri karhi a n’wayitela wonge o va lwelwelwe.

“Kwalaho ndzi ta ku khoma nomo Ned hikuva leswi munhu a nga xiswona swi ngo voniwa kunene kambe ku nga ri ku swi twa. Leswi nga twiwaka hi leswi munhu a titwisaka xiswona,” ku hlamusela Basani a ri karhi a hlekelela wonge u tsakerile vuyeni bya Ned.

“I ntiyiso lowu u wu boxeke. Loko ndzo lava ku kaneta wona ndzi ta va ndzo tsihalarisa,” Ned a amukela xihoxo lexi a xi endleke.

Ku pfumela ka Ned ku va a dyiwile hi nandzu wo hoxisa matirhiselo ya marito ya Xitsonga ku endlile leswaku ha vunharhu bya vona va bola timbambu hi ku hleka.

“Hawu, ndzi rivatiwa hi ku jakatseka ndzi rivala na ku ku tisela swi-bamarha Ned wa mina,” ku tisola Basani a lo kakatsukuu, a kongomile nyangwa.

“U nga tihluphi hikuva namuntlha ndzi swi kukutlerile ngopfu lero swi nga kala swi ndzi boxa endzeni,” ku tivika Ned.

Hambileswi tinanga a ti nga ringanangi vachayi, va tidzumberile va ri karhi va teka mabulo yo hambanahambana ku kondza nkarhi wa ku lela ka Ned wu fika.

“Hey! Nkarhi wa ndzi vondzoka manuku. Ndzi fanerile ku ya nghena

entirhweni hi awara ya tsevu," ku tivika Ned a langutile xikombankarhi, xikandza xa yena xi nga chunchekangi ngopfu hikuva ku hambana na xiluva xa mbilu ya yena a ku n'wi nyowerisa; ngopfungopfu vukona bya Nhlanhla loyi a nga va xirhalanganyi lexikulu loko swi ta eka mabulo lama kongomaneke na varhandzani.

"Hi swona Ned u tlhela u ta ndzi vona loko u tshuka u kumile xinkadyana hikuva loko ku hela masikunyana ndzi nga ku voni mbilu ya mina ya hiseka. Futhi a ndzi lavi..."

"Ndzi khomeli Basani loko ndzi ku nghena enon'weni. A ndzi ehleketa ku tsutsumisela lowa makwerhu entirhweni hikuva swifambo swa tiko leri swa tsotsomba. Loko o landzelela swona a nga hetelela hi ku ka a nga kumi na xin'we xa mhamba," ku nghenelela Nhlanhla a ri karhi a tlangisa xijumba xa swikhiya leswi a swi katsanile ni swa movha wa yena lowu a wu pfaleriwile egirachini.

"Ndzi nga khensa ngopfu loko u nga ndzi pfuna hindlela yo fana na yaleyo," ku angula Ned kambe a ha hlamarisiwile hi ta movha lowu ngo pfaleriwa tanihi wa muyeni loyi a nga endzela ku ta lata rimbambu. Hambiswiritano a nga tikombangi a khunguvanyekile hikuva leswi Nhlanhla a nga hlamuserisiwa xiswona a swi fana naloko yena na Basani va ri vamakwavo.

"Haa, hi nga famba loko mi lunghekile," ku ringanyeta Nhlanhla a ri karhi a pfula xipfalo xa giraji.

Hi nkarhinyana movha a wu ri eku dumeni wu lo yimela ntsena Basani loyi a ha ri na vutingatinga byo tiphodaphoda.

U lo na nghena emovheni Basani, Nhlanhla a kandziya furha ri helela kasi loko ku ri Ned na Basani vona a va tlhoo, endzeni ka mabulo ya rirhandzu ra vona. Ngoti ya mabulo ya vona yi sungurile ku hlekahleka loko va fika exitichini xa maphorisa; laha Ned a tirhela kona. Kunene Ned u chikile kutani a lelana na Nhlanhla a tlhela a tswontswa murhandziwa wa yena yi ri yin'wana ya tindlela to komba ku lelana ka varhandzani. Hiloko Ned a kongoma ebarakisini ya maphorisa laha a ri na kamara ya yena. Nhlanhla na Basani va lo na vuya eku heleketeni ka Ned, swi vtheta swi tikomba leswaku Nhlanhla, loyi Ned na vatswari va Basani a va n'wi teka a ri munghana wa Basani, a nga ri munghana hikuva loko byi ri vurhongo

u byi nantswile na Basani kwale mutini wa Mthembi. Loko ri xa nampundzu, Basani a gingagingeka hi ku endla hinkwaswo leswi mukon'wana wa laha mutini a fanerile ku tsakisiwa hi swona.

Kuteloko ku ba awara ya khume, Nhlanhla a lela nhwana wa yena a tlhelela eka rikwavo. Hanyelo lero tano hi rona Nhlanhla a dumile hi rona. Hambileswi vatswari va Basani a va nga swi tivi leswaku Nhlanhla loyi u siyile mbewu eka xitandi xin'wana na xin'wana lexi welaka ehansi ka vukosi bya Mfumoxivongo wa ka Valoyi, va hatlile va swi vona leswaku jaha leri a ri na vutomi. Hiloko va vitana n'wana wa vona va ta n'wi tengisa hi ta manyala lama a ma ngeniseke emutini wa vona.

"N'wananga Basani, mina na tata wa wena hi na xirilo," ku vula Munene a nga tikombi a hlundzukile.

"Xa yini xirilo xa kona?" Ku vutisa Basani hi rito ro kariha, a tikomba a nga tilulamiselangi ku yingisela leswi vatswari va yena a va lava ku n'wi tsundzuxa swona.

"Basani! Basani!" Ku nghenelela tata wa yena. "Kasi u lo ku dyisa yini mufana loyi a etlerile laha mutini wa mina leswi u ngo tlatlarhuka loko u vulavula na mana wa wena?"

"Sweswo a swi lavi n'wina naswitsananaa!" Ku pitsula Basani, a ku kakatsukuu, a kongoma ekamarini ya yena a siya vatswari va yena va lo kukununu, va nga ha tivi na lexi va faneleke ku xi endla.

Endzhaku ka timinetse timbirhi ku ya eka tinharhu hi loyi Basani a nga gagadela khwama wa swiambalo lowu a ku ri khale wu n'wi yimerile. Khatsaa, a va a lan'wisile xisweswo. Mana wa yena u te hi yena a ringeta ku n'wi huwelela leswaku a vuya kambe a ku kalangi ku va na nhlanga leyi nga baleka ngati.

"Nkatanga! U nga kali u tipandzisa nhloko hikuva ku famba ngopfu u ta kumana ni makwa ku famba," ku hlamusela Mthembi, a hlakahla nhloko a ri karhi a ntlokolantlokola.

"A swi antswi hi tsutsumela emaphoriseni n'wananga a nga se duka naro a ya fela enhoveni," ku ringanyeta Munene, a ba vujulujulu wonge i thwasana loko ra ha ku boheleriwa mbamba.

"Hi ya lava yini emaphoriseni? Wo ya wena loko u lava ku tihlekisa, mina e-e! Swona u ta va nghena hi kwihi naswona hi rito rihi?" Ku vutisa

Muthembi hi rito ro komba leswaku ku nga va ku ri na xikungu lexi Basani a xi boheke na mana wa yena.

“Mina a ndzo kumbexana,” ku angula Munene hi rito ra ku tilondla.

“Kumbexana wa yini? Basani u ya eku tlhakeleni jaha leri a ri etlela laha mutini wa mina wenoo! Kasi a wu se xi vona xivangelo xa ndzan’wo wa yena?” Ku vutisa Mthembi a vonaka a nyangatsekile lero ku ya emahlweni na bulo lero tano a swo fana na ku vukula tshuka.

Hambiswiritano va hetile ku ngurangurisana hi ta hanyelo ra n’wana wa vona hikuva a ku ri hava lexi a va ta xi endla. Tlhandlakambirhi, Basani a nga ha ri xihlangi lexi faneriweke hi ku sariwa endzhaku. Kona loko a ku nga ri mhaka ya mavuto ya ka Mazivuko, vatswari va yena a va nga ta kala va n’wi tshamerile hansi mayelana na xikutekute xa yena na Nhlanhla. Loko vhiki ri ya hela tiko a ro huu, hi maheveheve ya ku tlhakeriwa ka Nhlanhla hi ntombi ya ka Mthembi. Hambi wu ri ndyangu wa ka Mazibuko a wa ha yimelangi ku lumiwa ndleve hi tintsumi ta ka Mthembi mayelana na ku xaxa ka vuxaka bya xiseveseve lebyi a byi dzimiwile hi Ned na Basani. Loko a ri Ned yena, o lo vheta a tsema ti koma, a kandzela hi ku titiyisa nhlana hi ku vula leswaku Xikwembu a xi gobelangi kambe xi lo haxa kunene.

Vakhale va vurisile va ku: “Vukati bya katinga.” Hakunene vukati byi va katingile vanhwana lava nga hundza hi le mavokweni ya Nhlanhla hikuva hinkwavo lava a nga tshama a va hlomisa va lo hetelela hi ku va swivuya emitini ya vatswari va vona. Lava va nga va na thomo, va jinge va bodziwa, va titshamela evukatini bya vumbirhi. Eka hinkwavo vavasati lava Nhlanhla a nga tlanga hi vona, Shirley Mabunda a ri wo hetelela mayelana na ku hlongoriwa hi Mayengani (leri i vito leri Nhlanhla Sibiya a nga pharhekiwa rona hi vavasati lava a va onheleke vumundzuku bya vona). Shirley a ri njururu ya wansati naswona a nga ri njanganja leyo rhandza ku tlevulatlevula loko ri xile. Leswi a tirha ntirho wa vubalani epurasini ra swipapa, loko a vuyile hi le ntirhweni a nga humi laha mutini wa yena na Nhlanhla handle ka loko ku ri na leswi a swi n’wi boha. Movha lowu Nhlanhla a famba a hlota swigangu ha wona, a wu dipozitiwile hi mali ya Shirley. Loko a ya hlongoriwa laha mutini wa Nhlanhla miehleto ya ku lova mali leyi nga dipozita movha a yi n’wi cinisa rhuvurhuvu.

Tlhandlakambirhi loko a ta hlongoriwa a ri ekusuhi na ku kuma n'wana wa vumbirhi wa Nhlanhla. Endzhaku ka loko a titshunxile hi ku kuma xihamutana xa matlhari u lo vheta a tlhava Nhlanhla hi sapoto ya vana vambirhi. Ekusunguleni Nhlanhla a nga tluli na n'hweti a nga yi hume-sangi mali leyi kambe ku lo na nghena nkukulu lowutshwa laha mutini, mali yo hlayisa swihlangi swa yena yi sungula ku huma hi vutsotsombi. Mikarhi yo tala Shirley a gidela mahala hikuva loko a yi landza kwale ka majisitarata wa xitichitsongo xa Maphorisa lexi a xi vuriwa N'wanyonga, a vuya na saka ra tingana. Ro hetelela loko a tava a yile etihofisini leti u tsundzuxiwile leswaku a sungula hi ku vulavurisana na Nhlanhla kambe loko ku ri hava nhlanga leyi tshwukeke ngati a nga chavi ku vuya a ta pfula nandzu lowu nga ta pfalerisa tata wa vana va yena.

Siku a ri ri ra Sonto nindzhenga loko Shirley a pakatsa ricece ra yena emakatleni a ya exitichini xa mabazi. U lo na fika a teka bazi leri yaka etikweni ra ka Valoyi laha tata wa vana va yena a akile kona. Leswi muti wa Nhlanhla a wu nga ri ekule na laha mabazi ya yimaka kona, u lo na chika a ku milenge mimbirhiminharhu a va a fikile.

"Ndzawini laha mutini!" Ku ndzawuta Shirley hi rito ro rhomba kambe ematshan'wini yo pfumela, Basani u lo pfula rivanti a huma a rhangisile khwiri leri a nga ri nyikiwa hi Nhlanhla. Loko a ri Nhlanhla u lo tisaleta exibedwanini xa yena hikuva a ha ku vuya lomu a dyela kona. Hambileswi Shirley a nga swi tivi leswaku ku na mbvurumbvuru wo vangiwa hi vun-gundza bya Nhlanhla, ku tsuva ka xikandza xa Basani a ku hlamusela hinkwaswo.

"Ku na mhaka laha. Ndzi ri mhaka yi kona laha mutini lowu," ku vula-vula Shirley hi mbilu.

"Mi pfuniwa hi yini?" Ku vutisa Basani a lo yima a ku phyelekaa, a nga ninginiki no ninginika.

"Ndzi tile ku ta vulavurisana na n'wini wa muti lowu," ku hlamula Shirley a nga tikombi a khunguvanyisiwile hi maamukelelo lamo pfumala ku vuyisana.

"N'wini wa muti a nga mani?" Ku vutisa Basani hi rito ro komba leswaku hakunene a nga n'wi tivi Shirley.

"N'wini wa muti ndzi hla' tata wa n'wana loyi a nga emakatleni," ku

angula Shirley hi rito ro komba ku vupfa ka miehleketo.

“A nga kona ndzi ta n’wi byela leswaku a wu tile loko a vuya,” ku hlamusela Basani, a monya a monyile.

“U ta ku a ku tile mani hikuva na vito ra mina a wu ri tivi. Kumbe u tshama u ndzi vona?” Ku vutisa Shirley a tikomba a nga jahelangi ku tlhelela ekaya.

“Ndzi ta ku a ku tile munhu un’wana wa mahlo ya xinyeku xa mbyana,” ku pitsula Basani a kongomile ekamarini laha a nga fika a hlakahla nuna wa yena hikuva ricece leri a ri beburiwile a ri wu tundzile ntlhohe hinkwawo wa Nhlanhla.

“Hatlisa u pfuka u ya vulavula na swipululu leswi u fambaka u swi yengetela!” Ku kiringa Basani, a hetelela hi ku koka nkumba lowu Nhlanhla a wu funengerile a ku wu cukucukuu, wu ya thakamela ehenhla ka wadirobu, wu siya Nhlanhla a lo cucululuu, na xirhangisi xa yena.

Endzhaku ka nkarhinyana Nhlanhla u ambarile kutani a rhangisana na Basani leswaku va ta twa leswi lowa mahlo ya xinyeku xa mbyana a teleke swona. Nhlanhla u lo na ku mahlo hahluu, a hlanganisiwa hi xikandza xa Shirley loyi, himpfhuka a fika laha mutini, a lo yima Kunene.

“Se ku lo humelela yini u ngo kala u ndzi tela laha mutini wa mina?” Ku vutisa Nhlanhla wonge xivangelo xa kona a nga xi tivi naswitsananaa!

“Mali!” Ku angula Shirley hi ku komisa.

“Maliii!” Ku tihlamarisa Nhlanhla hi rito ro chaviseta.

“Futhi a ndzi jiki kwala ko mali. Ndzi ri malii! Kumbexana ndzo ku hlolela wena Nhlanhla?” ku polomba Shirley a tikomba wonge se u lava ku tshunxa mubya leswaku a ta siya ricece ra yena evuwun’winini bya tata wa rona kasi Basani hi nkarhi wolowo u tsutsumerile exitangeni a ya vuya na chechisa leyi a yi ri na mati lama a ma tselekile ku nga si fika Shirley. Hi ku hlundzukisiwa hi nkwetlembetano wa Nhlanhla na Shirley hiloko a ku mati lama ekhwirini ra Nhlanhla hiyaa, kasi man’wana ma ta tlhambuka hi xitalo ma vuyela erhameni ra ricece ra vanhu.

Hiloko kwalaho vuyoweyowe bya Shirley, bya Nhlanhla na lebya ricece ra vona byi va vuyoweyowe lebyi nga vitana vaakelani va ta ku moo, laha mutini wa Nhlanhla. Ricece leriya a ri yevulekile rhama hinkwaro kasi-loko a ri tata wa rona ringhala leri a ri na rona enghangheni a ri karapiwile

hi xivavula xa mati lexi nga hetelela hi ku n'wi yevula ku fika ekusuhi na laha ku sungulaka swirho swa vununa bya yena.

“Leyi i mhaka ya xibedhlele yi tlhela yi va mhaka ya xitokisi,” ku hlam-banya un'wana mukhalabya loyi khale ka yena a ri phorisa loko Basani a ri eku vindlavindlakeni wonge i nkomazi leyi nga khomiwa hi rihuhu.

Mavonelo ya mukhalabya loyi a ya ri ya ntiyiso lowu nga helela wu ku tlangandlaa, erivaleni wu voniwa na hi mabofu. Hi ku tika ka xiyimo lexi tinkuveri ta xivavula xa mati a ti ngenile eka xona, un'wana wa vamakhelana u ngenile endlwini ya Nhlanhla a huma na swikhiya swa movha kutani a tsutsumisela Nhlanhla na ndyangu wa yena exibedhlele. Endzhaku ka ku amukeriwa ka vona exibedhlele, u hundzerile exitichini xa maphorisa ku ya va tivisa hi ta mhangu leyi. Lava Xiphorisa xa Tzaneen a va ha yimelangi to tala handle ko tsutsumela laha ntirho wa vona a wu va languterile hi nhonga na jazi. Hi nkarhinyana Basani na khwiri ra yena a dlidlimbeteriwa evheneni ya maphorisa a ri karhi a kolola wonge i mbyana loko yi vukulela n'weti. Nkarhi lowu vheni yi nga fika ha wona exitichini xa maphorisa, i nkarhi lowu Ned a fanerile ku nghena etirhweni ha wona kambe a nga tivi nchumu hi ta mihlolo leyi nga laha vheneni.

“Hatlisa u chika! Mi famba mi hlota vukati mi tlhela mi tlanga hi byona. Chika man'!” Ku huwelela phorisa ri ri karhi ri chichimeta Basani ri n'wi komba nyangwa ya xitokisini lexi a nga tihlawulela xona.

U te a nga si nghena exitokisini, o hatlana na mahlo ya Ned loyi na yena a nga hlamarisiwa hi ku vona Basani a rhangisile khwiri wonge o va ekusuhi na ku velekelo exitokisini. Loko Basani a ri karhi a cema xikan'we no timbeyambeya, Ned a lo n'wi honokela a ri karhi a lwa na timbilu ta yena. Leyo sungula mbilu a yi tseketsela vungundza bya khale ka xima-tsatsa xa yena kasi leya vumbirhi yona a yi tarile yi ku hemuu, hi ntwelavusiwana bya n'wana loyi a nga ekusuhisuihi no velekeriwa ekhotsweni.

Vutlhari Bya Vuphukuphuku

Edwin Nukeri

Masiku lawa hi hanya vutomi byo lomba hikuva ndzilakana lowu hambanyisaka nsimu ya vubihi eka nsimu ya vunene a wu nkhwatihatiwangi wu voniwa hi mani na mani. Lava kotaka ku vona ndzilakana lowu va hlayiwa etitiwheni kasi lava nga wu voniki nhlayo ya vona i ntsandzavahlayi. A swi ri tano na le ka Pondo, wanuna wa makunharhun-tlhanu wa malembe. Xana i mani a nga tivulaka wa khombo loko a kotile ku tikumela xuma xo ringana R600-00.

A ku ri Musumbhunuku nimadyambu loko Pondo a suka exipotsweni xa Sesi Chankie emugangeni lowu vuriwaka Ketlani. U te a ha kamana na ndlela yo ya emutini wa yena o vona munhu loyi a lo lakahlaa, ethlelo ka ndlela. Ekusunguleni u lavile ku ceceleta a ta hi le kule na munhu loyi hikuva a ehleketa leswaku u file kambe mantono lama a ya biwa hi munhu loyi ya n'wi khameta a hetelela hi ku tikuma a ri exintshintshini xa wona. Leswi n'weti a wu basile wu ku paa, u swi n'wi nonehelangi ku vona leswaku munhu loyi a ri mani. Hiloko a sungula ku vulavula hi mbilu a ku: "Yhaa! Kokwana Gunyula va ndzi nyikile xinkwa namuntlha. Loko ndzo chupukeriwa hi nkateko lowu ndzi nga tivula ntlunya. Namuntlha ndzi un'wana wa lava nga ta fuma na minwala. Ndzi lava ku n'wi hluva mukhalabya loyi a sala a lo sechee, a ta hamba a swi phela hansi leswu

tsitsingela makabya loko a dendile. Ndzi lava ku n'wi dyondzisa dyondzo ya mampela mina *Bra Pondo*. U pfanga no tikhoma vuhlangi loko a ri exikarhi ka swifanyetana lomu swipotsweni wonge a nga swi tivi leswaku mali yi hlotiwa vusiku ninhlekani. Namutlha kona u hembile ndzi lava ku n'wi pyisa ncuva wa Xingoni mina Matsimbanceka. Phela tiko a xi etleli ku etlela fusi hikuva hi hanya emikarhini ya mali naswona vutomi bya namuntlha bya khaxa loko mali yi ri mukon'wana endyangwini wihi kumbe wihi. Lowu hakunene wo va nkateko wa mina. Phela Xikwembu a xi nyiki hi voko, hi kona ku nyika ka Xona loku. Loko ndzo yengiwa hi ku phuvaphuva ndzi tshika nkarhi wo hliphula xikhalabyana lexi wu wunguka, hambi va ri vamangadyana lava hahaka laha xibakabakeni va nga kala va phideka timbambu hi ku ndzi hleka. Mudende lowu a nga wu chefula, hambi a wu hafurile, lowu nga n'wi salela wu ta ndzi tiva kahle hikuva ndzi lava ku n'wi sukela a nuha a ku mbvee, a pfumala na xingwece xinene xa muhlovo wa nsundhu. Hambiswiritano, vutomi bya yena a ndzi lavi na ku byi khumba naswitsanaa, hikuva i vutomi bya Yehovha."

Ku vulavula xiheri, mukhalabya Bulumuka Mbhiza a nga lo dakwa kambe a lo bola Kunene. Leswi a etlerisile xiswona a swi nga kali swi lava ku sungula hi ku swi hlahluvela ku tiva leswaku u byi tshwisile. Loko a ri karhi a ba mantonoro nomo wa yena a wu lo anhlaa, bya vondlo ra nkorho loko ri languterile switsotswana swo huma eka nyini wa rona. Kwalaho a swo va erivaleni eka *Bra Pondo* leswaku tinanga ti ringanile vachayi. Tanihilaha *Bra Pondo* a ri *mathwadibona*, a nga ha yimelangi ku vila ka byona. U lo khoo, ku secha mukhalabya wa vanhu, a hetelela hi ku huma na xipachi lexi a xi xurhile xi ku ntlwii, hi mali leyi nga na swifaniso swa tinarhi hikuva mukhalabya wa vanhu a ha ku tamerisiwa mali ya muhori sano wa xitlamu xa swikhalabyana swa muganga lowu. Endzhaku ka loko a hetile ntirho lowu wa *vujam'boko* byonghasi, a nga ha yimayimangi hikuva leswi a swi lava a swi n'wi vuyerile hi masaka kasiloko a ri makhalabya Mbhiza, kharuwakwee!

Hi siku leri landzelaka Pondo u lo vusiku sala ndlwini a kongoma exitichini xa tithekisi leti yaka edorobeni leri vuriwaka Mark Shope. Xikongomenkulu xa rendzo ra yena a ku ri ku ya nyika mali ya yena ntirho

yi nga si mila milenge hikuva hambi a ri nghanu ya yena-yena N'wa-Rivisi a nga yivi o teka Kunene. Hi ku angarhela muti wa *Bra* Pondo a wu ri muti wa vamawetwe lava nga hlangana va nga tivani loko swi ta eka ku tsongola swa vanhu. Hambu va ri vona vinyi a va tala ku holovisana hikwalaho ko yivelana swo karhi; ngopfungopfu mali. Loko a fika edorobeni leri a nga ha dyangi nkarhi hi ku rhendzelekarhendzeleka, u lo vhetu a kongoma eka xitolo xa swimakiwa swa gezi, laha a nga tekiwa rinoko hi *Radio Casette* yin'wana yo sasekisa swin'wana swa mihlolo. Loko a ha honokerile *Radio Casette* leyi a yi n'wi hlanganisa nhloko, ku tshinerile wanuna un'wana loyi a ambarile kahle a tlhela a tikomba wonge u na xiave lexikulu eka bindzu leri ra *Cash Build*. Endzhaku ka ku xewetana xikan'we na ku tivi-sana mavito, wanuna luya a nga byela *Bra* Pondo leswaku hi yena Azo u sungurile ku rhalarhalisa mahlo a ri karhi a ku: "Hi nga mi pfuna *Bra* Pondo?"

"Kakhulu hosi yanga! Wa tiva *Radio Casette* leyi yi ndzi hlanganisa nhloko mina Mambatsana. Futhi a ndzi tivi leswaku ndzi nga endla masalamusi yanghani ku va ndzi yi kuma hikuva a yi vitani yo hlola," ku vula Pondo hi rito ro titsongahata.

"I ntiyiso i muchini nchumu lowu. Naloko u wu *dinga* hi mbilu na moya a swi ndzi hlamarisi. Kasi u khomile ku fika kwihi?" Ku vutisa Azo a nga yimangi ku rhalarhalisa mahlo ya vumbabva lebyi a byi tirhisela mbuyangwana Pondo.

"Ndzi nga kota hafu ya ntsengo lowu namaketiweke eka wona muchini lowu," ku angula Pondo hi rito ra le hansihansi.

"Hi ku komisa u vula leswaku u nga tsaka ngopfu loko wo wu kuma hi *R500-00?*" Ku vutisa Azo hi ku hlevetela Kunene.

"Kakhulu kwalaho hosi yanga!" Ku angula Pondo.

"*Bra* Pondo!" Ku huwelela Azo hi rito ro hlevetela. "Ndzi na ntshembo wa leswaku u wanuna. Emikarhini ya namuntlha ku hanyiwa hi marhengu handle ka swona xikhwama xa wanuna xi nga boxeka loko o titoloveta ku xava xin'wana na xin'wana hi khexe," ku hlamusela Azo kambe a nga tshikangi ku rhalarhalisa mahlo ya vumbabva.

"Ndzi pfune n'wana mhani, majaha hi wona yo bombisana laha hansi ka lwangu ra tilo," ku ringanyeta Pondo hi rito ro tilondla.

“Hi mina madala wa xitolo lexi. Ndzi pfunile vanhu vanyingi kambe munhu wo rhurhumela a tlhela a bayiza a ndzi kumani na yena,” ku hlamusela Azo a honokerile Pondo.

“Ku bayiza a ndzi yena wo bayiza hambi ri ri rhumbu a ndzi na rona,” ku angula Pondo.

“Lowu muchini ndzi nge wu koti ku wu humesa hikuva wa swi vona na wena leswaku vatirhikulorhi va nga ndzi vavela eka mininjere wa hina. Lexi ndzi nga xi endlaka ndzi ta ya ku humesela wun’wana muchini wo fana na walowu hikuva ndzi na xikhiya xa mina ntsena xa le xitorhumu xa feme leyi. Lexi wena u faneleke ku xi endla sweswi i ku huma u ya yima ekusuhi na xikoweto lexiya, ndzi ta ku kuma kona loko ndzi wu tlakurile,” ku hlamusela Azo a ri karhi a kombetela xikoweto xa kona.

“Mali u yi lava sweswi xana?” Ku vutisa Pondo a ngenisile voko exikhwameni xa xikhowehle lexi a xi ambarile.

“A ndzi yi lavi sweswi. Phela mina ndzi tirha hi nawu wa xandla famba xandla vuya hikuva a ndzi mbabva kambe lexi ndzi nga ku tsundzuxaka xona hileswaku tshama u yi fumbarherile leswaku loko ndzi vuya hi le xitorhumu hi nga ha dyi nkarhi. Ndzi pfunile vanhu vanyingi hi endlelo lero tano. Loko ndzo ka ndzi nga ngeni ematilweni aredzii!” Ku nghayitela Azo a kongomile nyangwa wo humela ehandle.

Pondo u humile a ya tiyimayimela laha a lerisiweke ku ya yimela Azo kona kasi Azo u yile eka munghana wa yena loyi ntirho wa yena a ku ri ku lunghisa swiyanimoya. U lo na fika a hlamusela munghana wa yena hi ta *Jackpot* leyi va nga ta yi khoma, hiloko munghana loyi wa Azo a teka gwangwangwa ra xiyanimoya, leri na n’wini wa rona no hanya a nga ha hanyi, a ri phutsela ri saseka wonge i nyiko leyi nyikeriwaka emitlangwini yo fana na mikhuvu ya ku tlangela ku velekiwa ka Puresidente Zuma. Endzhaku ka sweswo a yi hoxa ephephabegeni, ivi a yi tlakusa Azo. Loko Azo a fika eka xikoweto lexi va nga twanana ku hlangana eka xona na nyimpfu ya yena, a nga ha hlwelangi ku tirhisa nawu wa yena lowa xandla famba, xandla vuya. Ivi yena a dya ehansi loko Pondo a ri karhi a tsabyata a kongomile etithekisini to n’wi yisa eka rikwavo.

“Hey, swikwembu swa ka Gunere swi ndzi pfulerile tindlela. Rendzo ra mina a ri vangi rendzomatsune hikuva ndzi ganyile. Laha ndzi xavile

muchini. Hay, muyisa luya wa tirheka man'. Leswi ndzi nga kota ku vumba xinakulobye na yena, u hembile va ta kala va n'wi caca entirhweni hi ku fumisa mina," ku vulavula Pondo hi mbilu a honokerile phasela lero saseka swonghasi a ri karhi a chika exitichini lexi a xi lo khigetelana na muti wa yena.

Loko Pondo a ha ta hi le ko taniya, nsati na n'wana va n'wi hlanganisile hi ku ganyula wonge vo tsutsuma ritshwa. U lo na fika lowa nsati a amukela phephabege hi moya wa xinyamatsi kasi eka tlhelo lerin'wana lexa n'wana a xo tshwelatshwela xi languterile ku nyikiwa switsombe swa tinxakaxaka kambe a xi swi nyikiwangi hikuva nkarhi wa ku xava swona a wu nga ri kona.

"Vafambi tata n'wananga!" ku vula N'wa-Rivisi a honokerile phephabege leyi a yi tamerile phasela ro phutseriwa hi phepa leri nga sasekisiwa hi mabilomu ya mihlovohlovo.

"Inkomu mhani, ndzi fambile khwatsi. Kasi xilo xa maxangu lexi nga endzeni ka phephabege leyi a xi kombi byo vukhwatsi bya rendzo ra hina?" Ku vutisa Pondo a xingile n'wana wa yena loyi a ha hlundzukile hikwalaho ka ku ka a nga xaveriwangi switsombe leswa magulugulu, a tlhela a ya emahlweni. "Gayisa hi rero, phurumula hi ri vona hi ta ri vuyisa ximfumo. Ri phurumuli nkatanga phela va ri: "*Ladies First*," ku lerisa Pondo a n'wayitela na hi makatla.

Xuu! I mihlolo ya yini leyi ndzi yi vonaka? Kasi loko mi ku gayisa mi vula gwangwangwa leri? Ma swi vona swa rivala Vanyamatsee!" Ku hlalala N'wa-Rivisi a tlhela a hlakahla nhloko wonge a ngo cukumetela gwangwangwa leriya ri ta hundzuka vutshikelo bya mahele na swin'wana switsotswana.

"Gwangwangwa! Wo ndzi vona!" Ku lerisa Pondo a honokerile nghamu. "I ntiyiso, i gwangwangwa ri helerile man'. Kasi ku humelerile yini hi *Radio Cassette* liya yi nga ndzi durhela ngopfu? E-ee, ndza va landza mina va ta ndzi tiva kahle. Wa mina ntsengo va ta wu kama ri ri kwala! Loko swi nga ri tano ku ta halaka ngati. A ndzi buli-njhe!" Ku hlambanya Pondo a ri karhi a ba vuntlokontloko na vuntsetentsete bya marha.

"Ri vitanile mali muni ro gwangwangwa leri ngo hi xumbadza wonge hi lo xwela etiharini. Hambi a mi lo xava saka ra majengelengendze a swi

nga ta va swi antswile?" Ku vutisa N'wa-Rivisi a ha languterile nhlamulo ya ntsengo lowu tirhisiweke.

Pondo mbuyangwana a nga hatliselangi ku hlamula xivutiso hikuva a ri eku dlitadlitekeni wonge i xipengo lexi nga minya gula ra rihemani, a wachutawachuta mavoko a tlhela a susumeta n'wana loyi a n'wi xingile wonge vusopfa lebyi n'wi hlundzukiseke byi tshuriwile hi xivumbiwa xa Xikwembu. "Loko Sathani a ndzi tisela ndzingu wa yena hi gwangwangwa leri u hembile. Ndzi ta yimisana na yena hi tintiho a ko a ku pfoyoo, a tsutsumela eka rikwavo hikuva ndzi ta xi boma xitolo lexiya mina Mambatsana," ku hlamusela Pondo a kiringile wonge a ngo dumela Azo hi meno na min'wala hambileswi Azo wa kona a nga ri kona.

"Swo kiringakiringa ha swi vona kambe xilipi xi kwihi?" Ku vutisa N'wa-Rivisi a jaherile ku vona ntsengo lowu nga tirhisiwa eku xaveni ka gwangwangwa leri.

"A ndza ha xi tekangi," ku angula Pondo.

"Hambi mi nga xi tekangi ndzi byeleni mali leyi mi yi humeseleke thyaka leri!" Ku lerisa N'wa-Rivisi a hlurhukile.

"A ndza ha tsundzuki kahle. Wonge ndzi humesile kwalomu ka R500-00," ku vula Pondo a rheteriwile hi ririmi.

"Sis! Mi pfanga no kwalomu ka R500-00 a mi nyumi? Kasi mi lo dyisiwa nkubyata mi nga lo pfumela ku phuntisiwa hi vafanakuloni? Ma tiva loko a mo va xihlangi, namuntlha a ndzi ta mi tirha vaxumi," ku vula N'wa-Rivisi hi ku raha gwangwangwa leriya, a ri tlhengusela etlhelo kutani a ya helela exitangeni kambe a ka ha vangi na n'wangulano wun'wana siku rero.

Hi siku leri landzeleke Pondo u vungavungile gwangwangwa ra yena a ri tlherisela eka n'wini wa rona. U lo na fika eka *Cash Build* a sungula hi ku valangavalanga hi xikongomlo xo lava ku hlangana na xikandza xa Azo kambe ko fana na kwala; a ku na Azo wa laha. U te hi yena a jikajika na ndhawu ya vuxaviselo hinkwabyo ya Cash Build a hetelela hi ku khigii, enyangweni ya mininjere. U te a nga si tlhelela endzhaku mininjere a n'wi hatlisela hi xivutiso.

"Hi mi pfuna ha yini tatana mi ngo tikomba mi hlundzukile?" Ku vutisa Mininjere Xigatsutsu hi rito ro komba leswaku hambi a ri Muindiya, ririmi

ra Xitsonga wa ri kaxela.

“Tolo ndzi xavile *Radio Cassette* kwala xitolo xa n’wina kambe loko ndzi ya fika ekaya ndzi kumile gwangwangwa leri,” ku tivika Pondo a ri karhi a humesa gwangwangwa ra yena leswaku mininjere a ta ri vona ri helerile.

A nga si hlamula nchumu mininjere u sungurile hi ku hleka. A hleka, a hleka no ta hleka lero kala vatirhi va yena va ta n’wi rhandzela hikuva a nga ri yena wo hleka hi ku olova loko a ri laha ntirhweni. U te u lava ku hlamula Pondo marito ku huma totololoo, hikuva nakambe a ri eku hlekeni a ri karhi a huma mihloti.

“Kasi ku humelela yini hi Ribandiyani leri?” Pondo a tivutisa hi mbilu a ri karhi a ku julujulu bya xireresa lexi nga fayekeriwa hi tandza eluswini.

U lo na kolwa ku hleka hiloko a vitana Pondo leswaku a nghena na yena ehofisini ya yena laha a nga hlamusela leswaku xitolo xa vona a xi si tshama xi xavisa *tenth-hand radios* hikuva hambi ti ri *tisecond-hand radios* a ti kona laha bindzwini ra yena. A hetelela hi ku byela Pondo leswaku a titekela gwangwangwa ra yena a tifambela.

“E-e, ku lova mali ya mina ndzi nge swi koti. Humani ndzima yo ndzi rilisa!” Ku lerisa Pondo a tlhutha khuvi ku komba leswaku u hlundzukele a helela.

“Tatana, ku n’an’isana na munhu un’wana a ndzi swi koti. Hambiswiritano ndzi ta mi twela vusiwana mi ndzi komba mutirhi loyi a mi xaviseleke nkurhe lowu,” ku hlamusela Xigatsutsu kambe a ha tsandzeka ku tikhoma leswaku a nga hleki.

“Ndza n’wi tsundzuka Azo. A nge pfuki a ndzi kohlwile exikandzeni,” ku angula Pondo hi ku hefemuteka.

Hi ku copeta ka tihlo Xigatsutsu u hlengeletile vatirhi va yena hinkwavo a endlela leswaku Pondo a ta n’wi komba Azo loyi a n’wi xaviseleke sirha leri ra xiyanimoya kambe pfhorototoo, a nga ri kona Azo loyi a n’wi tivaka. Hambiswiritano Pondo a nga enetisiwangi hi vutikarhati bya Xigatsutsu hikuva a ha lava ku tlheriseriwa mali ya yena. Pongo leri a ri ba ri kale ri nyangatsa na ntlawa wun’wana wa vatirhi lava swimbilwambilwana hikuva a va navela na ku n’wi khomakhoma, kambe Xigatsutsu a va a qinghela maphorisa leswaku ya ta va rhula mpingu wa makhukhuri

layo vangiwa hi mpfula ya savheji ra savheji. Ma lo na fika maphorisa, Xigatsutsu a ma tswambitela xivangelo xa hoyihoyi leyi nga laha bindzwini ra yena, a tlhela a va komba sirha ra xiyanimoya lexi xaviweke kwalomo hi Pondo.

"No case!" Ku angula ndhuna ya maphorisa a ri karhi a bola timbambu hi ku hleka. U te a ya heta ku hleka, a hundzuluka a swondzolota Pondo, ivi a ku: *"Grootman, vat koers jong! Ons het nie tyd vir speel' werk nie, hoor jy?"*

Hambileswi ririmi ra Xibunu a ri ri mukon'wana eka Pondo, vubvinyingi bya xikandza xa ndhuna ya maphorisa byi n'wi tsemile nhlana. Hi luya Pondo wa vanhu xobyaxobyaa, a ri karhi a titshandza vusiwana byo tlhelela ekaya a tirhwexile saka ra tingana.

Ku Vuvumela Malangavi ya Tihanyi

Mikhomazi Bruce Ngoben

Remember i xigumandzeni xa Gwayimani
Ridonga na sirha Phukwani ntombi ya
Nyabebe. Muti wa Ridonga na Phukwani a wu
dzimiwile wu khigetela xintshabyana lexi a xo va
xoxe laha tikweni ra Vuyani. Mana wa Remember na
madyondza ya yena loyi a vuriwa Dudu, va vuye va
mitiwa hi misava emhangwini ya xipandzamananga.
Vutomi bya vona byi koxiwile hi mhangu leyi
loko va huma *eHealth Centre* ya Migomori;
laha Phukwani a yile ku ya teka timhamba ta
mukhuhlwani lowu a wu hlaserile madyondza ya
yena. Nkateko wa kona a siyile Remember endlwini,
a n'wi siya emavokweni ya ntswalani wa yena;
N'wa-Xifemani tanihileswi Remember a ha ri ricece.
Loko Remember a nga siyiwangi ekaya kumbexana
na yena a tava a ba swingoro swa vucece bya yena
eswilahlweni swa ka Mbhahani.

Leswi Ridonga a hundzukile nguluve, va ka Nyabebe va hatlile va nghena
endlwini va kutsa rambu ra leswaku Muriel makwa' Phukwani a ya

pfula yindlu ya Ridonga hi xihatla hikuva nkarhi wun'wana Ridonga a nga kokiwa rinoko hi vusenga lebyi nga tala byi ku n'walalalaa, laha tikweni ra Vuyani. Kunene Muriel a nga kalangi a khindlata makatla loko a tshwetiwile marito yo ya hundzuka mutshiveri wa sivara wa yena. Pho Ridonga wa kona vunqhovi a byo n'wi bee! Hala tlhelo xixuvekeri xa muti lexi, hambi xi vuyile hi livhi, a xi nga ri xona xo tinghenisa ka ntlevuntlevu wo hangalaka na miti xi kukutlela mabyalwa. Hambiloko a ri kwale ntirhweni wa yena kwale Benoni, eXifundzeninkulu xa Gauteng, a nga ri yena wo titoloveta ku tlulela kun'wana na kun'wana loko a khumukile. Leswi ana a ri un'wana wa tindhuna ta *Benoni Transitional Council*, a nyikiwile yindlu ya tikamara ta mune; leyi a yi ri na xihambukelo endzeni ka yona. Endzhaku ka loko ta vukati lebyintshwa ti tshamisekile, Ridonga u tlhe-lerile eXilungwini a siya muti wu ri emavokweni ya Muriel na Remember. Enkarhini wolowo Remember a ri mudyondzi exikolweni xa le henhla xa Xibasa, kwale Vuyani. A ri eka Gireyidi 8.

Vakhale va tiyisile loko va te: "Xikukwana xa yin'wana huku a xi hleteriwu hi yin'wana huku." Hambileswi Ridonga a rhandza ngopfu n'wana wa yena, ku nghena ka Muriel laha mutini ku tsemile mubya lowu a wu kondletela vuxaka exikarhi ka n'wana na mutswari. Nxangu yo sungula leyi nga tshuriwa hi Muriel a yi ri leyo pima madyelo ya Remember.

"Hikutani u ri eku dyeni kasi a wu xurhi wo va nyikiri?" Ku vutisa Muriel a swondzolotile Remember, a bohanisile xikandza wonge hi yena mutundzi wa mugayo laha mutini.

"Xii, kambe mhanitsongo mi ngo ndzi fanisa na mbhongolo ndza ha lo phema ximarha xin'we lexi," ku angula Remember hi rito ro tiyisa hansi.

"A wu fani na yona hi leri nge yini?" Ku vutisa Muriel a tibyerile leswaku loko a te xexo u te xexo.

"Mhanitsongo, kasi ku dya swakudya swa laha kaya i xidyoho?" ku vutisa Remember hi rito ro tilondla kasi hey' u yi kandziyile ncila a lo yi nhwii!

"Remember, u sungurile rini ku ndzi delela? Vuswa byebyi u byi nyondzodzaka byi swekiwile hi mani leswi u ngo tiyela ku tlevulatlevula emapatwini loko xikolo xi huma?" Ku kiringa Muriel a tikhomile masenge wonge ku va a siyiwile na n'wana loyi a swo fana niloko a lo rhwexiwa khwara.

Remember wa vanhu a nga ha kalangi a ya emahlweni na ku yingisela leswi mhanitsongo wa yena a swi vula. U lo timiyelela, a hetelela hi ku ya titsalela switsalwatsalwana swa yena swa le xikolweni. Ku herile masiku mambrhi kumbe manharhu ka ha lo tititii, laha mutini kambe lexi Remember a nga xi tivi hileswaku loko a yile exikolweni, mhanitsongo a qinghela nuna wa yena, a vavela n'wana loyi wo huma endleleni wonge u lo thusiwa hi mona wa xiloyi.

Leswi ximanjhemanjhe xi nga phutsela vutomi bya namunltha, ha swi vona leswaku misava yi nyunyuteriwile gwembe. Ticece ti biha emirini ta ha geva mafi. Xirha lexa ku biha emirini ka tindzumulo ta marhobyati xi mbhonyile misava hinkwayo lero tinghohe ta vakulukumba to tshamela ro hlova hi nhlamalo lowu phirhaka timbilu ta vona. Tanihi tindzumulo tin'wana, na yena Remember wu n'wi werile ntungu lowu. Loko hungu leri ra vuvabyi lebyinene ri ta fika etindleveni ta mhanitsongo wa yena, i ncini a nga xi vonangiki Remember wa vanhu! A kuhiwa no kunyiwa wonge etikweni ra Vuyani hi yena xisungesunge xo qumbhisiwa hi nkuma wa mondzo a nga si mila makhuyu. Xiyimo lexi Remember a ri eka xona xi vhete xi tiyisisa ntikelo wa xivuriso xa Xinghezi lexi nge: *"One man's frustration is another man's salvation."* Endzhaku ka loko Muriel a kupile Remember, u qingherile nuna wa yena, a n'wi andlalela ta vusopfa lebyi dlayeke xidyamelo xa muti wa vona. Ridonga u lo na kuma hungu leri swi vheta swi tikomba leswaku rirhandzu leri a ri na rona eka n'wana wa yena, se ri wungukele ra makumu. Hambileswi a nga vuyangiki a ta khawurisa lexa njanganja ya yena, u tsarile papila leri vundzeni bya rona a byi komba leswaku Muriel xi n'wi pomperile, xi n'wi hulela muhalo xi tlhela xi n'wi koka hi tinhompfu. Papila ra kona a ri tekile xivumbeko lexi landzelaka:

P.O.Box 77707

Benoni

0855

10 Ndzati 2009

Remember

Byi njhani vutomi bya vuyimani? Loko a ri mina ndzi hlundzuke bya mhiri leyi cheriweke misava ya bvunyebvunye hikwalaho ka swiendlo swa wena leswo hambana na Muvhulu. Mi famba mi tintlhonthlhelha mimpfi mi ri karhi mi swi tiva leswaku ya luma kambe ku tilwela ko fana na kwala. Mina ndzi ku wundile tanihileswi u nga rhumbu ra mina kambe ku ya ndzi huvahuvela vatukulu vo ka ndzi nga va tivi ndzi nge pfuki ndzi giyele swona.

Ndzi nga ka ndzi nga pindzuki malembe enhoveni hi xikongomelo xo singilela muti wa un'wana wanuna. U swi tiva kahle leswaku swa vuhawu a ndzi dzahisani na swona fole. Se hi yo' ya yini leyo chovha ngholovhani wa ha ri vondlo? Swona i mani wa xivindzi xo ku rhwexe mpingu wonghasi? Loko a ndzo va ekusuhi na wena a ndzi ta ku vandzekela hi ntshilani, ndzi tlhela ndzi ku khwakhwayisa bya xileyi lexi huduriwaka hi swinkachana swa switlaratlara hikuva u ndzi onhile vito. Kutani hi nomu lowu, vona leswaku goya rero u nga ta ri veleka u endla yini ha rona hikuva ndza ala leswaku ri hlohla swakudya swa mina. Loko ndzo fika kwaleyo ndzi kuma ku nga ri na nhlanga leyi nga baleka ngati, swi tivi ta ha suka leswaku ku ta nuha nswanyo hikuva nkarhi wo ku khoma tanihi tandza i khale wu hundzile. Ndzi ku byerile kahle leswaku u hlengeleta dyondzo hikuva hi yona vukati bya wena kambe wena u ndzi fanisile na mbyana leyi vukulaka tshuka. Hambikona u na thomo hikuva a ndzi na masiku ya livhi. Loko a swi nga ri tano, a wu taw u twa munyu wa ka Madonsi.

Ndzi hetile hungu leri a ndzi lava ku ku hungulela rona

Hi mina tata wa wena loyi a dyeke makala

Ridonga

U lo na fika emakumu ka papila leri Remember mbuya, nhloko ya yena yi ku wuu, wonge u lo himeteriwa hi swimusana. Byongo bya yena byi vila byi ri karhi byi thawuza kambe byi tsandzeka ku koxometa eka leswi a fanerile ku swi endla hi nkarhi wolowo.

"Yhii!" Remember a hlamala hindlela yo tisola na ku titwela vusiwana. "Leti hlantiweke hi papila leri ti bihile ku fana na nkhasu wa Sathana. Swi le rivaleni leswaku ndzhwalo lowu ndzi wu rhwaleke wu ta hetelela hi ku ndzi swekela tihove ta maribye hikuva leswi tatana a nga hlurhukisa xiswona no ndzi dlaya a nga ndzi dlaya loko ndzo ka ndzi nga tiyimayimi,"

a vilela hi mbilu a tlhela a ticukumetela emubedweni wa yena a va a yile na vurhongo bya mbhukwana.

U te a nga si ya ekule na vurhongo bya ninhlekanhi, Muriel, loyi mikarhi hinkwayo a tiendla wonge a nga tivi nchumu hi ta papila leri tsale-riweke Remember, o rivanti gwavuu, a nghena laha muyimani wa laha mutini a etlerile kona.

“Pfuka, pfuka! Leswi u ngo tshama u etlele wonge u vabya gabadza, i mani a nga ta kuha kamara leyi yi ngo nuha wonge i kamara ya swibobodhli?” Ku vutisa Muriel hi rito ro hlunama, a ri karhi a hudula Remember leswaku a pfuka.

“Mhanitsongo, xana a mi ndzi wisisi ha yini hikuva vhiki hinkwaro mi lo khoo, no ndzi khovolela wonge ndzo va xipelanambu laha mutini?” Ku vutisa Remember, mahlo ya yena ma ri karhi ma chulula mihloti.

“Whaa, whaa, whaa!” I Muriel a wimbaka marhama ya Remember hi xihahati xa matimba kambe Remember a nga kalangi a teriwa hi miehleketo yo tlherisela. Swona a ta n’wi sungula hi le ka tlhelo rihi hikuva Muriel a ri xizuthula xa wansati.

Vutomi bya laha mutini lowu byi fambisile xisweswo ku kondza Remember a titshunxa. Siku leri a nga tintshunxa ha rona a ri hundzukile siku ra mihlolo hikuva Muriel a nga zangi a tshinela ekamarini leyi Remember a ri eka yona. Loko a ku nga ri N’wa-Nghundhu a nga yimayima a qinghela exibedhlele, kumbexana ingi Remember a velekerile ehansi. N’wa-Nghundhu loyi a ri nghamu ya Bevhula. Muti wa vona a wu nga ri ekule na lowa ka Ridonga. Mikarhi hinkwayo a va ri twa pongo ra Muriel loko a chovola Remember kambe a ku ri hava lexi a va ta xi endla hikuva hi ntumbuluko wa yena, Muriel a ri munhu loyi a tshama a tatile marhama hi moya naswona a ri na ndhuma yo venga vayimani, vabvana, vabvana vo hisa na swibvanani hikuva rhumbu ra yena a ri ala ku khoma. Ku vuya ka Remember hi le xibedhele, u tivuyerile na xibutswana lexi vaongori va nga xi thya vito ra Gift. Xibutswana lexi a xi ri na ntlhohe lowu a wu voyamerile ngopfu eka kokwa wa xona—Ridonga hambileswi nghohe xa xona a yi lo swi rhwaa, swa tata wa xona Mazukwa; loyi a nga xi tsan’wa xa ha ri tandza. Ntsan’wo lowu hi wun’wana wa leswi swi nga endla leswaku Ridonga a nga ha lavi na ku twa nchumu hi Remember. Ku

vuya ka Remember hi le xibedhlele ku lo vheta ku hlanganyeta rivengo embilwini ya Muriel lero siku leri ngo va siku a qinghela nuna wa yena, a n'wi tivisa hi ta marilelo lamo nyangatsa ya goya leri nga laha mutini wa vona. Leswi na yena Ridonga se a vonaka wonge u lo rileriwa, u lo khoo, ku tsaletela mapapila lama a ma hlamusela ta nsele lowu a nga ta wu endla loko a huma livhi. Hi le ka tlhelo rin'wana, muti wa Ridonga a wu nga ri na vutomi hikuva a wu tshama wu ri emilon'weni ya vanhu.

"Swi tikomba wonge Muriel a nga ri sombha risana lera Remember," ku pimanyisa Bevhula.

"Futhi yaleyo a hi mhaka ya wonge hikuva leswi a ri vengisaka xiswona risana leriya swi ndzi hlambisa na timbilu," ku paluxa N'wa-Nghunu, a miyelanyana a ri karhi a ehleketa leswi a nga xanisekisa xiswona ku kondza Remember a titshunxa. "Hinkwerhu hi na vana na vatukulu lava nga hunguka kambe a hi kalangi hi va lahlela mavoko hikuva i marhumbu ya hina," a hlamusela, a langutile nuna wa yena exikandzeni.

"Hi ta ku swi yini N'wa-Nghundhoo, timbilu ta hina vanhu ta hambana; tin'wana to va swidliki ntsena endzeni ka tona, ti fundzile vuxu-ngu bya rivengo ra xiloyi kasi tin'wana ti basisile xigamboko. Na mina ndza swi twisisa leswaku Remember u dyohile kambe a swi vuli leswaku o fanela ku dyisiwa phiriva lero tuwatuwaa, naswona a dyisiwa hi mhani-tsongo wa yena," ku sola Bevhula, a vonaka a lo nyupee, exidziveni xa nyangatseko.

"Phela leswo veleka vana hi vana, wo va ntungu lowu weleke misava hinkwayo. Laha mugangeni wa Vuyani vunyingi bya vanhvana i vamhani va vana va le swigodweni. Hinkwerhu a swi hi tsakisi loko vana va hina va chova tingholovhani va nga si kota na ku hlambela endlwini kambeloko mati ma halakile i mani a nga ma olelaka?" Ku vutisa N'wa-Nghundhu, mbilu ya yena yi ri eku tweleni Remember vusiwana.

"Aredzi nkatanga, hambileswi wu nga ntiyiso ku vula leswaku muti wun'wana na wun'wana wu xingile manyala, lowa ka Ridonga wo swi nyanyisa hikuva vumhika bya lowa nsati wa kona, byi n'wi photerisa mavila na laha swi nga fanelangiki," ku hlamusela Bevhula.

"Loko vakhale va vule leswaku vusiwana byi na xilandzo, a va vula swo fana na sweswi hi swi vonaka. Loko sirha Phukwani a ho tsakula,

futa leri hi hlekisaka na hi vamangedyana a ri ta kuma ndzhuti ri wisa. Na yena Ridonga u kumanile na xona xikumakumani lexo kokiwa hi rhimila wonge ri lo gamba. Phela Muriel u xanisa n'wana wa vanhu leswaku a ta duka naro, ivi yena a sala a funya xuma xa Ridonga. U kukumukile bya xitendze hi ku funyetela mali ya lwelwelwe leri va nge i Ridonga," ku sola N'wa-Nghundhu, a titwa wonge hiloko Remember a ri n'wana wa yena wa xiviri.

"Xinyotinyoti xanga!" Ku vula Bevhula. "Mina na wena hi fanele ku lava rigudhlu leri nga ta gudhla magwaxu ya mahanyelo ya muti wa Ridonga ya nga si dzima timitsu. Phela leswi nga eku humeleleni emutini lowuya hi yona *Child Abuse*; leyi Mfumo wa Vanhu wu nga tovelaniki munyu na yona," ku boxa Bevhula, xikandza xa yena xi n'wayitela hindlela yo komba leswaku tipolitiki ta laha Afrika-Dzonga a nga ti khomi hi ncila; wa ti tiva naswona u tlhela a va na vulandzelerisi bya tona.

"Se a wu ehleketa ku endla yini loko swi te tano?" Ku vutisa N'wa-Nghundhu.

"Nkatanga!" I Bevhula a khuzaka nghamu yakwe hi rito ro vevuka, a tlhela a tlhavela emahlweni: "Swi tikomba wonge a wu yi hetu kahle milawu leya ha ku simekiwaka hi Palamendhe ya Mfumo wa hina. Loko a wu yi tiva..."

"Ndzi ta yi tiva hi leri ri nge yini ndzi ri wansati?" Ku vutisa N'wa-Nghundhu hi ku nghena enon'weni wa nuna wa yena.

"Timhaka thyaa! Misava ya rhendzeleka nkatangoo! Vavasati va na xiave lexikulu eka Mfumo wa namuntlha. Sweswi ndzi vulavulaka, le switu-lwini swa le Palamendhe va lo ruu, va karhi va dleketa milawu ya tiko ra hina. Futhi wun'wana wa milawu leyi va yi dleketekete eka malembe lama nga hundza hi lowu fambisiwaka hi lava va "Child Protection Unit." Mayelana na nawu lowu Mfumo wa Vanhu wu ba ehansi hi xigwagwa xo ke' mbhinyi loko mutswari, wihi kumbe wihi, a khoma n'wana wa yena hi voko ra nsimbhi," ku boxeketa Bevhula, a vonaka a nga tiyimiselangi ku mita marha loko swi ta eku hlamuseleni xiyimo xa tipolitiki ta laha Afrika-Dzonga hikuva a ri un'wana wa tinkuveri leti nga hlakatiwa hi makhotsa ya Mfumo wa Xihlawuhlawu.

Va te va ha khomile bulo ra Mfumo wa Vanhu lowu pfurhetaka ndzilo

hi xisuti loko swi ta eka mhaka ya ku xanisiwa ka vana hi vatswari va vona, N'wa-Nghundhu a vona xichazi xa munhu loyi a n'wi koherisa na Ridonga.

"Wonge gayisa ri ngehenile," ku vula N'wa-nghundhu hi rito ra le hansihansi.

"I gayisa ra ka mani?" Ku vutisa Bevhula, a tikomba a nga ri na ritsondze ro yingisela leswi nghamu ya yena yi taka na swona.

"Ndzi hla' Ridonga," ku angula N'wa-Nghundhu hi ku tlakuka a languta emutini wa Ridonga. "Hi yena himpela, a ndzi ku kumbexana a ndzi n'wi vonangi kahle," a tiyisisa vonelo ra yena a ri karhi a tshama ehansi.

"Loko a ri yena u endlile kahle hikuva i khale ndzi navela ku burisana na yena mayelana na matikhomelo ya nghamu ya yena ehenhleni ka Remember," ku vula Bevhula, a vonaka wonge a ngo vheta a ya n'wi phutuma.

"Yimaninyana-ka! A mi nga to n'wi yela xikan'we namadyambu loko a hetile ku vuyisana na vamuti wa yena," N'wa-nghundhu a veka ra yena ra vusiwana.

"A ku na ku vuyisana ka laha handle ko vuyela ku ta xanisa xisiwana xa vanhu," ku pimanyisa Bevhula.

Hakunene Bevhula a tiyisile loko a boxile leswaku a ku na ku vuyisana ka laha hikuva Ridonga u lo na nghena emutini wakwe, u lo vheta a kongoma ekamarini ya yena laha a nga kuma nghamu ya yena yi lo kwavama. No ndzawuta a nga ndzawutangi hambileswi swipongwana swa ku rila ka Gift a swi twala swi huma ekamarini ya mana wa yena. U lo na fika, a hluvula xikhwehle xa yena, a xi cukumeta xi ya ku pupululuu, etinhlokweni ta mubedwa lowu Muriel a etlerile eka wona, a tlhela a hlakahla xiluva xa mbilu ya yena. Endzhaku ka sweswo va vuyisanile no pfuxelana, ivi va nghena exivindzini xa mhaka leyi endleke leswaku a kala a kombela xilivhani xa vhiki hinkwaro.

"Loko u ndzi qinghela vhiki leri nga hundza, u ndzi byerile leswaku Remember se u sungurile mukhuva wo vuya navusiku. Xana wa ha ya emahlweni na genge leri?" Ku vutisa Ridonga a tshwukisile mahlo wonge i mudzahi wa mbangi loko a yi werile henhla a nga si dya nchumu.

"Phela va tshika xo khoma hi voko, xa le mbilwini a xi tshikeki.

Njanganja leya n'wina a yi yi twi nsimbhi. Futhi yi hangalakile ku tlula mpimu hikuva a yi na mhaka na lexa goya ra yona. Loko ri kala ri ku ngwii, hi liya tlevutlevuu, yi famba yi tihlotela swingawu. Ku vuya ka yona u ta twa man'?" Ku thathela Muriel, mbilu ya yena yi ri karhi yi gigisela yi n'wi tsundzuxa leswaku vun'wa byo vavela n'wana wa vanhu a hi vulombe kambe yena a ku khoo, no n'wi tota n'wi thyaka. Phela u fanerile ku n'wi mbyindla hi thyaka hikuva loko yena a nga si kuma ximbuwana, a nge pfuki a swi tiyerile swo nyangatsiwa hi goya leri ngo tshamela ku hlohla swakudya swa laha mutini, ri tshika ku ya eka tata wa rona.

"Ohohoo!" Ku hlamala Ridonga. "Swi vula leswaku Remember u lava ku tlhandlameta rin'wana goya loko lera xisungusungu ri nga si heta na lembe?" Ku vutisa Bevhula, a wachutawachuta mavoko wonge u lo pfuke-riwa hi tithari ta vubi bya xibakele. "Remember! Remember! Hatlisa u ta haleno!"

Ekusunguleni Remember a titwa wonge u le ku lorheni loko a twa vito ra yena ri khuziwa hikuva a nga n'wi vonangi tata wa yena loko a nghena. U te a ha dya marhambu ya nhloko, rito ra tata wa yena ro ta ri tile naswona ri twala ri ri ekusuhi na kamara ya yena. Hiloko a hlamula a ri karhi a pakatsa Gift emakatleni xikan'we no ya laha a vitaniwa kona. U te a ha ku kandziya xihukuva xa nyangwa lowukulu wa yindlu leyi hinkwavo a etlela eka yona, o hlanganisiwa hi xikandza xa tata wa yena loyi a nga lo dya viriviri kambe a lo ri guma Kunene.

"Hatlisa u chicha goya rero ndzi nga si mi patsa swin'we hi riboko leri!" Ku huwelela Ridonga, a vula hi ku hudula n'wana wa yena wonge i xitla-ratlara xa xinkuzana loko xi hudula xileyi lexi nga vatliwa hi rhavi ra xifata.

"Mi nga ndzi dlayi tatanoo! Ndzi tshikeni ndzi sungula hi ku mi hlamusela!" Ku xavelela Remember a ri karhi a vokotsa.

"U lava ku ndzi hlamusela yini ndzi ri karhi ndzi ri vona goya leri ri ndzi dyisaka mbitsi?" Ku polomba Ridonga. "Chicha goya rero, loko ku ri na leswi u lavaka ku ndzi hlamusela u ta ndzi hlamusela swona endzhaku," ku tshikelela Ridonga.

Remember u te a ha chicha goya ra yena, swi vheta swi tikomba leswaku u ta hlangana na timbila ti ri karhi ti rhurha. Hambileswi a nga tirha ntirho

lowo chicha goya ra yena hi rivilo ra humba, xipakani a xi n'wi yimerile hi mahlongati. Hi nkarhi wolowo miehleketo ya yena a yi hlundzukile hi ku tivutisa swivutiso swo fana na leswi: "Kasi rifu ra manana a ri hlola leswi ndzi swi vonaka?" Xana hi yena tata wa mina wa xiviri kumbe u lo gawula manana ndza ha ku velekiwa?" "Kumbe ndzi dlawela vunyumba bya mhantsongo loyi a ndzi vengaka wonge hi mina ndzi nga pfala xivelekelo xa yena xi ku nqhii xi nga amukeli nchumu?"

Hinkwaswo swivutiso leswi a swi kumangi tinhlamulo ta swona hikuva u te a ha vuyetela xikumbana leswaku Gift a ta etlela kahle, fosi ya riboko yi twala hi ku govola emasengeni ya yena.

"Yoo, mananoo, mi nga ndzi dlayi bavoo!" Ku vokotsa Remember hi rito ra xihluku.

"Ndzi nga ku dlayi, ndzi nga ku dlayi u ri karhi u hlotana na ku kuma tlhandla ya goya leri thyakiseke xizizi xa muti wa mina?" Ku vutisa Ridonga, a nga yimangi ku kwapa n'wana wa yena a ri karhi a pfunetiwa hi nghamu ya yena leyi yona a yi n'wi fumbutela hi swibakele lomu matlhelo yi ri karhi yi vulavulela yi ku: "Tekka u swi twa, u lo swi khwaa, swa nyini!"

"Kokwani Bevhuloo, va ndzi dlaya mananoo!" Remember a ba nyiwa kambe rito ra yena a ri sungula ku fa.

Hiloko, hi nkotlano, Bevhula na nghamu ya yena va ku bavhuu, va ringetile hilaha va nga ringeta hakona ku timela ritshwa leri a ri lava ku vavula vutomi bya Remember byi ku lohlool!

"Ridonga!" Ku huwelela Bevhula, a yimile exikarhi ka Remember na tata wa yena. "N'wana i n'wana, hambi o ku khunguvanyisa kanjhani i n'wana wa wena, a nga fanelangi hi ku mbeyeteriwa wonge o va mbyana. Vona sweswi u n'wi bisile xibedhlele. A hi vusopfa bya vutswari lebyi xa...?" Ku vutisa Bevhula kambe xivutiso xa yena a xi fikangi emakumu hikuva u ngeniwiwe enon'weni hi Muriel loko a ku: "U ri yini mukhala-bya ndziwena? Kasi hi wena u byeletelaka njanganja leyi leswaku yi tifuma laha mutini wa mina?"

"Sweswo a hi ku vulavula naswitsananaa!" Ku ngenenelela N'wa-Nghundhu, a tikomba wonge u lava ku yimisana na Muriel hi tintiho kasiloko wu ri ntshungu lowu a wu lo moo, wu ta hlalela tihanyi ta Ridonga, a wu sungurile khale ku wahutela Muriel.

Hi nkarhi wolowo wa hoyihoyi leyi, vhone ya maphorisa leyi a yi huma eku tleketleleni ka swihobo leswo byisetela tihomu ta vanhu, yi fikile yi ku tlhekee, yi yima ehandle ka rihlampfu ra muti wa Ridonga. Hiloko leya ntshungu, ngopfungopfu leyo teka swa van'wana yi nga kombelangi, yi sungula ku tshwatitshwatii, hikuva a yi nga tovelani munyu na maphorisa. Hi nkarhi wo pfumala nhlwelelo maphorisa mambirhi ma jitama ma kongoma laha ndhasundhasu a yi tlalamba kona. Tinghonghoma leti a ti ri exikandzeni xa Remember ti lo vheta ti hlamusela maphorisa ya vanhu leswaku hi yena a nga hlangana na xona xikumakumani xa laha mutini lowu.

"I mani a nga ku ba hindlela ya vuharhi byonghasi wena?" Ku vutisa phorisa ro sungula ri ri karhi ri rhalarhalisa mahlo.

"I ta...ta...na mhanitsongo," ku angula Remember, a mpfikula a ri karhi a hlanta tindhendhe.

"Vakiti! Leri a hi belo ra kahle. Tihanyi leto tani a hi tona hi nga ti tshikaka ti etlela eritlangini," ku hlambanya phorisa ra vumbirhi.

"Va kwihi lava va ku tirheke vaxumi hindlela ya nsele wo ku yisa enseleni?" Ku vutisa phorisa ro sungula ri ri karhi ri khongotela Remember. "Namuntlha va ta ya hlangana na tintangha ta vona, a ndzi vungunyi hla' kokwana Majembeni loyi a nga etlela ehansi ka nkanyi!" Ri hlambanya phorisa, ri hlambanyisa xileswi ri humesile nenge wa huku enkotloteni wa wona, ri hetelela hi ku endla vuxungexunge byo duvula.

Ya ntshungu yi lo na vona vuxungexunge bya xigitsi; lebyi a byi khonya, yo sungula ku dya ehansi kasi loko a ri Muriel u kale a ya thakamela erihlampfini ra marhavi ya nceceyi hikuva a swi vonile ta ha suka leswaku maphorisa ya vanhu a va telangi matlangwani laha mutini wa yena. Eku heteleleni Ridonga na Muriel va dlonyoteriwile evheneni va ya thagisiwa hi tintangha ta vona kwale khotsweni. Remember u yisiwile exibedhlele laha a nga hlengiwa vhiki hinkwaro.

Xinyikatinhlamuselo

A vo menoo! (*xivulwana*): A va ala ku yingisela, ku byeriwa, n.sw.

Azania i vito leri thyiweke Afrika-Dzonga hi vandla ra tipolitiki leri tiviwaka ngopfu hi vito ra Azapo.

Bilankulu Joseph i muntshwa loyi a nga duvuriwa nkarhi wun'we na Hector Pietersen hi lembe ra 1976. Joseph u duvuriwile emutini wa Alexandra. Hambileswi a nga ringeta ku tisirhelela hi xipfalo xa dasibini, maqulu ya swibamu swa maphorisa ya koxe vutomi bya yena.

bitukanya (*nsinya wa riendli*): Ku hundzuka ka maxelo, xikombiso, loko ri xile kahle kutani hi xinkadyana ku sungula bubutsa lerikulu. Ku bitukanya swi nga ha vula ku hlundzuka, ku hlurhuka kumbe ku hlunama.

chechisa (*riviti eka ntlawa wa 9*): Ri lombiwile eka ririmi ra Xizulu. Chechisa I xibye lexi ku vandzekiwaka ha xona mati, xi endlwile hi zingi/aluminiyamu. A xi hlweli ku vurisa mati.

deteya (*riviti eka ntlawa wa 5*): Munhu un'wana na un'wana loyi a nyumaka ku vulavula ririmi ra mana wakwe loko a ri exikarhi ka vanhu va tindzimi tin'wana.

dinga (*nsinya wa riendli*): A hi ra Xitsonga hi ntumbuluko wa rona kambe ri lombiwile eka Xizulu. Ri vula ku navela lokukulu kumbe ku va na ritsondze.

direse xa koka (*xivulwana*): Xi vula ku leha ka folosi leyi biweke hi vanhu, ntila wo leha lowu vumbiweke hi vanhu lava nga yima va landzelelana.

dleke (*riviti eka ntlawa wa 5*): byalwa, vuputsu.

dlonyamakwee! (*rihlamari*): I rito ra ndzhukano leri tirhisiwaka ngopfu hi swikoxa loko swi hlunamile kumbe loko swi nyangatsiwile hi un'wana.

ebarakisini (*vundhawu*): Leri rito ri lombiwile eka ririmi ra Xinghezi ri nga

“barracks.” Ri vula yindlu leyi ku tshamaka/etlelaka masocha/maphorisa eka yona.

emporosini (*vundhawu*): Laha ku xavisiwaka kona byalwa bya Xintu. Rin’wana rito leri vulaka emporosini hi le ra exinavanini.

erikukwini (*vundhawu*): Eribyeni leri nga vatliwa hi ntumbuluko leswaku ri kota ku tshamiwa hi munhu a tlhela a nga twi ku gogonya ka rona.

etiharini (*vundhawu*): Endzilikanani lowu ku tlula wona swi yirisiwaka hi Mfumo wo karhi, hi vanhu vo karhi, n.sw.

femba (*nsinya wa riendli*): Eka tsalwa leri ku femba swi vula ku nuhetela tanihi homu loko yi nuhetela nkahelo wa laha mati ma nga kumekaka kona.

gabadza (*riviti eka ntlawa wa 5*): Ri tirhisiwa eka munhu loyi a ngo tshamela ku etlela kambe a nga vabyi. Hi marito man’wana munhu loyi a nga vabyi kambe u vabya gabadza.

galachani (*riviti eka ntlawa wa 5*): Eka tsalwa leri galachani ku vuriwa mbabva/ mencwa/muxisi, n.sw.

gamagameka (*nsinya wa riendli*): Ri vula ku tilumaluma loko u vulavula, ku ka u nga xi tivi lexi u ringetaka ku xi vula hikuva u tivona nandzu.

geme (*riviti eka ntlawa wa 9*): Ri lombiwile eka ririmi ra Xinghezi leri nga “game reserve.” Ri vula ntanga wa swiharhi.

Golele Julius i mafelatiko loyi a velekiwekeetikweni ra Hosi Msengi (eka Ximawusa) exifundzenitsongo xa Hlanganani, eLimpopo. U fele evuchavelahwahwa. Ndlela yin’wana yo tsundzuka nhenha leyi hileswaku rhavi rin’wana ra ANC ri thiyiwile vito ra Julius Golele.

govola (*nsinya wa riendli*): ku buluka kumbe ku rila ka fosi ya ximoko loko ku biwa nchumu wo karhi hi ximoko/ntshilani/nkhavi, n.sw.

Grootman, vat koers jong. Ons het nie tyd vir speel’werk nie: I mavulavulelo ya ririmi ra Xibunu lama hi ririmi ra Xitsonga ma vulaka leswi landzelaka: “Wanuna ndzina, hatlisa u suka laha hi nga kona hikuva a hi na nkarhi wa matlangwani.”

gula (*riviti eka ntlawa wa 5*): Xibye lexi chelaka mati lama fanelaka ku nwiwa. A hi mbita hikuva xona xa khomeka, a xo rhwariwa enhlokweni.

gumbagumba (*riviti eka ntlawa wa 9*): Ri wela eka ririmi ra Mphatlukwana. Eka tsalwa leri rito leri ri vula xichayachayani xo fana na gireme leyi nga na mpfumawulo lowu twalaka ekule.

gwangwangwa (*riviti eka ntlawa wa 5*): xipandzamananga lexi nga hlakala ku tlula mpimo kumbe nsimbhi leyi nga na nkurhe.

halakavhuma (*riviti eka ntlawa wa 9*): Xiharhi xitsongo lexi yelanaka na mhandzela. Van'wana va xi tiva hi vito ra khwara.

Hiroxima na Nagasaki (*mavitavito eka ntlawa wa 1a*): Mavito ya swivandla leswi swikepe swi fikelaka no sukela eka swona etikweni ra Japani. Hi siku ra 6th August 1945, swivandla leswimbirhi swi hlaseriwile hi athomiki bomo ya le Amerika.

hliphula (*nsinya wa riendli*): Ku hluva nyenyana, ku tsuvula tinsiva.

hlurhuka (*nsinya wa riendli*): Ku hlunama, ku hlundzuka, ku tsuva.

Information Technology (*Xinghezi*): Dyondzo ya matirhiselo ya tikhompyutara hi xikongomelo xo hlayisa switsariwa, n.sw.

Jackpot (*Xinghezi*): Ntsengo wo tala lowu winiwaka eka mubejo wo karhi.

jekula (*nsinya wa riendli*): Ku rima hi xikomu xa mavoko xo fana na lexi vuriwaka m'fakwa.

Jiyela (*nsinya wa riendli*): Ku bodhloanela, ku tsandzeka ku ya emahlweni, ku tsandzeka ku suka laha u nga kona.

kalanga (*nsinya wa riendli*): Ku rila u ba pongo, ku cema, ku ba nkalanga.

keketelela (*nsinya wa riendli*): Ku ceceleta, ku papalata, ku ta hi le matlhello.

khakhan'wa (*riviti eka ntlawa wa 9*): nhonga kumbe nkhave lowu nga na mahari mambirhi. Ntirho wa khakhan'wa i ku manya titiho ta varisi. Eka tsalwa leri khakhan'wa i tinsimbhi leti ku fasiwaka vakotsiwa/swivochwa ha tona.

khazamula (*nsinya wa riendli*): I ku hlohlonya ka mbanga kumbe xilondza, ku fehla loku twiwaka ku huma embangeni/exilondzeni.

- khoswa** (*riviti eka ntlawa wa 9*): Hafu ya minchumu leyi nga tatangiki xibye lexi yi nga cheriwa eka xona. Eka tsalwa leri ku vuriwa mhaka leyi nga hetisekangiki loko yi vikiwa.
- khuxumba** (*riviti eka ntlawa wa 5*): Munhu wo nyuhela ngopfu, xidudla, xidludla, n.sw.
- ku ba nyiwa** (*xivulavulelo*): Ku vitana vanhu leswaku va ta hlengeletana exivandleni xo karhi, ku ba nyandzayeye, ku ba hungwe, n.sw.
- ku ba xibantsheke** (*xivulavulelo*): Ku ndzundza u tlhela u yima hi ku hatlisa.
- ku biwa hi xipiringi** (*xivulavulelo*): Ku chuha ngopfu u nga si hlangua na khombo leri nga eku teni.
- ku bola ku fika emongweni** (*xivulavulelo*): Hinkwaswo swi onhekerile ra makumu, a kun a na xin'we lexi nga sala xi nga na nkoka.
- ku byi chuncha** (*xivulavulelo*): Ku nwa byalwa hi xitalo.
- ku chovha ngholovhani** (*xivulavulelo*): Ku famba ka wansati loyi a nga ekusuhi na ku veleka, fambelo ra muyimani.
- ku dya makala** (*xivulavulelo*): Ku hlunama ngopfu, ku hlundzuka ngopfu, ku hlurhuka ngopfu, ku kwata ngopfu.
- ku dya marhambu ya nhloko** (*xivulavulelo*): Ku ehleketa ngopfu hi xikongomelo xo kunguhata leswi swi nga ta ku pfuna.
- ku dyisiwa nkubyata** (*xivulavulelo*): Ku endliwa xiphunta hi ku tirhiseriwa mahlungu kumbe mirhi yo karhi. Van'wana va swi vula ku dyisiwa nghomondhela.
- ku hambana na Muvhulu** (*xivulavulelo*): Ku endla leswi nga amukeriwiki.
- ku hayeka gama** (*xivulavulelo*): Ku chaviseta.
- ku hlambela endlwini** (*xivulavulelo*): Ku va na vutihlamuleri byo hambanyisa leswo biha na leswinene.
- ku hlangua hi ku cheva** (*xivulavulelo*): Ku tikuma mi ri enndhawini yin'we hikwalaho ka ntirho wo karhi.
- ku hlekela endzeni** (*xivulavulelo*): Ku tsaka ngopfu kambe u nga ku kombi hi ku hlekelela kumbe hi ku vulavula.
- ku kandziya xihlangwa** (*xivulavulelo*): Swi vuriwa eka jaha lera ha ku tekaka nsati

loko ri ya alula n'wana wa rona wa mufana; loyi a nga wa madyondza (mativula). Ku n'wi alula ka kona l ku n'wi bela sindza evokweni ra xinene.

ku khanisa timhunti (*xivulavulelo*): Ku humesa mihloti ya xihluku xo karhi.

ku khayima timbuti (*xivulavulelo*): Ku dedeleka ka munhu loyi a pyopyiweke.

ku khunguluxa magwadi (*xivulavulelo*): Ku na na rihuhu/rihuhe.

ku lava mavungu hi ngoti (*xivuriso*): Ku lahlekeriwa ku tlula mpimo, ku yiveriwa hinkwaswo leswi a wu ri na swona.

ku lumiwa hi mpfundla (*xivulavulelo*): Swi vuriwa eka wanuna loyi a tsandzekaka ku nyika wansati khwiri. Hi marito man'wana wanuna loyi u vuriwa ngon'wa.

ku mila milenge (*xivulavulelo*): Ku nyamalala ka nchumu wa nkoka, wu nga tiviwi leswaku wu nga va wu tekiwile hi mani.

ku nuha ekule (*xivulavulelo*): Swi vuriwa eka munhu loyi a nga erendzweni loko a fambile mpfhuka wukulu.

ku pfala nkungu (*xivulavulelo*): Ku xava byalwa hinkwabyo lebyi xavisiwaka lero van'wana vanwi vas ala va nga ha ri na byona byo tixavela.

ku pfuka u ku njhovoo! (*xivulavulelo*): Ku wa xikan'we no pfuka u tsutsuma hikuva u vona khombo leri nga ku fikelaka loko u nga endli tano.

ku pima switarata (*xivulavulelo*): Ku dedeleka ka munhu loyi a nga pyopyiwa.

ku rhangeriwa hi ntswele (*xivulavulelo*): Swi vuriwa eka wanuna loyi a tlhari-hetiwaka hi nsati eka xin'wana na xin'wana lexi endlwaka emutini wa vona.

ku rholela maphepha (*xivulavulelo*): Ku va na rihuhu/rihuhe.

ku rhwexiwa halakavhuma (*xivulavulelo*): Ku vangeriwa khombo.

ku swekeriwa tihove ta maribye (*xivulavulelo*): Ku nyikiwa xigwevo xo tika.

ku swi ba hi makatla (*xivulavulelo*): Ku endla wonge a wu swi voni swihoxo leswi un'wana a ku vangelaka swona.

ku ta hi ndlela (*xivulavulelo*): Ku komba vuswikoti bya ntirho lowu wa ha lavaka ku tirhiwa.

ku thothela ximanga (*xivulavulelo*): Ku lema munhu hi ku n'wi endla leswaku a

tinyenyerisa hambi swi nga fanelangi.

ku tlhandleka xitluka (*xivulavulelo*): Ku sola munhu hikwalaho ka swo karhi leswi a swi endleke.

ku tlhaviwa hi foroko (*xivulavulelo*): Ku hlongoriwa entirhweni; ngopfungopfu hi muthori.

ku tsandziwa hi ku xurha (*xivulavulelo*): Ku kholela munhu loyi a ku hlayisaka.

ku tsema ti koma (*xivulavulelo*): Ku lan'wa u nga ha lavi ku landzelerisa xivangelo xa mhaka yo karhi leyi ku xanisaka.

ku tshwa rito, ku sala ririmi (*xivulavulelo*): Ku vulavula nkarhi wo leha naswona u vulavula leswi tsakeriwaka hi mani na mani swi tlhela swi khavisiwa hi ririmi ro hlantsweka.

ku velekelana ehansi (*xivulavulelo*): Ku fa ka ricece ra ha ku velekiwa.

ku vona mahlo ya vanhu (*xivulavulelo*): Ku lava ku tsakisa vanhu hi ku endla un'wana xiphunta.

ku vuya hi ra ntima (*xivulavulelo*): Ku vuya u nga swi kumangi leswi a wu swi landzile.

wonge ri lo gamba (*xifananisi*): Wonge a wu tlharihangani kahle.

ku xi vindza (*xivulavulelo*): Ku xinyata, ku phikelela, ku ringeta ku endla ntirho lowu nga ku yisaka ekhombyeni loko wok u tsandza.

ku yimisana hi titiho (*xivulavulelo*): Ku lwa hi swibakele.

ku yingayinga na nsimu ya rihuhu (*xivulavulelo*): Ku tirha ntirho lowu nga vuyerisiki nchumu.

lwelwelwe (*riviti eka ntlawa wa 5*): Xiphunta xa wanuna lexi xanisiwaka hi nsati.

mabawa (*riviti eka ntlawa wa 6*): Muxaka wun'wana wa switstswana swo kulak u tlula tinhongani. A hi ku luma ka swona. Swi kumeka ngopfu eridakeni kumbe etinhaleni.

madohole (*riviti eka ntlawa wa 1*): Xigangu xa wansati loyi a tekiweke.

magajelo (*riviti eka ntlawa wa 6*): Byalwa bya mahala byo fana na lebyi byi nwiwaka loko ku huma khomba.

- mahimbiri** (*riviti eka ntlawa wa 6*): Swivati swa le xikandzeni xa munhu; ngopfungopfu enon'weni, leswi vangiwa hi ku nwa ngopfu byalwa.
- majakiti** (*riviti eka ntlawa wa 6*): Rito rin'wana ro vula miroho leyi nga khusiwa, mikhusu.
- makabya** (*riviti eka ntlawa wa 6, a ri na vun'we*): Byalwa bya Xintu lebyo phyama hikwalaho ka ku tatiwa mati loko byi kandzeriwa.
- makhuyu** (*riviti eka ntlawa wa 6*): Meno lama kumekaka endzhakundzhaku ka nomo.
- mali ya tinsuna** (*xivulwana*): Mali leyi mutirhi a tlhandlekeriwaka yona eka muholo wa yena hikwalaho ka ku pfa a tirha ekule na laha a tshamaka kona.
- manyela** (*nsinya wa riendli*): Eka tsalwa leri swi vula ku van a rikaka, ku van a vuciva byo tirhisa mali.
- manyemu** (*riviti eka ntlawa wa 6, a ri na vun'we*): Nyama; ngopfungopfu ya homu, leyi nga riki na marhambu.
- manyokanyokani** (*riviti eka ntlawa wa 6*): Swivungu switsongo leswi kumekaka ekhwirini ra xihlangi. Swivungu leswi swi vangela xihlangi ku lumalumiwa.
- masajamasaja** (*nsinya wa riendli*): I rito leri lombiweke eka ririmi ra Xinghezi (massage). Ri vula ku hlanganya munhu hi xikongomelo xo hunguta ku vava loku a ku twaka eka swirho swo karhi swa miri.
- Mathandha Mathebula** i mafelatiko loyi a velekiweke etikweni na Ndhavezitha N'wamitwa kambe a ya fela evuchavelahwahwa. Mathandha wa tsundzukiwa nasweswi hikuva rhavi ra ANC leri kumekaka eka N'wamitwa ri vuriwa Mathandha.
- mavungu** (*riviti eka ntlawa wa 6*): Muxaka wun'wana wa byanyi byo fana na majekejeke, mihlahlu, n.sw.
- maxikela** (*riviti eka ntlawa wa 6, a ri na vun'we*): Ri vula mali kambe a ri tirhisiwi hi mani na mani.
- mbamba** (*riviti eka ntlawa wa 9*): Xihumbana lexi boheleriwaka na nyongwa ya mbuti kutani xi rhungeleriwa emisisini leyi nga horhiwa ya thwasani.

mbewu yo mila endzilakaneni (*xivulwana*): wansati loyi a gangaka mani na mani, huza, dlakuta, njanganja.

mhani wa byalwa (*xivulwana*): munhu wa xisati loyi a xaviselaka vanhu byalwa bya mporosi.

mhika (*riviti eka ntlawa wa 9*): Wansati loyi a nga kumiki vana.

mhula (*riviti eka ntlawa wa 3*): Eka tsalwa leri mhula ku vuriwa mali.

migungu (*riviti eka ntlawa wa 3*): swirilo, mikosi, mikhosi, n.sw.

mitha (*nsinya wa riendlî*): Ku nyimba ka xiharhi kumbe xifuwo xo fana na homu.

muqokolo (*riviti eka ntlawa wa 3*): Muxaka wun'wana wa mirhi leyi nga na mitwa leyikulu. Murhi lowu wu kumeka ngopfu emisaveni ya hondzosi.

Mtebule Iggy i mafelatiko loyi a velekiweke eXithuve (Burgersdorp). Sirha ra yena a ri tiveki laha ri nga kona hikuva u dlayiwile kwale vuchavelahwahwa.

murhi wa swihlangulo (*xivulwana*): Murhi wa matluka yo olova ku fana na thixuphepha. Van'wana va wu vula nxuva.

NAFCOC (*nkomiso*): National African Chamber of Commerce.

nenge wa huku (*xivulwana*): Xibamu, xibalesa, xigitsi.

njururu (*riviti eka ntlawa wa 9*): Wansati wa migingiriko.

Nkondo Ephraim i mafelatiko loyi a velekiweke ePfukani; laha namuntlha ku vuriwaka Vuwani. Tanihi Iggy Mtebule, na yena laha a feleke kona a ko tiviwa hi munhu.

nkungu (*riviti eka ntlawa wa 3*): Byalwa bya Xintu lebyi nwiwaka hi vanhu vo karhi ntsena.

nomo wa saka (*xivulwana*): Mali leyi tekiwaka eka muholo wo sungula kutani yi nyikiwa un'wana hi xikongomelo xo n'wi khensa eka leswi a pfuneke ha swona munyiki.

ntoveko (*riviti eka ntlawa wa 3*): Ntiyiso, mhaka leyi nga riki vunwa.

ntswalani (*riviti eka ntlawa wa 1*): Ri tirhisiwa nopfu hi vavanuna lava nga na vuxaka lebyi tumbuluxiweke hi ku tekana ka vana va vona. Rito rin'wana ro vula ntswalani hi lera maseve.

numanyama (*riviti eka ntlawa wa 3*): Murhi wa nhova lowu matluka ya wona ma yelanaka na matluka ya chochelamandleni. Mahanti ya murhi lowu ya tirhisiwa hi tin'anga ta Xintu ku swekelela munhu loyi a nga dyiki nyama; ngopfungopfu nyama ya swifuwo kumbe swiharhi leswi nga na milenge ya mune.

nuvu (*rivitin'ntlawu*): Nhulu ya mapapila kumbe maphepha.

n'wana wa le xigodweni (*xivulwana*): N'wana loyi a nga hungukiwa, goya.

n'warijununu (*riviti eka ntlawa wa 1*): Nguluve ya nomo wo lala wu tlhela wu tontswa.

n'watlulandlela (*riviti eka ntlawa wa 1*): Muxaka wa kondlo leri nga na rivilo ro tlula tinxaka hinkwato ta makondlo.

n'wehla (*riviti eka ntlawa wa 3*): Mpfuleko lowu nga exikarhi ka meno ya le mahlweni. Mpfuleko lowu wu vangiwa hi ku suka ka tino rin'we.

nxavo wa munyu (*xivulwana*): Nchumu wo pfumala nkoka tani hi buruku leyi khanyanisiwaka hi swithonsana switsanana swa mati.

nyankwavi (*riviti eka ntlawa wa 1*): Eka tsalwa leri nyankwavi ku vuriwa n'wana wa xisati wa n'anga loyi a pfunetaka eka vun'anga bya mutswari wa yena.

nyikiri (*riviti eka ntlawa wa 9*): Rito rin'wana ro vula mbhongolo, donki, mpangucha.

pfhavela (*nsinya wa riendli*): Ri vula ku kuma swilo swo karhi hi ku luva exihundleni, ku diza, ku ba mati leswaku tingwenya ti etlela.

rendzomatsune (*rivitinhlango*): Rendzo leri nga na swo biha, xik: mhangu ya xipandzamananga.

rihlamalani (*riviti eka ntlawa wa 11*): Nyoka yo fana na nkolombyani naswona a yi lumi.

rimba (*nsinya wa riendli*): Eka tsalwa leri ku rimba I ku oxa nyama, ku thatha, ku omisa nyama hi ndzilo.

rixweva (*riviti eka ntlawa wa 11*): Sagwadi leri nyikiwaka mucini wa muchongolo kutani ri hundziseriwa eka n'anga ya Xintu leswaku a ya ri xarha hi mahlungu.

sikisela (*nsinya wa riendli*): Ku tlimbeleta munhu leswaku a endla xo karhi.

- sovoru** (*riviti eka ntlawa wa 5*): Rito rin'wana ro vula biriviri/viriviri, tuwatuwa.
 swibobodhli (*riviti eka ntlawa wa 8*): Vanhu lava nga duma hi ku
 tsakamisela laha va etleleke kona.
- swigava** (*riviti eka ntlawa wa 8*): mintlawwa yo hambanahambana; ngopfungopfu ya
 vanhu.
- swihluku** (*riviti eka ntlawa wa 8*): Swirilo, mikosi mikhosi, n.sw.
- switlhathe** (*riviti eka ntlawa wa 8*): Mali leyi nyikiwaka n'anga leyi nga biya
 rihlampfu ra le ngomeni, mali leyi hakeleriwaka xirhubani.
- switsombe** (*riviti eka ntlawa wa 8*): Mihandzu leyi omisiweke yo fana na madiriva,
 swiwitsi na swivune swa makuwa.
- swivutiso swa le timbutini** (*xivulwana*): Swivutiso leswi nga kombiki ku vupfa ka
 miehleketo ya muvutisi wa swona.
- tatamatatamaa**, (*riencisi*): Ri komba fambelo ro nonoka ra munhu loyi a nga na
 vuvabyi bya milenge.
- tati** (*riviti eka ntlawa wa 1*): Makwavo wa xisati, sesi, daduwenu, daduwerhu,
 daduwethu.
- thomo** (*riviti eka ntlawa wa 5, a ri na vunyingi*): Muxaka wun'wana wa mikateko,
 nghanyo, laki, n.sw.
- tifaserile** (*nsinya wa riendli eka rhavi ra xitlhelelo*): Eka tsalwa leri ri vula ku gangana
 ka jaha na nhwana, ku pheta ka varhandzani va ri karhi va tidyela mabulo.
- tikhalambisa** (*nsinya wa riendli eka rhavi ra xitlhelelo*): Ku tikhorisa, ku
 tithemendhela, ku tibumabuma, n.sw.
- tikhokho ta kereke** (*xivulwana*): Valanguteri va kereke, vakulukumba va kereke.
- timbhetswana** (*riviti eka ntlawa wa 10*): Rito rin'wana ro vula timbambu ta munhu.
- tindhendhe** (*riviti eka ntlawa wa 10*): Ngati leyi nga tiya yi vonaka wonge i xivindzi,
 ngati leyi nga hlangana na vuvopfu, ngati leyi katsaneke na marhimila.
- tingonongono** (*riviti eka ntlawa wa 10*): vakulukumba, vachaviseki, vamatwetwe.
- tithari** (*riviti eka ntlawa wa 10*): Mabanti/mabandi lama bohiwaka emavokweni hi
 mubi wa xibakele; lama nga xweviwa hi mirhi ya tin'anga ta Xintu,

madimona lama khomaka mubi wa xibakele xa le xikulwini xa Xintu.

tiyele (*riviti eka ntlawa wa 10*): Muxaka wun'wana wa tihembe leti ambariwaka hi vavasati.

tlatlama (*nsinya wa riendlî*): Ku tlatlambela, ku yima hi swikunwana, ku tiveka eka xiyimo lexi nga ku fanelangiki.

tlukuka (*nsinya wa riendlî*): Ku kula ngopfu, ku zimuka, ku twala ngopfu ka munyu exixeveni.

vabvana vo hisa (*xivulwana*): Tinhlangwana leta ha ku veleka, vavasati lava ha ku kumaka vana.

vam'saha (*riviti eka ntlawa wa 2*): vanhu va nsele, vanhu va mona, vanhu va tihanyi, vanyakhandle, vanyahanyi, vamaokotswani, vamisathanyoko, n.sw.

vaveni (*riviti eka ntlawa wa 1*): xidajana lexikulu, xidudwana lexikulu, nandza wa noyi.

verhama (*nsinya wa riendlî*): Ku hunguteka ka vukari bya munhu loyi a hlundzukile, ku rhomba, ku tilondla, ku xavelela, ku vohla, n.sw.

vorota (*nsinya wa riendlî*): Ku endla hi ku rhandza ku ri hava nchumu lowu sivela ku xihumelelwa lexi endlwaka, xikombisa, loko mpfula yi na yi nga yimi ya vorota hikuva a yi nge yimisiwi hi munhu.

vuchazichazi (*riviti eka ntlawa wa 14*): Ku vonaka hi switsongotsongo ka nchumu lowu nga eku fambeni kumbe eku tsutsumeni vutshwatitshwati, vulavilavi.

vudederi (*riviti eka ntlawa wa 14*): Ku vungunyana loku nga kona exikarhi ka ntukulu na kokwa wa yena.

vungundza (*riviti eka ntlawa wa 14*): Vudlakuta, vuhuza, vunjanjana.

vuxaka bya le tseveni (*xivulwana*): Vugangugangu, rigangugangu, vumbhisa, vungundza.

wahutela (*nsinya wa riendlî*): Ku yowetela munhu hi rito ra le henhla, ku hleka munhu hikwalaho ka manyala lama a ma endleke.

wimba (*nsinya wa riendlî*): Ku ba munhu hi le ndzhaku ka xandla, ku ba munhu hi le ndzhaku ka mpama.

- xala** (*nsinya wa riendli*): Ku ala ku vula ntiyiso, ku tumbeta ntiyiso.
- xaxa** (*nsinya wa riendli*): Ku hela ka ntsako hi xihatla, ku hela ka ku tiphina, ku wa ka bindzu, n.sw.
- xidyamelo** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Ntikelo lowu munhu a nga na wona eka vanhu lava n'wi hloniphaka, xindzhuti xa munhu, xizizi, xizindhi, n.sw.
- xibamu** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Eka tsalwa leri rito leri ri vula munhu wo tlhariha ku tlula hinkwavo.
- xifata** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Murhi wa nhova lowu nga na matluka yo yelana na matluka ya nkanyi kumbe ya ximombyani. Murhi lowu wu vevukile ngopfu loko wu fanisiwa ni ku tika ka yin'wana mirhi ya nhova.
- xigombo xa Mulungu** (*xivulwana*): Xibamu, xibalesa, xigitsi.
- xihukuva** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Xiguvana lexi akeleriwaka enyangweni wa yindlu leswaku mati ya mpfula ya nga ngeni endlwini.
- xijoho** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Rito leri a ri amukeriwi eka vutsari bya ririmi ra Xitsonga. Loko munhu a ku xijoho u tsandzeka k uvula rito xidyoho; leri vulaka xihoxo.
- xikhepezana** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Xincikiciki xa xidzobyana, xikombiso, dzovo ra mbuti ri na xincikiciki laha dzovo a ri phutserile nenge kumbe voko.
- xikhwehle** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Baji ro endliwa hi seyila.
- xikulu** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Dada leri vabi va xibakele va ri vumbaka, xitikisi kumbe xiteji lexi tirhisiwaka hi vatlangi va ntlangu wo karhi.
- xikutekute** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Xikwelekwele.
- xilenda** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Rito leri ri lombiwile eka ririmi ra Xinghezi leri nga "slender." Ri vula munhu, ngopfungopfu wanhwana kumbe wansati loyi a nga lala kahle; a nga ondzangi naswona a nga nyuhelangi. Van'wana loko va hlamusela munhu wa xivumbeko lexo tano, va ri u dyela exifuveni.
- ximehlwana** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Xibodhlelana xa byalwa bya nkati; burandi kumbe whisiki.
- ximhumhu** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Munhu loyi a nga kotiki ku vulavula, mbheveve.

- xinhene** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Xikhwidyana lexi nga ehansi ka khwiri. Xi vonaka ngopfu eka munhu wo nyuhela ngopfu.
- xinungu** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Ku nyabya loko munhu a ehleketa ku tirha ntirho wo karhi, ku ka u nga naveli ku tirha leswi u faneleke ku swi tirha.
- xinyeku** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Mahlo lamo tshamela ku huma mihloti ya vuriwa mahlo ya xinyeku.
- xipelanambu** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Mufana loyi a yimbaka engomeni ya tiko rin'wana, xita-xi-famba.
- xipimbi** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Nchumu wo fana na rintihlo leri nga tsemeka hi le xikarhi wu vuriwa xipimbi.
- xisungusungu** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Nchumu wo sungula ku endliwa, madyondza, xikombiso, tsalwa ro sungula ra mutsari wihi na wihi ri vuriwa buku ya xisungusungu.
- xixuvekeri** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Munhu; ngopfungopfu wanuna, loyi a tikarhatelaka ku singilela muti wa yena, xiverengi.
- xizathu** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Xiphiko, xirhalanganyi.
- xizuthula** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Munhu wa rihomu, munhu wo nyuhela ngopfu a tlhela a tiya, xibvinyinga.
- xizizi** (*riviti eka ntlawa wa 7*): Langutani eka nhlamuselo leyi kumekaka eka rito "xidyamelo."
- yovayovisa** (*nsinya wa riendli*): Ri vula ku khavisa kumbe ku sasekisa nchumu wo fana na nhonga loko yi rhungeleriwa swikhalamazula kumbe loko nhloko ya xigiya yi rhungeleriwa hi ku tirhisa xidzobyani xa mbuti, n.sw.

Rito lera *Mbhombhela* ri na tinhlamuselo to tala kambe leti ti nga tala emilon'weni ya Vatsonga/ Machangana hi leti landzelaka:

1. *Mbhombhela* i xitalo/ntalo kumbe quvavhanga wa swilo leswi; hakanyingi swi nga fuwa tinxangu. Loko rito leri hi ri kongomisa eka vumunhu, ri hi hlavutela hi ta vudoledole bya ntalo wa vanhu eka xivandla xi ri xin'we. Ntalo lowu hi wona wu tswalaka mphensa-phensa na tinxaka tin'wana ta mimbvurumbvuru.
2. Nhlamuselo ya vumbirhi ya rito leri yi nga hlamuse-riwa hi ku vula leswaku *Mbhombhela* i vito leri thyiweke xitimela lexi rhwalaka vanhu nakona xi va xi kongomanile na mpfhuka wo leha ngopfu, swikombiso, xitimela xo suka eJoni xi kongoma eMusina i *Mbhombhela*. Hambi xi ri lexo suka eBanana xi kongoma eBushbuckridge na xona i *Mbhombhela*. Lava va xi tivaka hi vuhetiseki xitimela lexi, va pfanga no xi khuza hi vito ra Xinghezi ri nga ra Main Line, kasiloko ku ri magayisa lama khagiwaka hi vito lera *Main Line*, wona yo vheta ya vhathulela hi ku xi vula *Meyila* kambe yi nga ri yona meyila leya mbebo ya tinyikiri. Loko va ri lava humaka eMozambiki, vona va xi vula *Ntentewana* hikuva lexa ka vona a xi suka eJoni hi nkarhi wa *Ten to One*. Xitimela lexi i makuvekuve wa tinxangu ni vulangi bya vutomi bya laha mbaleni wa misava.

Tanihi xitimela lexi, tsalwa leri ri thyiwile vito ra *Mbhombhela* hikuva ri lo ntanguu, hi swihungwahunwana leswi paluxaka ku leha ka mpfhuka ni ku bohana ka manyala lama vumunhu byi kongomaneke na wona eka rendzo ra vutomi bya siku leri ngo va siku.

ISBN: 978-0-9869991-1-6

9 780986 999116